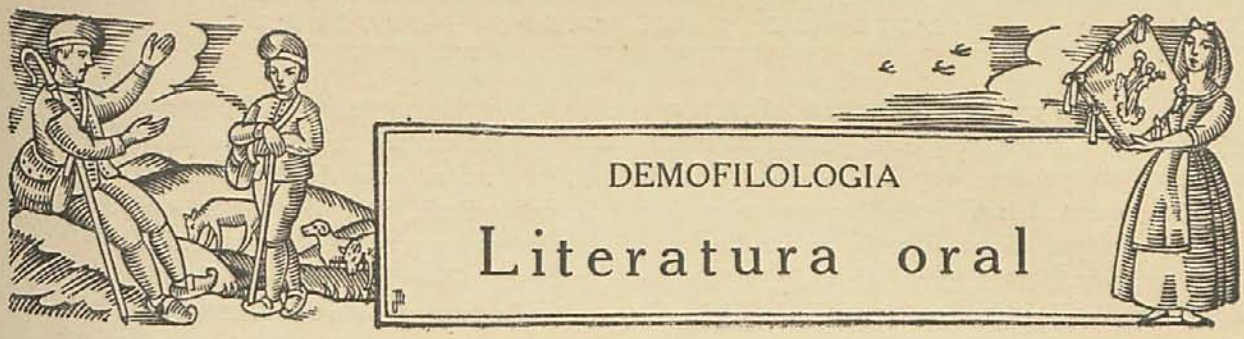

ESTUDI DE LA LLENGUA I ETNOGRAFIA

Fa alguns anys que Morf escrivia que la investigació lingüística de la llengua escrita i literària ha cedit el lloc a les manifestacions populars del parlar, la de la poesia vers el dialecte i la del folklore vers la llengua i disciplina popular. Es cosa admesa, de molt temps, que el folklore ha preformat la poesia lírica i narrativa, i que el nostre art és una estilització de l'art popular, de la mateixa manera que el dialecte ve a ésser en part una etapa prehistòrica de la llengua escrita.

Es una investigació molt atractiva la de seguir la trajectòria dels elements dialectals fins a arribar a llur incorporació a la llengua escrita i literària, com són els resultats obtinguts per Deisman en els seus estudis sobre els Evangelis, en els quals ha descobert el grec vulgar, insospitada aclaració de la dita *vox populi, vox Dei.*

L'estudi del món real, contraposat a tota especulació, ens revela una infinitat de processos, d'una importància capital per a la història de la cultura i de la llengua, dels quals res no sabríem si, en les nostres recerques, ens limitàvem al món de l'idealisme sense palpar la realitat. Com més ample i més extensa és la nostra visió, més concret i determinat és el resultat de les nostres recerques. Alguns exemples:

En les llengües germàniques la paret és coneguda per *wand*, que deriva de *winden* 'lligar, teixir amb vergues'. Els pobles germànics construïen les parets de llurs cases teixint verducs de diferents classes d'arbres, que després allisaven amb fem de bou pastat amb argila. Tàcit parla d'aquesta mena de construccions. Aquest procediment que Meringer ha descobert entre els pagesos de la Bòsnia, viu, encara, entre nosaltres fossilitzat en la construcció dels ruscs de les abelles; aquests, que a Mallorca són coneguts per *cases* i *caeres*, són fets de verducs o canyes partides i entreteixides que formen un cilindre. Amb aquest mateix procediment es construeixen les *arnes* al Llussanès. Així com el nom *wand* ens ha explicat que les parets de la casa eren teixides entre els pobles germànics, el nom *llata* ens comprova el mateix procediment a la nostra terra : als Pireneus (Vall de Ribes i al Ribagorça) hem observat que les bigues de la teulada tenen, al damunt, uns canyissos per a sostenir les teules; aquests canyissos cronològicament són anteriors a les llates, que els han substituïts. Ara bé : Jud, en l'estudi sobre *amblaz*, que significa *llata* en els dialectes de Granbünden, ha demostrat que aquest mot prové d'una arrel celta LAT amb el significat de *teixit*. En *llata* tenim la conservació d'un nom que, amb tot i haver canviat de significat, ens recorda el teixit o canyís de sota la teulada per a aguantar les teules. Tenim la confirmació d'aquest ètim gal·lic en la *llata* dels espardenyers, que està formada per un conjunt de cordes de cànem trenades o entreteixides.

La geografia lingüística ens fa buscar en la mitologia l'origen de certs noms, per altra banda inexplicables : Les diferents serres del *Cadi* ens fan suposar una CASA DEI, on es donava culte a una divinitat. Els noms de lloc i llinatge *Salvà, Salvans, Salvany* recorden, encara, el culte del déu de les selves *Silvanus*.

Un problema interessant és el de l'origen del nom *Mascard, Mascarda*, que es dóna als bous i vaques d'un color indeterminat. En tots els Alps, des de Steiermark fins als Alps francesos, és costum d'enflocar el bestiar boví, que ha d'anar a pasturar a la muntanya, penjar-li les sonores esquelles que cada vespre farà ressonar les valls alpines, quan els pastors surten davant la cabana a posta de sol. Es costum, arreu, de posar, pel primer de maig, a cada cap de la

© Biblioteca Nacional de España

vacada, un bell cabestre, ornat amb flors i monogrames del nom de Jesús. Semblant enflocada fan els pastors, per la Mare de Déu de setembre, quan deixen amb llurs ramades l'alp de la muntanya. Si un cap de bestiar ha mort, o s'ha estimbat, en retornar de l'alp, el bestiar no porta l'enflocada, en senyal de dol. És creença, entre els pastors dels Alps, que aquests cabestres enflocats preserven el bestiar de malalties, de mals averanys i de les bruixeries, tota vegada que aquestes poden fer perdre la llet a les vaques, esguerrar la cria, donar-los malaltia, etc. A més del cabestre enflocat, per la Mare de Déu d'agost, en diferents indrets, es beneix una herba especial, sal i certes pastes, que es donen a les vaques, per tal de guardar-les de les bruixes. El cabestre enflocat és conegut per *maschggara, masca*; ara bé, la forma *masca*, que surt en Pomponi Mela, significa un filat, un ret; la masca és el teixit de flocs que forma el cabestre, que cobreix el cap de la vaca o brau que van a pasturar o en vénen, i el *mascard* i la *mascarda* són el bou i la vaca que el pastor ha engalanat amb la *masca*. Comproven aquest origen les formes *maskarez* del Bergell, significant collar de vaca, i *maskarez* del comasc, amb la significació de correig per a lligar el batall de les esquelles dels bous.

Encara un altre exemple : Schuchardt (*ZRPL*, XXXII, 215, i XXXVI, 160) i Rigler (*WS*, II, 186) han estudiat l'origen del nom basc de la mustela *erbiñudi erbindori* 'dida de les llebres'. De cop i volta, aquest nom presenta un caràcter mític; el seu nom indica que la llebre mama la mostela o que la mostela dóna llet a la llebre. La possibilitat d'una tal creença popular es dedueix de moltes analogies. Entre els pobles germànics i celtes hi ha la creença que les bruixes, després de prendre la figura de llebre, mamen la llet de les vaques. A Suècia i Dinamarca compareix aquesta creença amb una altra variant: Persones, que tenen art de bruixeria, animen mendràgores en figura de llebres, les quals treuen la llet de les vaques dels veïns, per tal de portar-la a les seves. En una creença popular del nord de França la llebra és considerada com l'alletadora dels gnoms. Hi ha una tradició, a Côtes-du-Nord, segons la qual la mostela és considerada com un animal que popa el braguer de les vaques. A la Picardia l'*hermeline*, animal semblant a la mostela, mama la llet de les vaques que, a la nit de Sant Joan, no són a l'estable. En la mitologia germànica, la mare de les bruixes es fa precedir per un grup de llebres que li fan llum; d'ací el nom de *Hasenamme* 'dida de les llebres'. Però, com pot ésser que la mostela hagi vingut a prendre el nom de *dida de les llebres* en basc? Des de l'antiguïtat, la mostela és considerada com un animal demoníac. A la Saintonge, trobar una mostela és pressagi que hom tindrà afers amb persona de mala vida; a Sicília es diu, d'una persona magra, que ha estat *succata di la baddotula*. Segons una tradició de Bohèmia, la mostela pot prendre la vista als homes amb una bufada; la mostela és un lladre foll dels ous dels galliners; el mateix és la *holle*, la mare de les bruixes. A Huzulen, encara avui es tributa un cert culte a la mostela. Aquest poble té un dia assenyalat per la festa de la mostela (el dia de Sant Mateu o de Santa Caterina). Aquesta festa, que, originàriament, seria dedicada a alguna divinitat, té per fi fer-se benèvola la mostela, per tal que no faci mal al bestiar, quan entra per les estables. És interessant que un estudi sobre la mitologia germànica aclareix l'origen del nom basc de la mostela.

Hi ha un ocell nocturn, que és conegut amb el nom d'*òliba*, i en castellà *chucha*, amb la variant catalana *xota* i *xot*. En el llatí medieval aquest ocell és conegut amb el nom d'*amma*. Isidor, *Orig.*, XII, 7, 42, escriu : «*Strix vulgo dicitur amma ab amando parvulos, unde lac praebere fertur nascentibus.*» La idea mitològica de mamar i donar la llet crea el nom d'*amma*, com també el d'extreure-la el de SUCTIA, que ve a *chucha* o *xota*. El poble creu que aquest ocell, que nia pels campanars, entra per les esglésies i xupa l'oli de les llànties. Aquesta llegenda dóna a la *strix* el nom català i popular d'*òliba*. No és solament l'*òliba* l'ocell que xupa l'oli i la llet. Es creença general, entre la gent pagesa, que l'*enganyapastors* o *xuclacabres*, el *caprimulgus*, entra pels corrals i mama, a la nit, la llet de les cabres i de les ovelles, de tal manera, que les ovelles *màmles* són les que perden la llet per haver estat mamades d'un mal aferam. Els noms espanyols *chotacabras*, port. *xugacabres*, ital. *succiacapre*, francès *tettechèvre*, i noms de semblant contingut ideològic, compareixen pel flamenc, alemany, etc. I aquesta creença no és solament d'aquest ocell : és de l'*eriçó*, del *teixó*, de la *llebre*, de la *mostela*, del *mussol*, del *cucut*, del *llargandaix*, de la *salamandra*, del *papalló*, de la *serp*. La creença que la serp xucla la llet és molt antiga

© Biblioteca Nacional de España

i estaria estesa per tot Europa; els pobles germànics oferien llet a les serps quan els sacrificaven. En certes contrades dels Alps es dóna a les serps un nom que fa referència al popar la llet de les vaques. A Dalmàcia se l'anomena *kravosvac* 'mamadora de les vaques'. La mateixa creença compareix en certes contrades de França i Sicília referent a la serp, que es rotlla a les cames de les vaques per a mamar-les : *lu impastura vacchi.* Entre el poble francès hi ha una creença, que es refereix a la llepolia que tenen les serps per la llet. Si un s'ha empassat una serp petita, se'l posa de cap per avall, damunt un gibrell amb llet, fins que el toqui amb el cap. La serp, atreta per l'olor de la llet, ix enfora. Semblant procediment, cita Pitré haver trobat a Sicília, i Leite Vasconcellos, a Portugal. A Portugal, i també a Catalunya, hi ha la creença que les serps, a la nit, xupen la llet de les mares i, per tal d'evitar que la criatura plori, li posen la cua a la boca. A Sicília les dides, segons creença popular, tenen un enemic perillosíssim en les serps.

Aquesta tradició popular, tan estesa, i que es refereix a diferents ocells i reptils, sembla tenir l'origen en la creença en les bruixes. La bruixa es converteix en animal per tal de satisfer la seva fal·lera per la llet. A més, per la serp, hi entra la seva significació totemística. Gairebé tots els ocells i reptils citats, en un punt o altre, són considerats com animals que les bruixes s'incorporen.

És molt generalitzat, entre nosaltres, l'insult: *cap de bou, cap d'ase.* Pensant diferents vegades sobre l'origen d'aquest insult, he vacil·lat a creure si podria ésser una reminiscència de les festes de carnaval dels pobles, on els homes es posaven un *cap de bou* o *d'ase* i, formant parell, llauraven la plaça que sembraven. A aquests caps, segurament, fan referència els exemples de *cervula* citats per Ducange i al *Cervus* de sant Pacià, registrat per sant Jerònim, quan diu que va escriure *varia opuscula, de quibus est cervus et contra novatianos.* Aquests són una reminiscència de les festes dionisíaques.

Al Capcir, els capfoguers són coneguts amb el nom d'*anders.* Els capfoguers, que aguanten la llenya del foc, tenen, als extrems superiors, dos caps de cabra : Si sabem que en celta la cabra era anomenada ANDIRON, ens explicarem perfectament que aquest instrument ens hagi conservat, fins avui, el nom preromà de la cabra a la Gàl·lia.

Meringer escriu en *Wörter und Sachen*, III, 24 : «Vers l'any 1890 visitava, sovint, les col·leccions prehistòriques del museu de Viena. Buscava solament el per què havien servit aquells objectes, volia saber d'on procedien.» Fins ara la Filologia ha tingut poc contacte amb l'arqueologia, etnografia i prehistòria.

Fent comparació de les llengües amb la prehistòria i amb l'Etnografia, Schrader ha pogut demostrar que la cultura de l'edat de pedra, dels més antics palafits de Suïssa, coincideix amb la cultura indogermànica més antigua que es pot trobar a Europa per mitjà dels estudis lingüístico-històrics. Els elements més importants de la cultura palafítica es comproven amb paraules emparentades, de totes les llengües indogermàniques. Quan trobem que tots els pobles indogermànics, en entrar a la història, es dedicaven a la ramaderia o que consideraven en llurs lleis el robatori com un crim greu, podem admetre que la ramaderia puja als temps prehistòrics i que el robatori era un delicte greu : el vell alemany *ou*, el llatí *ovis*, l'índic *avi* significant ovella, el llatí *cleptare*, significant robar, ho demostren. L'*ovella* i el *furt* eren ja coneguts en el període neolític.

En acabar aquesta breu exposició, en la qual he assenyalat la important intervenció que pot tenir l'Etnografía en la solució de problemes lingüístics, em plau repetir unes paràules de Schuchardt : «El perfeccionament i avenç de la ciència, al qual aspirem, no està basat en la extensió i multiplicació dels coneixements, sinó en el perfeccionament del mètode.»

ANTONI GRIERA, prev.

Boix original

© Biblioteca Nacional de España

L'ELEMENT CAVALLERESC EN LES LLEGENDES

Si bé — segons els llibres de cavalleria — l'ideal cavalleresc era la defensa dels oprimits i l'esmena dels torts i greuges inferits a les persones desvalgudes, el fet és que sempre entraven sota el rol de les lleis de cavalleria, entre altres factors primaris, l'amor i l'odi; també l'ardidesa o el coratge, reflexe aquests dels primers.

Anem a veure, sumàriament, el paper que juguen aquests en les llegendes de cavalleria.

Tant com ens sigui possible procurarem d'acompanyar la versió inicial o típica de cada llegenda de les modalitats i rèpliques que ens en ofereixen altres indrets de la nostra terra i àdhuc certes localitats foranes, per tal de poder arribar a la fixació de totes les valors que presten major relleu a les esmentades narracions i conèixer millor les influències que actuen principalment damunt el nostre cabal llegendari.

EL BALCÓ DEL DIABLE
EL SALT DE LA REINA MORA

D'entre les llegendes basades en temes amatoris tenim — pervinguda del cicle sarraí — la del Balcó del diable, nom amb la qual és coneguda una roca de la muntanya d'Escornalbou, en el Priorat. Són els protagonistes de la contalla popular la muller del castellà alarb d'Escornalbou i el fill d'un emir d'aquella contrada.

«Mentre aquests dialogaven en col·loqui d'amor al peu de la font (Font del Sarraí) — cavaller ell en fogós corcer, ella asseguda en un penyal —, a la inesperada presència del marit ofès, la dona salta a la gropa del cavall que muntava el seu amant i emprenen esbojarrada carrera pel camí del castell. En ésser el cavall al Balcó del diable, no pot parar l'embranzida i s'estimba, junt amb l'enamorada parella, per la fondalada; aquesta però, no arribà pas al pregon de l'abís, car el diable se l'emportà al moment de la caiguda.»*

A l'Empordà trobem una variant de la llegenda transcrita, en una roca, prop del castell de Verdera, damunt la muntanya de Sant Pere de Rodes.

El poble coneix el baucis de referència per El salt de la reina mora.

«Aquesta, qui era una de les cortesanes del walí que tenia al seu càrrec la defensa del castell empordanès, en rebre la nova que l'exèrcit del seu marit havia estat desfet pels cristians, cregué que la seva extraordinària formosor seria l'únic al·licient prou poderós per reanimar la host vençuda, i prengué el millor cavall que havia restat a les cavallerisses, i muntant en satinat silló, per tal de reunir-se promptament amb els seus, fustigà el corcer en un ram de coratge, i l'obligà a seguir dreceres impracticables; però el cavall, pres d'aquella follia, botà d'un salt formidable daltabaix de la roca de referència, i la dama restà sense vida al fons del cingle.

De temps en temps, la gent sent encara gemegar la reina mora en el lloc on s'escaigué la fi de la cortesana.»[1]

La llegenda ofereix encara algunes variants a l'Empordà.

A la comarca del Priorat aquesta tradició també es conta d'una roca espadada que existeix al terme municipal de Ciurana, la qual població fou residència de l'últim walí mahometà que hi hagué a Catalunya.[2]

SAURIMONDA DE NAVATA
(1180-1212)

Una altra de les llegendes d'índole amatòria és la que s'atribueix a Saurimonda — segons alguns Esclaramonda — de Navata.

Maridada amb Ramon de Castell Rosselló, les amors que sembla sostenia amb el trovador Guillem de Cavestany dugueren el corcó de la gelosia a l'esperit del cavaller rossellonès.

En certa ocasió, Ramon fou invitat per un amic per tal d'acompanyar-lo a una cacera que

* E. Toda i Güell, *Història d'Escornalbou*, pàg. 17.

1. *Lo Geronès*, n.° 95.
2. F. Carreras i Candi : Volum «Tarragona», de la *Geografia general de Catalunya*, pàgs. 392-393.

© Biblioteca Nacional de España

tenia organitzada. En ésser tornat de l'expedició, i mentre es trobaven amb la seva muller al bo del dinar, digué a Saurimonda:

—Ara menjaràs un tall saborós : el cor d'un magnífic senglar, el qual present és el guany de la meva forada.

El plat que li anunciava el marit era, cabalment, el cor de Guillem, l'amant de Saurimonda.

La dama, desesperada, corregué al finestral del capdamunt de la sala i es tirà daltabaix a la lliça del castell, on la recolliren els familiars, ja morta.*

El Dant, en la seva *Divina comèdia*, fa víctima d'una facècia molt semblant a Francesca da Rímini.

EL SETGE DELS NOSTRES CASTELLS PER PART DELS SERRAÏNS

(Verdera, Requesens, Montpalau, Finestres)

Quant als temes llegendaris basats en el coratge dels cavallers de la terra o, simplement, en les rivalitats personals filles de l'ambient individualista que presenta el feudalisme, encara són més abundosos.

Potser el fet que ofereix un nombre de rèpliques més crescut, en l'ordre esmentat, ens el dóna l'orgull nacional, tota vegada que no és sinó resultant d'aquest sentiment tan humà l'episodi segons el qual les armes catalanes oposaren una resistència tenaç a l'invasor alarb, per bé que els historiadors tots es mostren unànimes a afirmar que les nostres contrades no posaren gaires obstacles a l'avenç de la host sarraïna.

El magnat que — amb els homes adscrits a la seva senyera — es tanca al seu palau disposat a resistir fins a l'heroïsme; el capdill que no vol retre el castell que li encomanà guardar el monarca, malgrat el dur cercle que li posen els moros, i en rebre l'emissari del camp sarraí, qui li exigeix el lliurament de la fortalesa, l'obsequia amb la refacció d'uns peixos tot just eixits de l'aigua, la qual cosa fa l'admiració de l'adversari, heus ací un altre fons ben típic de les llegendes pertanyents al cicle.

El títol de «comte per la gràcia de Déu» que posseeixen els sobirans de la casa d'Empúries, vol la tradició popular que davalli de la defensa aferrissada que va fer del castell de Sant Salvador de Verdera, front a l'expugnació sarraïna d'aquella fortalesa, el magnat empordanès qui aleshores la tenia en feu dels monarques francs.

Quan el monarca sabé amb quin coratge havia rebutjat les escomeses de l'enemic el capdill qui defensava la tal fortalesa, és fama que el cridà a la seva presència i li digué : «— Això no es fa sinó per la gràcia de Déu; d'ara endavant ets comte d'Empúries per la gràcia de Déu. I així la divisa que li fou donada en pagament dels seus serveis restà vinculada a l'extrènua gesta.[1]

Uns conten l'ardidesa amb què el senyor de Requesens sabé defensar el seu castell de les escomeses dels moros, afegint-hi l'episodi de l'oferta de peix fresc que va fer a l'emissari sarraí, quan aquest se li presentà sota els murs del castell i l'invità a capitular sense condicions. Segons la llegenda, el peix procedia d'un riu subterrani que, en opinió d'alguns, segueix la carena pirenenca i va a desguassar no lluny de Cap de Creus.

Igual llegenda és atribuïda als cavallers de Montpalau, senyors de Sales (La Garrotxa), quan es mantenien forts dintre el castell de Santa Magdalena, damunt el Fluvià, i obligaren els expugnadors sarraïns a llevar el setge.

Una cosa semblant es refereix del castell de Finestres, a la mateixa contrada. Àdhuc a l'altre costat de Pireneu és bo de remarcar la supervivència d'aquesta llegenda, si bé l'episodi dóna major intervenció a l'element meravellós.

L'any 778, Carlemany, qui es trobava camí d'Espanya, en travessar la Bigorra volgué treure els moros del castell de Lourdes; Mirat, el seu governador, lluny de rendir-se, es va defensar amb gran coratgia. Un dia, una àguila, que havia pescat al llac un gros peix, el deixà caure, per atzar, dintre la ciutadella; Mirat, mol hàbilment, el trameté a Carlemany. «— Anuncieu al rei — va dir al missatger — que tan com el meu viver em fornirà peixos com aquest, no risco pas d'haver-me de rendir per fam.» Carlemany, després d'oir semblant missatge, descoratjat, cuità a llevar el setge.[2]

LA CREU DEL CAVALLER (segle XIII) LA FI DELS MONTAGUT (segle XV)

Els actes humans, el generador dels quals és l'odi, ens han deixat també llegendes prou interessants i dignes de consignar-se.

* M. MILÀ I FONTANALS, *Los trovadores en España.*

1. Dec la referència al metge Simon Centelles (a. c. s.).
2. *Guide-Manuel de Lourdes*, pàgs. 210-211.

© Biblioteca Nacional de España

En Guillèm de Juvinyà, senyor d'aquest poble i feudatari del castell de Sales, encarregà, un dia, al rector que no digués la missa fins que ell fos tornat de cacera.

Però el capellà de Juvinyà, en veure que el cavaller mai no tornava, va resoldre de començar la missa. Bon punt arribà el senyor, indignat de veure la missa ja tan avançada, engegà un tret de ballesta al celebrant, i aquest féu el darrer badall al peu de l'altar. La gent, exasperada pel crim comès, volia venjar el bon sacerdot, mentre l'assassí, per escapar a les ires del poble, corria a tancar-se a la seva torre de Faràs. No tingué temps de dur a terme el seu intent, puix que, en arribar a l'indret conegut avui per La creu del cavaller, fou atrapat per la multitud i mort a bastonades com a un gos.

Quan el senyor de Sales va tenir esment del que havia passat, manà aixecar una forca al lloc mateix on morí el sacríleg i penjar-hi el cadàver per escarment de tota la contrada.

Els béns d'en Guillem de Juvinyà foren confiscats i cedits a l'hospital de Girona per l'esmentat senyor jurisdiccional del lloc.

La creu de pedra que recordava la venjança popular es mantingué en peu fins a l'any 1835.[1]

Dintre la mateixa modalitat pot classificar-se l'única llegenda que hem pogut recollir referent al capdill dels remenses en Francesc Verntallat.

Es conta d'aquest capitost de la revolta popular, que passà a la degolla tots els individus de la família Montagut, amb l'intent de succeir-la en l'usdefruit del senyoriu.[2]

1. JOAQUIM MATAS, *Castillo de Salas y sus términos (antiguo condado de Besalú)*, pàgs. 87-90. Olot.
2. Ens contà aquesta llegenda el metge de Lledó, en Simó Centelles; el nom del capdill resultava, però, mutilat; l'anomenava «Colldevern».

Aquesta imputació, que ha sobreviscut al vindicador de la pagesia oprimida, recolza, també, com la llegenda abans esmentada, en un fet històric indubtable.

El dia 18 d'octubre de 1474, el rei Joan II escrivia al seu «magnífic i estimat conseller i capità Francesc Ventallat», per otorgar-li el títol de vescomte d'Estoles, amb el qual títol li cedia el castell i vall d'Estoles i altres castells i llocs, en pagament dels molts i grans serveis que el dit capità li havia fet.[1]

A 23 del mateix mes i any, una altra reial missiva adreçada al capità i conseller de referència, ens explica el motiu de la inquina suscitada entre en Verntallat i els cavallers de Montagut. Després de consignar que al primer «li fa cessió del castell i vall d'Estoles i del castell de Pujalder damunt el terme i castell de Rocacorva», afegeix de seguida : «sobre del qual en... Montagut, donzell, fill d'en Merc Montagut preté tenir-hi drets *(in quo certum vis habere pretendebat)*, essent així que si quelcom li respectava pel susdit castell, per raó de la seva rebel·lió i en presència del rei de França l'en havem desposseït».[2]

Els darrers mots de la reial lletra podien amagar una pugna desapiadada i oberta entre els Montagut i en Verntallat, la qual acabés amb l'assassinat dels qui havien caigut en desgràcia del monarca, fet que el poble degué guardar per tradició oral a través dels anys.

PERE VAIREDA I OLIVES

1. F. MONSALVATGE, *Colección diplomática del Condado de Besalú*, vol. XIII, pàg. 303.
2. MONSALVATGE, *lloc citat*, pàg. 296.

Col. R. Miquel i Planas

© Biblioteca Nacional de España

VIROLAI
A
NTRA. SENYORA DE MONTSERRAT

Original de mossèn Jacinto Verdaguer

Fou escrit l'any 1880, per encàrrec de la Junta del Milenari

Amb música de Josep Rodoreda s'ha popularitzat a tot Catalunya

El mes de maig darrer, en visitar el Reial Monestir de Montserrat N'Alfons XIII, demanà que li donessin a conèixer aquest famós himne. Seguidament fou complagut, i tingué ocasió d'oir-lo divinament cantat per l'Escolania.

Rosa d'abril, Morena de la serra,
de Montserrat estel,
il·lumineu la catalana terra,
guieu-nos cap al cel!

Amb serra d'or els angelets serraren
eixos turons per fer-vos un palau;
Reina del cel que els serafins baixaren,
deu-nos abric dins vostre mantell blau.

Alba naixent d'esteles coronada,
Ciutat de Déu que somnià David,
a vostres peus la lluna s'és posada,
el sol sos raigs us dóna per vestit.

Dels catalans sempre sereu Princesa,
dels espanyols Estela d'Orient,
sigueu pels bons pilar de fortalesa,
pels pecadors, el port de salvament.

Doneu consol a qui la pàtria enyora
sens veure mai els cims de Montserrat;
en terra i mar oïu a qui us implora,
torneu a Déu els cors que l'han deixat:

Mística Font de l'aigua de la vida,
rageu del cel al cor del meu país,
dons i virtuts deixeu-li per florida;
feu-ne, si us plau, el vostre paradís.

Sortosos ulls, Maria, els que us vegen,
sortós el cor que s'obra a vostra llum;
Rosa del cel que els serafins voltegen,
a ma oració doneu vostre perfum.

Cedre gentil del Líbano corona,
Arbre d'ensens, Palmera de Sion,
el fruit sagrat que vostre amor ens dóna
és Jesucrist, el Redemptor del món.

Amb vostre nom comença nostra història,
i és Montserrat el nostre Sinaí;
siguin per tots l'escala de la glòria
eixos penyals coberts de romaní.

Rosa d'abril, Morena de la serra,
de Montserrat estel,
il·lumineu la catalana terra,
guieu-nos cap al cel!

J. VERDAGUER, PREV.

© Biblioteca Nacional de España

Bolx original de la col. de Pau Andreu

La Mare de Déu de Montserrat, Patrona de totes les Diòcesis de Catalunya

© Biblioteca Nacional de España

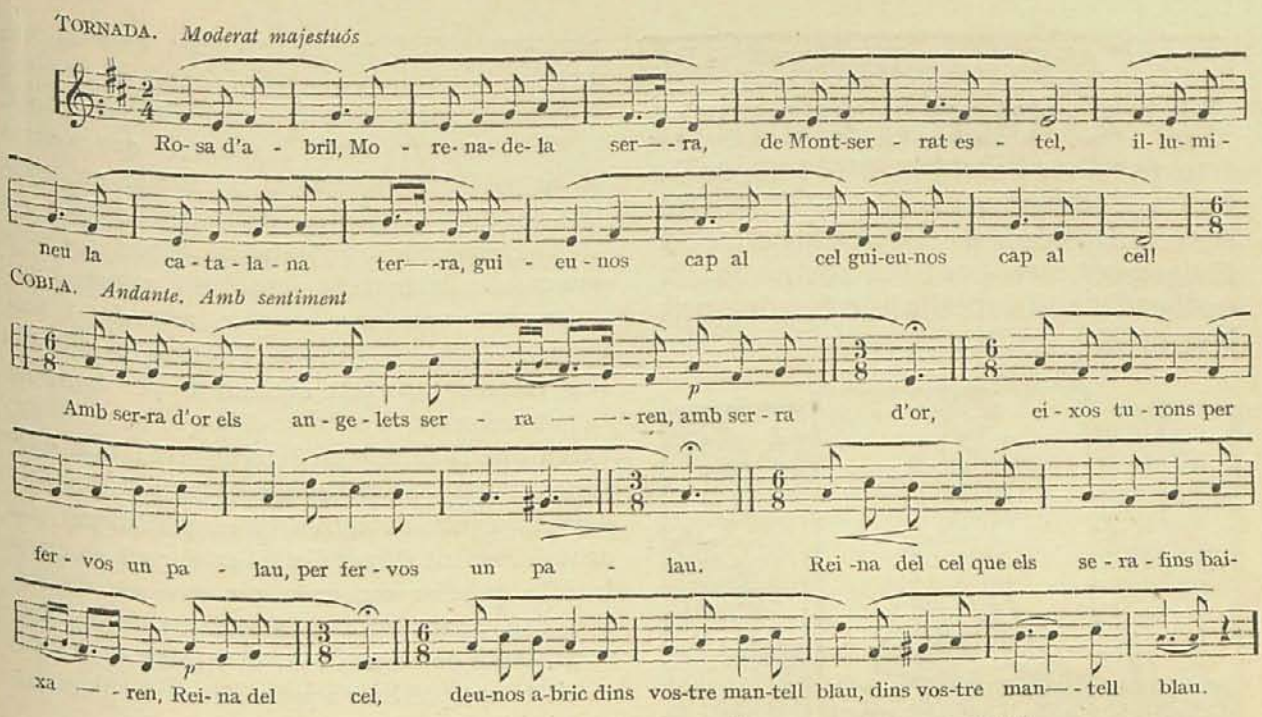

MÚSICA DEL "VIROLAI", COMPOSTA PER JOSEP RODOREDA, AVUI JA POPULAR

ROMANSOS I VENTALLS

Els qui hem vist la llum primera en un poble rural i hem passat allí la infantesa, sense sotracs ni emocions causades per la contemplació de successos espectaculars, potser tenim més viu el record de cada una de les impressions que ferien els nostres ulls i els nostres cors, quan el poble es convulsionava amb els cops de tambor que anunciaven l'arribada d'una companyia de saltimbanquis, de tritis, de ninus, o quan un ceguet entrava per l'arrabal tot raspejant la guitarra per anunciar la venda de romansos.

Guardo a les meves col·leccions de literatura i d'imatgeria popular preades fulles de romansos i de cançons que ja cantava i conservava la meva estimada mare. Tinc a la memòria llunyana reminiscència d'altres cançons, de les quals no en puc recordar sinó una o dues posades. Em refereixo als primers anys de la vida; quan no havia sortit de la closca, quan no coneixia sinó el món per un forat, però el record de les coses sentides i apreses en aquell temps se m'ha fet present sempre, en tanta de manera, que, ben garbellat, no tot el que resta a la memòria mereix que s'arreconi i es desi.

Si més no, per tal d'inventariar uns quants títols, algunes músiques, a les quals en seguiran més un altre dia, i a fi de donar vida nova a estimables gravats en fusta que algun dia il·lustraren diverses manifestacions de literatura i d'art popular, vaig a parlar de romansos i ventalls, dos gèneres de ben atansat parentiu.

La indiferència, el desdeny, fins i tot el menyspreu que avui se serva per l'anomenat romanso de cec, és perfectament injust. És clar que en els nostres temps han passat a ésser els romansos com un vehicle de truculències, molt apropiat per a l'explotació de les ànimes candoroses, però, tanmateix, no ha d'ésser considerat el gènere pel seu valor actual, sinó pel que representa.

Temps enrera era la font que subministrava al poble un poliment a la seva incultura. Era el document que li facilitava noves i coneixements, que d'altra manera no podia proporcionar-se.

Per on es vulgui, el romanso o fulla popular és tan antic com la impremta mateixa. Els vells estampadors, a més d'imprimir llibres que els estudiosos i totes les persones dotades de certa cultura cercaven amb avidesa, ja oferien al poble

© Biblioteca Nacional de España

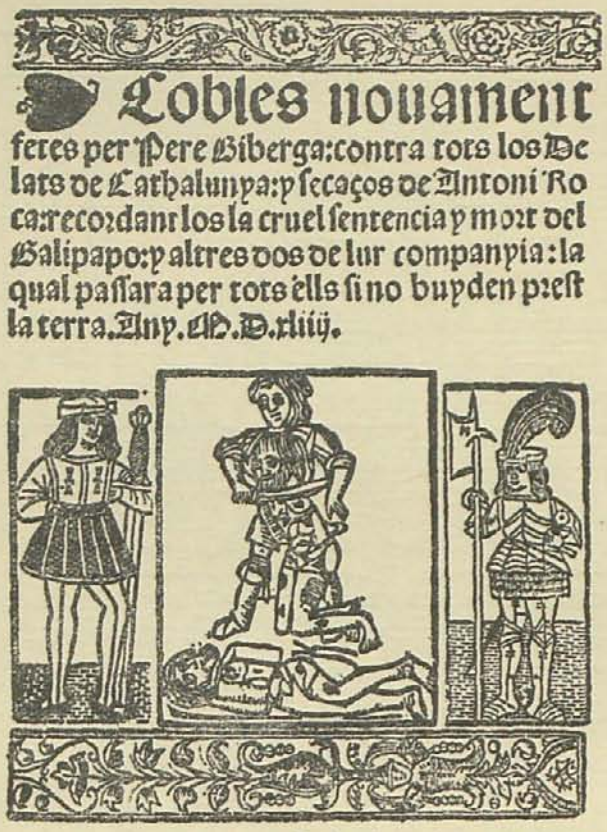
Cobles nouament
feres per Pere Biberga: contra tots los De
lats de Cathalunya: y secaços de Antoni Ro
ca: recordant los la cruel sentencia y mort del
Galipapo: y altres dos de lur companyia: la
qual passara per tots ells si no buyden prest
la terra. Any. M. D. xliij.

De la col. Domènec Carles Tolrà

ROMANSO IMPRÈS A BARCELONA L'ANY 1554
(Grandària de l'original, 165 × 119 mm.)

una sèrie de fulles que pel seu estil i pel seu contingut eren adequades per a servir de menja espiritual a les multituds, o per a predicar-li idees i doctrines com succeí amb la guerra dels Segadors i amb la de Succesió, de la qual el nostre bon amic senyor Domènec Guzman Carles Tolrà en posseeix valuoses fulles, així com de romansos antics, segons és de veure pels dos que reproduïm del segle XVI, gràcies a la seva amabilitat.

En diverses comarques, l'única font d'instrucció del poble ha estat l'ensenyament de la Doctrina cristiana, i com que en alguns pobles rurals eren molts els qui sabien el Catecisme, però no de lletra, excel·lien, i llavors agafaven fama d'erudits entre la gent vulgar aquells qui arribaven a confegir. Anaven al mercat o bé a la fira de la ciutat propera, on no mancava un llibreter que venia els romansos que s'havien editat darrerament i un cec havia cantat feia uns quants dies. Trobar una persona que sabés llegir i pogués proporcionar-se un romanso nou, equivalia a fer entrar un raig de llum a una habitació a les fosques; era el mateix que donar beure a un assedegat. Així, no era pas rara cosa el contemplar l'escena on el rapsoda, amb el romanso a les mans, anava saciant la curiositat dels oïents.

Cal esmentar també l'espectacle que s'oferia en els pobles rurals quan hi entrava un cec arpejant la guitarra mentre cantava les cobles.

Va sense dir que al·ludim pobles i temps anteriors a la manera actual del romanso que únicament reprodueix *couplets*, *zarzuelas* i desgràcies. Com que, per sort, l'escola s'ha expandit fins als més apartats confins, i, per tant, ha tingut creixença el nombre dels que saben llegir, i com que la difusió de la premsa ha anat minvant el públic de romansos, per servir als llegidors noves i cants en altres fulles periòdiques, ha anat decreixent el radi d'acció en el qual es movia la fulla popular coneguda per romanso de cec. Per això, abans no desaparegui del nostres costums, escau donar una idea de la vida que tingué en els temps pretèrits aqueix gènere de literatura oral i del camp d'acció que agafava.

* * *

El tipus general del romanso, en el seu bon temps, era una fulla de paper de tina, de fil o de cotó, doblegada pel mig i impresa per totes quatre cares que s'encapçalava amb un dibuix al·lusiu a l'assumpte, o bé amb unes figuretes que s'adeien poc o molt amb el tema.

Si un romanso tenia acceptació, es copiava o s'estrefeia. Si era antic o considerat del domini públic, cada impressor l'editava i la capçalera la feia tan semblant com podia. Naturalment, segons la mà del gravador sortia més ben feta o empitjorada.

Sense comptar les edicions que cada llibreter anava fent, alguns romansos donen idea de la difusió que han conquerit.

«*Portentoso milagro que ha obrado Ntra. Sra. de los Desamparados en Jérica...* (Impreso en Valencia. Reimpreso en Barcelona, en la imprenta de la Viuda e Hijo de J. Rubió. Año 1850.)»

«*Horrorosos casos y castigos que ha obrado la Virgen del Carmen con un carretero...* (Impreso en Bilbao, por A. Depont. Reimpreso en Lérida, por J. Morante.)»

El tipus general de romanso era de quatre pàgines, en 4.t, dedicats tots a una matèria, però admetia variants; de vegades l'assumpte no tenia prou extensió i se n'hi afegia algun altre.

© Biblioteca Nacional de España

«*Las ligas de mi morena. Graciosa canción que tantos aplausos ha merecido de los aficionados. Acompañado de otra muy graciosa, titulada "La flor de la canela"*. (Barcelona. Imp. A. Llorens.)»

El romanso de foli sense doblegar abundava també, i ens n'han arribat bons exemplars; n'hi havia també en quart i en octau, a foli, dels quals conservo un bon exemplar titulat:

«*Llibre de galanteos. Conversa entre un Fadrí y una Donzella*. (Reus. Imp. J. Bta. Vidal, 1847.)»

Consta de 32 pàgines, ço que vol dir que el formen un doble foli convenientment doblegat.

La forma més estesa, però, és la de foli plegat pel mig, i això ja li ve d'antic.

«*Cobles ara nouament fetes de vn caualler y vna pastora. Son molt gracioses pera cantar y sonar ab les de diume Iuliana*. (Barcelona, en Casa de Pere Reguer; any 1566.)»

En 4.° gòtic, com molts d'altres de l'època que en podria citar.

Ja en aquesta reculada data els romansos eren compostos per a ésser cantats, uns cops amb música feta expressament, molts d'altres, com l'últimament citat, de manera que es poguessin cantar amb una tonada coneguda. Més tard s'ha fet sempre així.

El costum encara és més antic, puix que en un text posat per Milà ja es diu, d'una posada de Guillem de Bergadà, un dels trobadors més antics d'Espanya, que serà cantada amb aquest *son velh antic* que féu N'Ot de Moncada abans que fos posada la primera pedra del campanar de Vic.*

Modernament segueix també fent-se:

«*Nova relació que fa un jove dels gustos y vanitats de las noyas ilustradas (pot cantarse ab la tonada dels letxuguinos)*. (Reus. Imp. de Camí y Arnavat. 1852.)»

Els romansos omplerts de relacions fetes en quartetes i dècimes glossades, ja no cal dir que es cantaven amb una tonada que s'hi adiés. El de *Juan Portela* i *El cuatro y el tres* es canten amb la mateixa música.

Les cobles de moda a cada tongada política eren cantades amb lletra monàrquica pels partidaris del rei o reina, i contrària pels devots de la república. Els partidaris d'en Carles de Borbó aplicaven a les cançons una lletra diferent de la que cantaven els defensors d'Isabel II.

Encara que tractem o volem tractar de romansos, no estranyi el lector que deixem anar la paraula cançó, guardada amb tots els respectes per als productes ancestrals de la musa popular, puix que si bé alguns romansos ens vénen de segles lluny, altres que s'ho valen van incorporant-s'hi al cançoner popular a través del temps, i en la bona època del romanso s'imprimien uns i altres indistintament en fulles.

El mateix Milà ho reconeix i declara d'algunes cançons romancesques que havent començat la seva popularitat a darrers del segle XV, s'anaren popularitzant «*por medio de pliegos sueltos como los del Marqués de Mantua y del Conde Alarcos, que todavía se expenden*», (Obra citada pág. 110) i sense aquests, de molts d'altres ho podríem

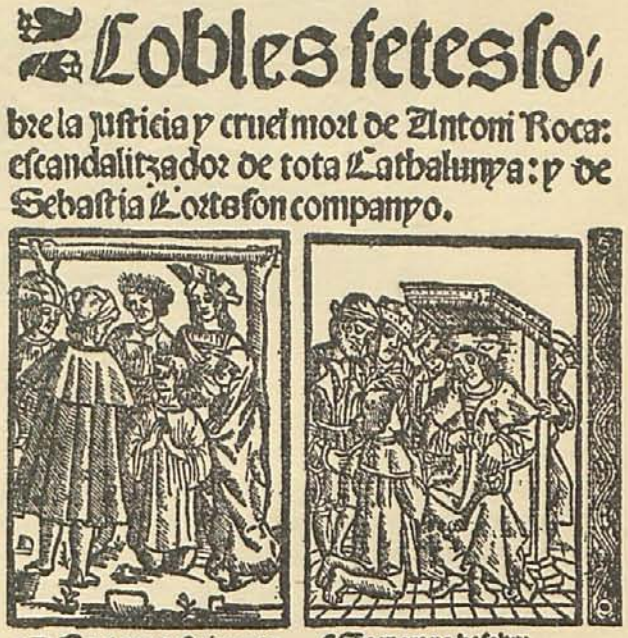

Cobles fetes sobre la justicia y cruel mort de Antoni Roca: escandalitzador de tota Catalunya: y de Sebastia Cortes son companyo.

De la col. Domènec Carles Tolrà

ROMANSO IMPRÈS A BARCELONA, S. A.

(Grandària de l'original, 157 x 103 mm.)

* *Obras completas del Doctor D. Manuel Milá y Fontanals*, vol. VI, pàg. 59. (Tip. Verdaguer. Barcelona, 1859.)

© Biblioteca Nacional de España

dir, que encara ara ens vénen a les mans, com els de *Griselda y Gualtero* (anònim) *El corregidor y la molinera* (Llorens), etc.

És qüestió d'anar depurant la bondat dels cants populars, cançons o romansos expandits i perpetuats en fulles. Alguns resten incorporats a l'*Obra del Cançoner popular de Catalunya*.

Algunes cançons se m'han presentat barrejades amb el romanso, com per exemple les cobles que glossen les obres de misericòrdia i els pecats capitals. Per cert que ambdues les vaig aprendre en unes circumstàncies especials que demostren ben palesament el bé que pot fer el cant. Teníem a Linyola un secretari lliurepensador d'idees dissolvents, a l'entorn del qual hi havia tota una colla de bona gent càndida i senzilla. Sens dubte va aconseguir que momentàniament alguns deixessin d'anar a missa, però no va poder evitar que en moments d'esplai entonessin cants pietosos com l'abans indicat dels Pecats capitals, que d'ells el vaig aprendre.

Les melodies que acompanyen aquest article, són tretes totes del poble, i algunes les hem apreses amb el romanso als dits. D'altres són escoltades de subjectes que les dictaven com a cosa antiga i popular. N'hi ha alguna que no sobreviurà, però tot són documents que il·lustren l'assumpte.

* * *

Els romansos eren lírics i narratius, en català o en castellà.

Llevats d'algunes matèries que obligaven a escriure'ls en prosa, els romansos es feien per a ésser cantats. La cobla octosíl·laba, la lletreta de sis per cinc, les seguidilles, les dècimes, de tot hi ha.

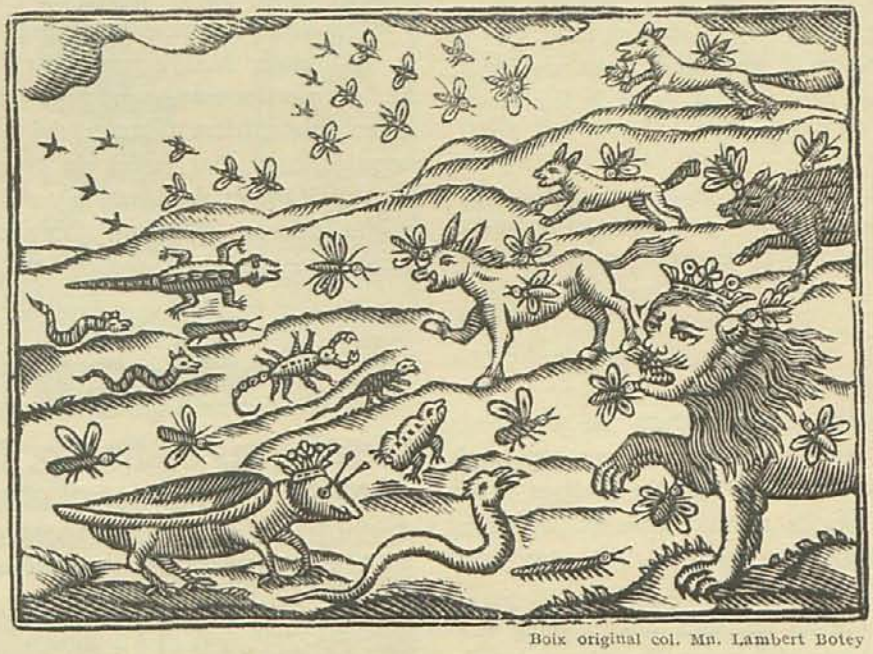

Boix original col. Mn. Lambert Botey

CAPÇALERA DEL ROMANSO D'UNA BARALLA ENTRE UN LLEÓ I UN GRILL, HAGUDA ALS CAMPS D'ARABIANA

Un gènere líric dels més cultivats fou el de les glosses o *trobos*, o siguin aquelles composicions que començaven amb una quarteta, la qual era incorporada vers a vers al final d'una posada que glossava el mateix assumpte:

«Si me das un ramillete
revuelto con mi cariño,
le daré a tu corazón
la prenda que más estimo.»

Mi corazón de ti ausente,
triste espera, prenda mía,
pues digo de aquesta suerte
te querré más que a mi vida
si me das un ramillete.»*

* Imp. de J. Estivill. Barcelona.

© Biblioteca Nacional de España

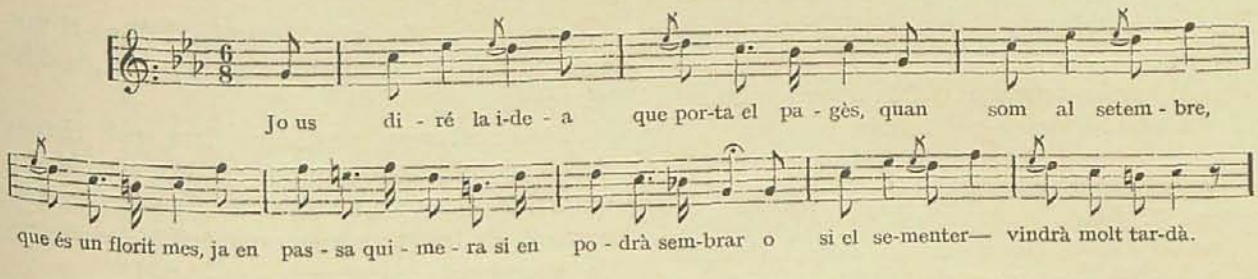

MÚSICA DEL ROMANSO «CANÇONS NOVAS PER LOS PAGESOS» (Après a Linyola)

Sense això eren també emprats els metres de més volada:

«Un tiempo fué que en cítara sonora
gloria y amor el trovador cantó,
brilló en la lid su espada vencedora
y lauros mil a la beldad cantó.»*

Aquest és un dels més caracteritzats de l'època romàntica, al qual, per no citar-ne d'altres, poden afegir-se:

«*Desesperación de un amante*, "Del jardín del amor quise un día..." (Barcelona. Imp. S. Rafael, 27; sense any.)»

«*Un recuerdo en locuras de amor*. "Cuán feliz y dichosa vivía..." (Reus. Imp. La Fleca; s. a.)»

«*El Panteón*, "Cuán siniestro es de noche en la urna..." (Barcelona. Imp. de C. Miró, 1863.)»

«*El hijo del Trueno*, "Nací en la cumbre de una montaña." (Barcelona. Imp. El Abanico; s. a.)»

«*Canción a Eloisa, con la postrera despedida de Abelardo*. (Va últimamente añadida la canción del destino.) "Pon la mano Abelardo a mi pecho..." (Barcelona. P. Maimó; s. a.)»

La forma erudita va trobar també cabuda en el romanso, de la qual cosa n'és bona prova un d'estampat sobre paper de fil, que es titula:

«*Canción de Filis, con una segunda parte de la canción a su querido Tediato*. (Reus. Imprenta y Librería de Juan Vidal y Angel Camí; s. a.)»

Després de ço que s'anuncia, segueixen dos sonets, una *Anacreòntica*, uns *Versos sáfico-adónicos* endreçats a Cupidó, etc.

Una característica del romanso, era que quan es tractava de la narració d'un succés extraordinàri començava invariablement per cridar l'atenció de l'auditori o per demanar l'auxili diví.

* * *

* *El trovador*. Imp. de Longas y Ripa. Pamplona.

Per a donar una idea ben ampla de les variades matèries que integraven els romansos indiquem alguns títols:

Fets històrics o llegendaris:

«*La gran victoria que tuvo Don Juan de Austria contra la armada turquesca en el golfo de Lepanto...* (Barcelona. Imp. Vda. Pla.)»

«*Romance de cómo el Conde de Barcelona Don Ramón Berenguer libró a la Emperatriz de Alemania...* (Barcelona. Hros. de Juan Jolis.)»

Elogis i commemoracions:

«*De las hazañas y muerte del Serenísimo Príncipe de Armestad (Cantas al tono del Bayle, que dizen del Príncipe)*. (Barcelona. Juan Bta. Altés, impressor.)»

«*En elogio de la insigne y valerosa Coronela ... y demás defensores de dicha Plaça*. (Barcelona. Imp. Francisco Guasch.)»

D'altres relacions religioses o profanes fetes en plecs de romanso, també tenia cabuda a les parades de canya i cordill que es muntaven als punts de més trànsit de les ciutats i a la plaça dels pobles, i també les guardaven els ceguets a la cartera que duien penjada al coll juntament amb la guitarra. El seu guia anava venent i cridant «*—¿Quién pide otro?*», i quan la venda s'estroncava anunciaven tot el repertori que duien de bagatge, entre els quals no deixaven mai d'anomenar, i ho hem sentit a dotzenes de vegades : la *Historia de Sant Aleix*, la *Vida de Santa Rosalia*, *Oración de San Antonio de los pajarillos*, *de Santa Quiteria* i *de San Camilo*, per no citar-ne dotzenes. A la nostra col·lecció han pervingut entre altres:

«*¿Qui són los gitanos?* (Manresa, per Pau Roca, 1850.)»

«*Relación histórica en que se refiere la peregrina y trágica vida de Santa Genoveva*. (Madrid. Imp. de Marés y C.ª.)»

No hi mancaven mai extractes de novel·les de cavalleries, com *Oliveros de Castilla y Artus*

© Biblioteca Nacional de España

de Algarbe, Flores y Blancaflor, Pierres y Magalona, etc.

La poesia religiosa trobà també cabuda en el romanso. Vegem-ne la mostra:

«*Coplas del Nacimiento de Nuestro Redemptor.* (Barcelona. J. Jolis.)»

«*A la Divina Pastora de las Almas.* (Barcelona. Imp. J. Estivill.)»

«*El Ave María en verso.* (Madrid. Imp. de José María Marés, 1851.)»

«*Las nuevas coplas al Niño perdido...* (Manresa. Imp. de Josep Roca.)»

Les guerres o actes polítics:

«*Conversa de D. Carlos de Borbón, conegut per el Niño Terso, ab lo general carlista D. Ramon Cabrera.* (Anònim.)»

«*Triomfal entrada de los aguerridos Voluntarios catalanes después de haber vencido a la hiena Africana.* (Barcelona. Imp. F. Sánchez, 1860.)»

Boixos originals col. Hereus Vda. Pla

FIGURES DE CAPÇALERA DE ROMANSO

Els assumptes geogràfics i viatges donaven sempre ocasió de fantasiar als garlaires. Recordi's la nostra cançó de Gandòfia.

No eren menys popular les cobles de Xauxa. En castellà, popularitzada per tot arreu, ha corregut *La isla de Jauja*, que comença : «Es el caso que un navío — del general Don Fernando...»; però la que corre més entre totes les col·leccions és la titulada

«*La Isla de Jauja. Relación en que se manifiesta el descubrimiento de una isla llamada Jauja, la más rica y abundante de todo cuanto hay en el mundo...* (Madrid. Imp. Sucs. de Hernando.)»

L'editor d'aquest romanso el va batejar resoltament *La Isla de Jauja*. En posseïm un altre (Hereus Vda. Pla, 1834), que bo i dient el mateix, llevat de pocs versos alterats, el titula diferentment.

Impresos, sense mencionar data, pels Hereus de Joan Jolis, en tenim dos en els quals els seus autors, fa a la seva manera, una descripció o enumeració de les coses més notables de les ciutats de Barcelona i Saragossa:

«*Romance famoso que hizo un forsado llamado Francisco Marcos...* (Barcelona. Hros. Juan Jolis.)»

«*Despedida, que hizo un mancebo natural de la Ciudad de Zaragoza.* (Jolis.)»

La pintura de costums de certa gent, de certs actes i diades donaria també una bona llista:

«*La Bocaría de Barcelona. Cansó nova en la que se relatan las críticas noticias...* (Barcelona. Imp. J. Estivill.)»

«*Relació nova y molt curiosa de la vida dels pastors...* (Manresa. Imp. y Lib. de Lluís Roca.)»

«*Cobles o Goigs de las botifarras per cantar los aficionats las Caramellas en las festas de Pasqua.* (Barcelona. Imp. J. Estivill.)»

«*Testament, vida y costums del divertit Carnestolles.* (Barcelona. Imp. J. Estivill.)»

De persones cèlebres per llurs atrocitats, n'hi ha tota una colla que el romanso n'ha anat perpetuant les malifetes. Són tants, que no en citarem sinó els noms : Sebastiana del Castillo, Margarita Cisneros, Juan Portela, Andrés Vázquez, Juana la Valerosa, Jacinto del Castillo, Leonor de la Rosa, etc.

Les fulles dedicades a relatar assassinats i l'aplicació de la pena capital al seu autor, durant un moment gaudiren de gran popularitat, per tal com era l'assumpte del dia, i això vol dir que per a servir l'actualitat es van estampar no poques d'aquestes fulles. Entre totes elles una de les que va gaudir de més difusió és:

«*Juan Portela. Relación puesta en trobos...*»

Se'n troben com de tants altres romansos que es feren populars, edicions de Reus, Manresa, etc.

Les relacions de captiveri que posen tota una mala fi de tortures, privacions i misèries formen un caient ben singular del repertori : Són els que han anat reimprimint-se constantment. No en citarem sinó uns títols:

«*El cautivo de Gerona. Nueva relación y copia de una carta que escribió...* (Barcelona. Hros. Vda. Pla; s. a.)»

«*Doña Francisca la cautiva...* (Madrid. Marés, 1857.)»

© Biblioteca Nacional de España

Boix original col. Hereus Vda. Pla

«*Blas de León, verdadera relación de un riguroso castigo...* (Barcelona. Hros. J. Jolis.)»

Molts lectors han aconseguit encara l'explicació o cantarella d'un succés pintat per mà grollera en un pendó. Amb una canya anava assenyalant el propagandista els moments culminants del crim o desgracia reproduïda en el cartell.

Aquest sistema es prestava per a ferir majorment la sensibilitat de l'auditori compost, naturalment, de persones ingènues i innocents. Afegeixi's a això el suggestiu de les portades del romanso.

Formen part d'aquest repertori els romansos estampats amb motiu de tota mena de desgràcies, de crims esgarrifosos, d'inundacions, d'incendis, naufragis, pestes i temporals.

Alguns dels títols que conservem són els següents, per a donar-ne només un de cada mena:

«*Naufragio de un bergantín francés acaecido en la costa del desierto de Sahara.* (Barcelona. Imp. de Ramírez y C.ª, 1869.)»

«*Horroroso temporal acompañado de un furioso huracán, acaecido en los afueras de la Ciudad de Orihuela...* (Barcelona. Imp. V. e Hijo de J. Rubió, 1850.)»

«*Horroroso incendio a Sebastopol...* (Barcelona. Imprenta de F. S.)»

«*Terrible desgracia. Erupción de un Volcán situado en la Isla de Sangir...* (Barcelona. Imp. de José Tauló, 1856.)»

El poble crèdul ha vingut alimentant la seva fe amb fulles populars, de les quals les unes li han donat alè de vida i les altres han enverinat la seva ànima amb falòrnies i enganyifes. En aquest han de situar-se les que tracten d'una suposada interpretació de somnis, les que profetitzen esdeveniments i les que desxifren mites i creences vulgars.

Apuntem alguns títols dels més popularitzats:

«*Profecía para el año 1862, del doctor Berrugueta...* (Barcelona. Imp. Llorens, 1862.)»

«*Discurso astrológico y apologético contra vn rezien venido pronóstico...* (Barcelona. Estevan Liberós, 1629.)»

«*El porvenir de las niñas por medio de la baraja.* (Barcelona. Imp. S. Rafael.)»

«*La gitanilla vaticinando la buenaventura.* (Barcelons. Imp. Cristina Segura.)»

Com resta indicat, algunes cases s'emprengueren la publicació periòdica de romansos amb el mateix títol per anar donant compte d'un fet o una sèrie de fets que anaven esdevenint o se'ls empescava l'autor del romanso.

Tenim els següents:

«*Publicación económica. Historia de la Guerra de España contra Marruecos. Octava Parte. Muley-el-Abbas presentándose al general O'Donnell para firmar la paz.* (Barcelona, 1860. Imp. José Tauló.)»

«*La llum del poble. Conversa entre...* (Reus. Imprenta D. Vidal; s. a.)»

«*El Mundo por dentro. Linterna mágica de la Marimorena, Bruja del siglo XIX,* núm. 3. (Barcelona. Imp. Llorens, 1862.)»

«*La Bruja. Romance semanal, que da explicaciones...,* núm. 9. (Imp. José Torras, 1859.)»

Boix original col. Abadal de Manresa

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

En plecs semblants al romanso amb capçalera també al·lusiva, es propagaren i s'expandiren facècies escèniques que ben bé es pot dir que constituïen el teatre popular.

Títols ben divulgats, entre algunes dotzenes que en podríem citar, són aquests:

«*Entremés de Zancajo y Chinela* (Barcelona, por Matheo Barceló, 1779.)»

«*Sainete dels estudians que hixen de pena per atiparse a costa ajena.* (Barcelona. Imp. Juan Llorens, 1865.)»

© Biblioteca Nacional de España

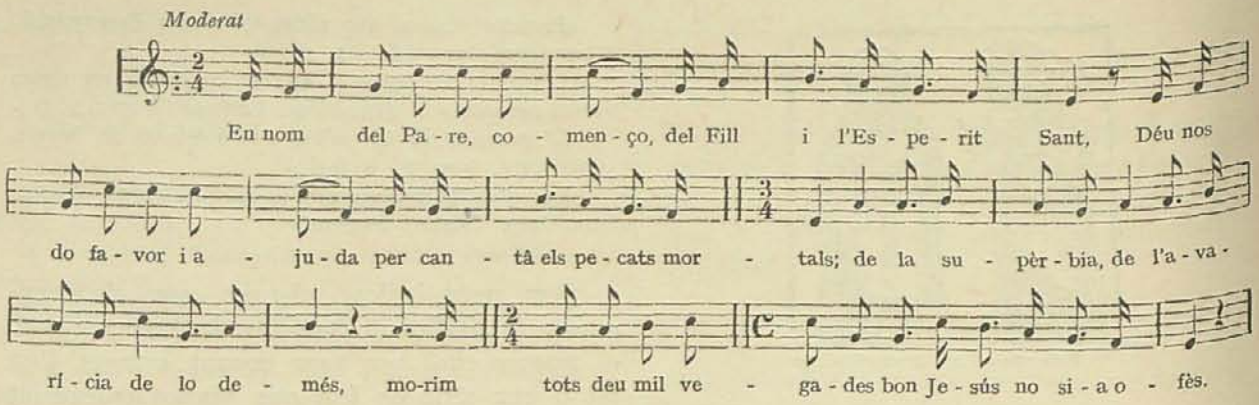

MÚSICA DEL ROMANSO «LOS PECATS MORTALS» (Après a Linyola)

«*Lo estudiant mágich o l'ánima del señor Libori.* (Barcelona. Imp. de Josep Lluch, 1840.)»

«*Sainete intitulat Lo casament den Saldoni y la Margarida.* (Barcelona. Imp. El Abanico.)»

La fauna teratològica, no diré pas que tingui lloc preferent entre els romansos, però sí que es pot ben dir que hi abunda. El ceguet portava romansos per a tots els gustos. En una sàtira contra el govern donava gust als polítics que militaven en l'oposició, amb unes trobes d'amor alegrava els enamorats, amb una narració sentimental enternia els cors candorosos, amb la vida d'un sant o la contalla d'un miracle enfervoria els devots i perquè no s'escapés ningú descontent feia riure a tots cantant alguna cosa ben extravagant.

Donem una idea de tan virolada branca del romanso popular:

«*El hombre sin igual. D. Agapito el engullidor...* (Barcelona. J. Lluch.)»

«*Famosas hazañas de un conejo y de una langosta. Relatadas por ellos mismos.* (Barcelona. Imp. Llorens.)»

N'hi ha una singular col·lecció amb el títol, o altre de semblant: *Discurs pronunciat en lo pais de la Cucayna per un orador de primer orde en apoyo de una de las principals facultats del cos humá,* amb el lema «Qui potest cápere capiat», del qual en posseïm un exemplar manuscrit i altres títols del mateix assumpte; tant en castellà com en català, són grollers.

Boix original col. Mn. Lambert Botey

Es podria escriure un capítol ben interessant en el qual es fixés la paternitat dels romansos popularitzats a la península. Alguns autors, avui, sens dubte, gaudeixen de la immortalitat, si això és permès de dir dels que tenen alçat un monument o el seu nom correspon al d'un carrer de molts pobles. D'altres són fets per bohemis a canvi d'unes pessetes, en temps de gana. Un cop escalada la fama per aquests autors, resta en els dits romansos el segell de bon gust que els distingeix d'altres realment detestables.

Citem tota la colla dels compostos per Josep Anselm Clavé, que integren la dilatada col·lecció *El Cantor de las hermosas,* on trobem al nombre 21, *La ausencia,* signat J. A. C. (Barcelona, Imp. T. Gaspar); el nombre 47, *Para amor no hay peligros,* de A. F.; *Flor de las flores,* J. C. (Barcelona, Tip. Española, 1879); al nombre 49, *El prisionero,* de R. B.; *El Jazmín,* F. B. (Barcelona, Imp. de Ramírez y C.ª, 1875).

Una altra col·lecció semblant amb la novetat de portar la música estampada, és la titulada *Vergel de amores, Colección de poemas de amor y cantos populares dedicados a las bellas catalanas.* En el nombre 4 trobem *A una hermosa, seguidillas boleras,* amb música. La lletra duu al peu les inicials J. F. C. Segueix *Amores de Alfredo y Elvira,* signat A. C. (Barcelona, Imp. Ant.° Llorens, 1873). De la mateixa impremta, també amb la tonada, la col·lecció *El cantor de los amores.* Al nombre 15 trobem *Penas de amor* i *¡Oh, qué bella!* per A. C.

© Biblioteca Nacional de España

Sabem de l'Apel·les Mestres, que en la seva joventut va escriure un romanso, en va dibuixar la capçalera, i amb unes ulleres fumades i una guitarra al coll en va vendre exemplars pels carrers de la ciutat.

Sabem que en Joaquim Ruira, també, de jove, en va escriure un que encara corre de mà en mà.

Sabem, per mossèn Barrera, en unes notes que va fer historiant l'antiguitat de la casa Hereus de la Viuda Pla, gran editora de molts i bells romansos, que en compongué alguns de jocosos el doctor Josep Castells, catedràtic que fou d'aquest Seminari.

Tenim a mossèn Jacinto Verdaguer, que tan obsessionat estava amb l'eficàcia dels romansos, pel mal o bé que podien fer, que va decidir escriure'n, i en va publicar fins a cinc, amb el títol:

«*Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesch.* (Vich. Imp. Anglada.)»

Sense aqueixos podem afegir:

«*Cantares del beso,* de Melchor de Palau. (Madrid. Imp. Universal; s. a.)»

«*Romance del Marqués de Mantua,* por Cosme Granja. (Valencia, s. a.)»

Ben antic exemplar és el que tenim, i ben particular, puix que té vint-i-quatre pàgines.

«*Coplas de la jota con estribillos y cuartillas, coplas para casadas, viudas y doncellas.* Compuestas por... Francisco Lecha. (Barcelona. Hros. Vda. Pla; s. a.)»

Romance nuevo y curioso, en que se refieren las virtudes del dia. Compuesto por Juan Bautista Altamira, Natural del Reyno de Valencia. (Barcelona. Hros. Juan Jolis; s. a.)»

Boix original col. Mn. L. Botey

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

Boix original col. Mn. L. Botey

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

Convé recordar que el *Sermó de la Mormuració,* per Robreño (Imp. Antoni Bosch), i el *Sermó en vers,* del mateix autor, estampat a la mateixa impremta, anaven signats en totes les seves múltiples reproduccions.

No cal omitir que les més celebrades produccions dels poetes antics o moderns s'anaven difondint més i més en estampar-les en fulles de romansos. Citem:

«*Cants del millor cisne català en las agonías del Reverent Doctor Vicent García, Rector de Vallfogona.* (Barcelona. Imp. Manuel Texero, 1835.)»

El Delirio, atribuïda a Espronceda, on la coneguda composició *Me agrada ver un cielo con negros nubarrones,* conté una paròdia d'en Queri (Reus, Imp. La Fleca).[1]

Algunes vegades l'autor revela el seu nom al final de la relació:

« ... y las faltas le perdonen
a Gerónimo Romero.»[2]

En un altre, titulat

«*Nueva relación ... donde se refiere un prodigioso milagro...* (Barcelona. Hros. Vda. Pla.)»

es diu al final que l'autor és Pedro de Fuertes.

Al final de la *Primera parte de los romances*

1. Vegeu la mostra:

«M'agrada a la taverna,
estar-m'hi allí un bon rato;
que vagi el vi barato
i amb força petricons...»

2. «*Nueva relación ... que refiere los engaños de un principal cavallero...* (Barcelona. Herederos de la Vda. Pla.)»

© Biblioteca Nacional de España

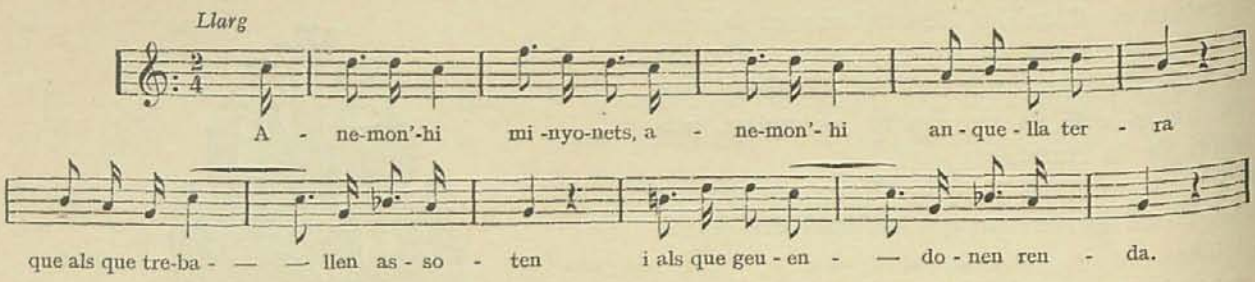

MÚSICA DEL ROMANSO «LA GANDOFIA» (Après a Linyola)

de la peregrina doctora, es declara que és compost per Juan Miguel del Fuego.

Dins el nostre temps de viure en pobles rurals, estiguérem en relació amb els autors o persones que els tractaren, i per això podem anomenar, com autors de romansos, el *Ceguet de Ulldemolins* i el *Gertxo i Mig de Sarroca*.

Passaren, per no tornar, els temps del romanso. Als que sistemàticament condemnen les velles modes perquè els temps ja són uns altres, els hem de dir que abans d'anatematitzar el romanso de cec haurien d'establir una distinció : la del romanso fet de bona fe i la de l'escrit i editat per l'imperi de les circumstàncies, el qual tingué una vida efímera. Però no podran de cap manera rebutjar com a una cosa de poca importància la fulla popular que ha divulgat la història, la llegenda, el llibre de cavalleries i el càntic, que en llur grau ajudà la cultura.

Afegirem que els romansos de cec tingueren la seva època bona que els separa de la degeneració del romanso actual, escrit per plomes indoctes i poc escrupuloses, que, per sort, són impresos damunt paper dolent i no tenen res a veure amb els romansos de cec que en els seus bons temps es tiraren amb paper de fil o de cotó, amb gravats al boix, que encara avui constitueixen una llaminadura bibliogràfica i artística, com es pot veure per les mostres que n'acompanyem i que no podran ésser silenciats quan es tracti de fer la història del gravat de talla dolça.

Davant el paper dolent i els mecànics fotogravats actuals, condemnats a desaparèixer, a ésser destruïts abans de pocs anys, podrà oposar-se per defensa del romanso de cec, tal com ha arribat a cridar la nostra atenció i fins a merèixer la nostra consideració, tota la bella col·lecció que, gràcies als seus gravats, al seu assumpte i a la seva impressió sobre paper excel·lent, resistiran encara alguns centenars d'anyades l'acció del temps, malgrat es tracti d'una manifestació literària d'una època, de la qual, com diu molt bé l'erudit bibliòfil mossèn Jaume Barrera, n'estem més distanciats en esperit que pel lapse de temps que ens en separa

* * *

Remota ascendència ha de donar-se també al ventall, fins a venir a parar en el que és avui: una canya que a tall de banderola porta enganxada al cap una fulla de palma teixida o un cartó recobert d'un paper amb dibuixos i versos.

El seu ús sempre ha estat el mateix, açò és, produir fresca i allunyar insectes. Antigament era costum que els grans personatges es fessin ventar durant alguns actes. Però on han tingut sempre gran aplicació, que fins als nostres dies arriba, és a les processons d'estiu. Els llibres d'història i les cròniques medievals van plenes de les compres de ventalls que feien les corporacions per tal d'obsequiar els personatges que concorrien als dits actes religiosos. El costum no és perdut; encara en alguns punts de Catalunya s'estila d'ofrenar ventalls com a record de temps antics. A Mataró se'n dóna a les autoritats, prohoms i capspares que assisteixen a la processó de les Santes Juliana i Semproniana. De Tàrrega n'hem vist dels repartits a les processons de la Santa Espina, ara fa poc, i n'hem vist d'altres d'antics que guarda el doctor Carles Sauret, i el costum deu venir de lluny, perquè a la còpia dels Estatuts de la Confraria del Roser, que devem a la diligència de Ramon Novell, es consigna que es donarà un ventall «a cada un dels capitans actuals, i als capitans en orde tercer i quart que hajan deixat inmediatament de servir, los quals deuran anar tots los tres següents a portar lo cordó de la vandera de la Confraria en las Professons».

Emperò, ací no volem parlar d'aquests ventalls més o menys artístics fabricats amb un

© Biblioteca Nacional de España

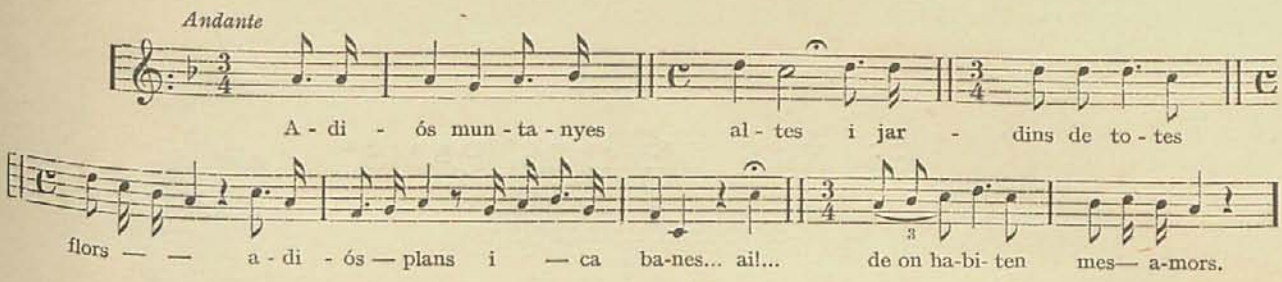

MÚSICA DEL ROMANSO «CONFESSIÓ D'UNA PASTORA CATALANA» (Après a Linyola)

cert luxe, sinó dels ventalls de paper, i àdhuc d'aqueixos, també antics, puix que se'n repartiren a les Corts de Montçó (1533), d'aquells ventalls que duien a les dues cares guarnides amb un gravat de capçalera i uns versos al peu.

«Aquestes menes de ventalls — diu l'erudit investigador mossèn Josep Gudiol i Cunill, conservador del Museu Episcopal de Vic — arribaren a ésser objecte destinat al poble més baix, ja que s'hi estamparen gravats i versos i epígrafs que, des dels principis del segle XIX, foren element d'interès polític i de propaganda de successos i doctrines. El ventall, com el romanso, fou destinat al poble, i, en les seves imatges i literatura, parlà el llenguatge que el poble no podia deixar de comprendre. Per això s'ha relatat que, pels anys de 1830, cada setmana apareixia un ventall diferent, que era com una espècie de periòdic breu, que, si sovint no tenia altra transcendència que la de divertir i publicar humorístiques xavacanades, que el poble aprenia de memòria, també de vegades era vehicle d'idees dissolvents, sobretot antireligioses.

El doctor Gaietà Barraquer, en el volum II de la seva obra *Los Religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, ha explicat la transcendència que tingueren per a impulsar la crema dels convents, en 1835, dos d'aquests ventalls, que ostentaven uns versos de l'extravagant poetastre, el còmic Josep Robreño (pàgs. 441 i 442).

L'auca dels "Baladrers de Barcelona" fa al·lusió a la varietat i periodicitat dels temes tractats en els ventalls del cartó, quan dedica un dels seus rodolins al ventallaire, que resultà gravat en xilografia per en Noguera, i porta aquest parell de versos:

"Qui compra el ventall dels toros
i el del desembarc dels moros.."»*

Deixant de banda els ventalls que s'editaven amb vistes a un fet de palpitant interès, n'hi havien de clàssics, per a dir-ho així, que no eren altra cosa que un romanso escurçat, per al qual s'aprofitava el gravat de la capçalera i se'n condensava l'argument. Com de romansos, n'hi havia amb tota mena d'arguments, però no es feien mai per ésser cantats. Si eren religiosos, eren una lliçó o bé una exhortació pietosa; si eren satírics, puntualitzaven bé la crítica, i si eren d'assumpte narratiu, resumien l'assumpte de tal manera, que es pogués incloure dins uns pocs versos, car el gravat sempre es menjava la meitat de l'espai, i l'assumpte era diferent a les cares del ventall, cosa que no succeïa amb els romansos.

De ventalls n'hi havia de grandàries en quart i en octau, o sigui la meitat dels usuals, si bé aquests darrers abunden poc, i encara els arguments no eren tan variats. Fins a nosaltres n'han

Boix orig. col. Mu. L. Botey

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

arribat algunes fulles, estampades per les famoses cases Llorens, de la Palma de Santa Caterina, i Antoni Bosch, del carrer del Bou de la Plaça Nova, ambdós de Barcelona; Lluís Roca, de Manresa; etc.

Avui dia els ventalls han caigut totalment en desús, i com que es tiraven regularment en paper de poc cost, no es conservaran com els bons exemplars de romansos impresos sobre paper de fil.

VALERI SERRA I BOLDÚ

* *De ventalls.* Dins l'any 1921, amb aquest títol publicà, mossèn Gudiol, tres interessants articles a *La Veu de Catalunya*, el darrer dels quals aparegué el dia 11 de setembre.

© Biblioteca Nacional de España

ES NAS DE DOS PAMS*

(RONDALLA MALLORQUINA)

Això era un pescador que havia nom Juan, y era tan afavorit de nas, que en tenia un pam.

Se'n va un dia a pescar, y tot lo sant dia està qui està ab sa canyeta capficada a sa pesquera, sense veure ni un trist llambre.

Hora-baixa de tot agafa un peixetó, y, com li anava a treure s'ham, sent que li diu:

—Amollaume, y no vos queixareu de mi.

—¿Y què me faràs? — diu En Juan.

Boix original Mn. L. Botey

FIGURA DE CAPÇALERA DE ROMANSO

—Vos donaré un do — diu es peixet.

—¿Quin do? — diu es pescador.

—Es que vós voldreu — respòn es peixetó.

L'homo hi pensa un poch, y llavò diu:

—¿Veus aqueixa pinya que passeig?

—Sí que la teniu ben afavorida! — s'exclama es peix.

—Mira idò — diu es pescador — : ara té un pam; idò fela'm créixer fins a dos pams.

¿Què me'n direu? Ell a l'acte aquell nas tornà de dos pams.

En Juan amolla es peixet, que se'n anà com la bala, y no el veren pus.

En Juan se presenta a ca-seua, y sa mare, com li afina aquell rabasser, li diu tota esglayada:

—Y ara! ¿Què és això?

—¿Que no hu veys? — diu ell, es més tranquil del món.

Y li conta, fil per randa, es pas des peixetó.

—¿Y ja no has tenguda altra cosa que demanar — diu ella —, més que un nas de dos pams? ¿Y ara, què t'han de fer ab aqueix grandiós creixull a's mig de sa cara?

—Deixau s'ànsia per mi — diu ell —. Fiau-vos-ne que aquest nas no sia sa nostra sort!

—No res — diu ella —. Serà lo que Deu voldrà, y no més!

Y heu de creure y pensar, y pensar y creure, que an el rey li passà p'es cap de fer unes dictes, que tots es qui tenguessen cap do, que s'hi presentassen per veure quin profit en poria treure y premiarlos-ho; y si era perjudicial, privarlos de servirse'n.

En Juan se'n entressent y pica de talons cap a ca'l rey.

Li agafa sa nit abans d'arribarhi, y s'atura a un hostal.

Com s'hostalera el me veu ab aquella grandiosa pinya, poreu fer contes quins uys degué badar y si n'hi degueren venir de ganes d'esplugarlo ben arreu per aclarir es misteri d'aquell nas tan disforjo.

Es pescador contà que era un peixet qui li havia donat aquell do, y que se'n anava a mostrarlo an el rey, a veure el rey què hi diria.

Aquella hostalera era fada, y veyent que allò era un homo de bona part, li digué:

—Germanet, jo no sé què vos fareu ab aquest do, devers ca'l rey. Jo vos ne puch donar un altre un poch millor, y poria esser que an el rey li agradàs una mica més.

—Bé heu pensat, germaneta — diu En Juan —; veyam quin és aqueis do!

—Idò jau aquest anellet, que en dirli: «Anellet, fé lo que saps fer» vos treurà un bon dinar, aygo fresca y bon vi.

* La me contà el nin Antoniet Sanxo y Nebot, de Son Servera, avuy M. I. Mn. Antoni Sanxo, magistral de la Sèu de Mallorca.

© Biblioteca Nacional de España

Col. Abadal de Manresa

Boix orig. col. H. Vda. Pla

Boix orig. col. Mn. L. Botey

—Bé me va — diu es pescador —. Per amor de Déu sia!

—Sia per Déu tot quant farem en aquest mon, respòn s'hostalera.

Lo endemà, a punta d'auba, En Juan pega bot des llit, paga s'hostalatge y ja és partit de d'allà, ben peus alts.

Horabaixando topa un altre hostal; demana si hi haurà posada per aquella santa nit, y s'hostalera li diu que sí, mirantlose tota es glayada d'aquell nassarrot que el feya anar cap-fich.

—¿Que vos vé de nou aquesta pinya meua?— demana En Juan.

—Una mica — diu s'hostalera.

—Idò això ès un do que'm donà un peixet — diu En Juan —, y me'n vaig a mostrarlo an el rey, veyam què me'n dirà.

Aquella hostalera també era fada, y, agradada de sa franquesa d'aquell homo, digué:

—No hu sé què vos fareu ab aquest do, devers ca'l rey; vos esposau a que se'n riguen massa. Jo vos ne poria donar un altre que per ventura vos aniria millor.

—Ja me faríeu ben content — diu En Juan.

Aquí s'hostalera se destira d'un fabiolet y li diu:

—Jau aquest fabiolet. Si vos posau a sonarlo, tothom qui vos sia davant se posarà a ballar, y ballarà fins que vos direu «basta».

—Bé mos va! — diu es pescador.

Pren es fabiolet, el s'estoja dins sa butxaca, s'en va a geure, y lo endemà, a punta d'auba, pega bot des llit, paga s'hostalatge y ja li ha estret de d'allà cap a ca'l rey.

Com es sol s'enramava, topa a un altre hostal; demana si li donaràn posada per aquella santa nit, y s'hostalera li diu que sí, badant uns uys com a salers de veure aquell grandiós nas de tal homo.

—¿Que tant mateix en'víeu vists gayre de nassos tan revenguts com aqueix meu? — demana En Juan.

—Em pens que no — diu s'hostalera.

—Idò ès un do que me donà un peixet, y me'n vaig a mostrarlo an el rey, a veure què hi dirà.

A s'hostalera li vengué de nou tal sortida. També era fada, y digué an En Juan:

—Perquè veig que sou un homo franch, jo

Boix original col. Josep Roca, de Manresa

FIGURA DE CAPÇALERA DE ROMANSO

© Biblioteca Nacional de España

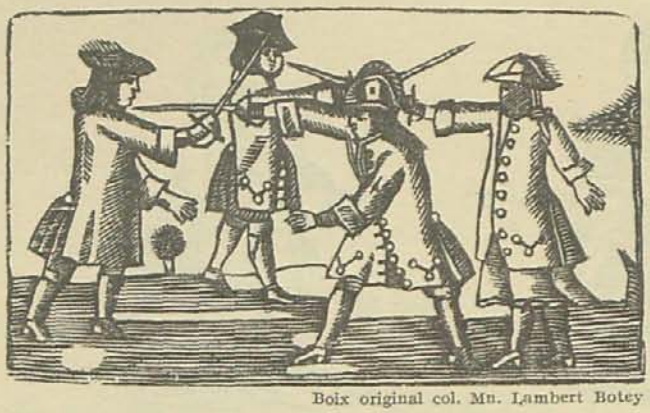

Boix original col. Mn. Lambert Botey

vos ne vuy donar un altre de do, que tal volta vos servirà més que no aqueixa pinya disforja.

—Venga idò aquest altre do — diu En Juan.

S'hostalera se n'entra dins sa cambra y en surt amb un capell, tot dient:

—Jau aquest capell. Si el vos posau tombat de davant, despara una bomba per davant; si el duys tombat d'un costat, despara una bomba per aquell costat; si el duys tombat de darrera, despara una bomba per darrera, y si el duys ben pla damunt es cap, despara bombes per tot vent.

—¿Y aqueixa ès vera? — diu En Juan.

—Passa de vera — respòn s'hostalera.

Aquí En Juan s'estoja ben estojat aquell capell, sopa y se'n va a geure; lo endemà, a punta d'auba, pega cossa an es llensol, paga s'hostalatge, y ja li ha copat cap a ca'l rey.

Hi arriba a mitjàn capvespre, y s'hi presenta; y com el rey el me veu amb aquell nas de dos pams, y sent que diu que ès un do que li du a mostrar, el dona per beneyt y betzol y el fa tancar dins sa presó, per lo que pugués esser.

—Res — diu es pescador —, ja tenim posada per aquesta santa nit; y de franch, que ès lo millor.

Passada sa nit, y veyent que era es sol alt y no el treyen ni li duyen berenar, s'exclama:

—¿Y amb aquestes hem d'estar? Aviat en sortirem.

¿Què me'n direu? Ell se tomba es capell per davant, y *pla-plam!*, despara una bomba per davant, que passa sa porta an el dimoni. Ell surt peu pla, y ja ès partit de d'allà com si res fos estat.

Van a contarho an el rey, y ey envia un escabotell de soldats perque el capturin y el tornin tancar.

Com En Juan se veu aquells soldats damunt, se treu es fabiolet de s'hostalera y *ti-tu-ti! ti-tu-ti!*

Y tots aquells soldats ja són partits a ballar, y balla qui te balla com a perns de rifa.

En Juan seguí tocant es fabiolet, caminant de cul-enrera per tenir davant aquells balladors, que no s'aturaren de ballar fins que En Juan los hagué perduts de vista y s'aturà de sonar es fabiolet. Camina una mica més, fins que s'atura dient:

—Ell aqueixa ja ès berenadora, o més ben dit, dinadora.

S'asseu a una tenassa, que semblava aposta per seurehi y dinarhi, se treu s'anellet y ja diu:

—Anellet, fé lo que saps fer.

Y a l'acte li compareix una greixonera d'arròs ben engrogat, uns bons escaldums, aygo fresca y bon vi.

No vos dich res, En Juan si s'hi abordà, y al punt ho hagué llevat tot des vent. Just romangueren es quatre ossos.

Ell l'homo pegà tan grandiosa panxada, que ni tengué ganes de sopar. S'ajocà a sa redorsa d'una paret, y hi passà sa nit dormint com un peix dins l'aygo.

El rey esperava d'hora en hora què li dirien: «—Ja hem aglapit aquell des nas. Diga Vossa Reyal Majestat què n'hem de fer, de s'embàlit.»

Veyent que negu hi anava a donarli relació de res, diu an es criats que vagen a cercar s'escabotell de soldats que havia enviat a capturar En Juan.

Aquells soldats no gosaven presentarse an el rey, d'empegueïts que estaven de sa passada

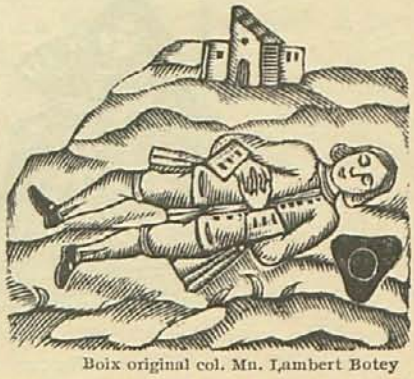

Boix original col. Mn. Lambert Botey

© Biblioteca Nacional de España

que los havia succeida amb es pescador; pero no tengueren altre remey que presentars'hi y cantarli santa Clara : que aquell des nas de dos pams, sonant un fabiolet, les havia fets ballar, però tan vitench, que mentres sentiren es fabiolet no se pogueren aturar, sense eyma per encalsar aquell dimoni d'homo.

—Res — diu el rey —, anau ara mateix a fer venir es general de mar y terra.

Aquells soldats s'hi espitxen, y es general de mar y terra se presenta.

—Escolta — diu el rey — : agafa tota sa forsa que cregues que has menester, y anauvos-ne a cercar aqueix des nas de dos pams y duys-lo-me viu o mort.

Es general de mar y terra crida s'infanteria, sa cavalleria y s'artilleria, y, cap a cercar En Juan, més que depressa!

Cerca qui cerca, a la fi el colombren, y, cap a ell tothom!

En Juan, en lloch de fugir, s'asseu en terra; y com se veu tot s'exèrcit davant, se treu es fabiolet y ja és partit : *ti-tu-ti! ti-tu-ti!*

Y heu de pensar y creure que, cop en sech, infanteria, cavalleria y artillería rompen amb un ball rabiós de tot, tant es soldats com es majors, y es general de mar y terra es primer de tots. Y bots, xecalines y cabrioles!, y cames a l'ayre, y revolts y enfuytes! Y es soldats de cavall hagueren d'abandonar es cavalls, perque tots s'empinaven y tot eran altibaixos; y ets artillers hagueren d'abandonar es bestiar perque no hi havia qui el subjectàs, y més ab sa ballera que tots es soldats havien aferrada.

Ab això En Juan comensa a ferse enfora, però de cul-enrera de cul-enrera, y *ti-tu-ti! ti-tu-ti!* Y s'exèrcit no s'aturà de ballar fins que es pescador els hagué descomparegut.

Es general de mar y terra y tots es majors estaven fets uns Neros, haurien esclafat un re ab ses dents; ara es soldats ho prengueren ab riayes.

Es general de mar y terra y es majors no sabien com s'havien de presentar an el rey. A la fi s'hi presenten; y com el rey sentí sa passada que los havia feta s'homo des nas de dos pams, prengué una enrabiada que cuydà a fer es tro.

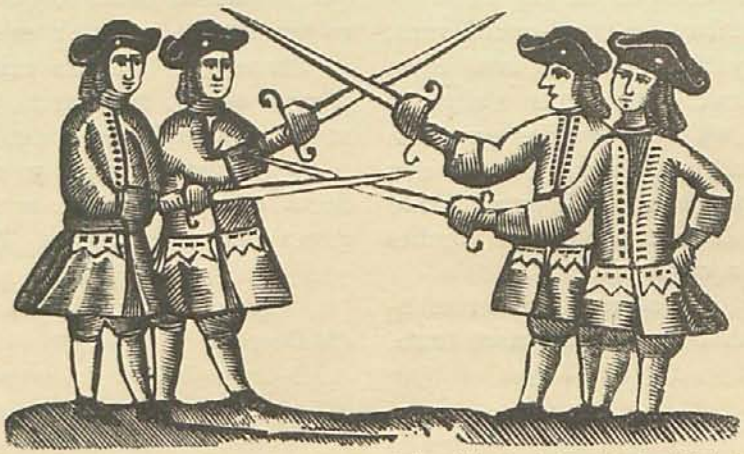

Boix original col. Mn. Lambert Botey

—Res — digué a la fi —, hi pensarem set dies, a veure què n'hem de fer d'aquest dimoni d'homo.

Bons set dies tengué el rey! Ell cop en sech un altre rey veinat li mou guerra, però feresta de tot. Tota sa nació hagué de pendre ses armes, y es contraris, com més anava, més reprenien.

El rey al punt se va veure perdut de tot, y fa unes dictes que, es qui li fassa guanyar aquella guerra, se casarà ab sa seua fia (que no en tenia altra) y serà s'hereu de la corona.

Això arriba a oreyes d'En Juan, y ja se presenta ben eixarmat an el rey, y li diu:

—Bon dia tenga, senyor rey!

Com el rey se veu davant s'homo de dos pams de nas, tan apurat anava que just li digué:

—Y ara, ¿què cercam per aquí?

—Jo le hi diré — diu En Juan —. ¿Se conté veritat que Vossa Reyal Majestat ha fetes

© Biblioteca Nacional de España

unes dictes, que es qui li farà guanyar sa guerra se casarà ab sa seua fia y serà l'hereu de la corona?

—¿Y tu que te dones ab coratge de ferla-me guanyar, an aquesta guerra? — diu el rey.

—Y aviat! —respòn En Juan —. En voler, porem partir.

—Ara mateix! — diu el rey.

Menen En Juan allà on hi havia sa guerra; ell se posa aquell capell, el se tomba per davant y se posa a desparar bombes y més bombes per davant; y tot eren contraris que queyen en terra y allà colaven la vida.

En Juan se fa envant per en mig des contraris; y un cop se tombava es capell per davant, y venguen bombes y més bombes; llavò el se tombava per un costat y llavò per s'altre, y llavò per darrera, y tot eren bombes per cada costat y per darrera, que feyen unes esteses de contraris morts que eren un horror. Llavò se posava es capell de pla, y rompien bombes per tots vents, com a calabruix.

¿Què me'n direu? Ell al punt no'n romangué cap de contrari dret : tots estaven en terra, que badayaven o feyen es bategot; y es que havien pogut fugir eren fuyts per no esserhi de més.

Sa guerra estava acabada. En Juan l'havia feta guanyar an el rey, y ell s'havia guanyat la senyora princesa y s'hereuatge de la corona.

El rey y tota la cort regonegueren que era així, y que En Juan, si bé tenia dos pams de nas, tenia emperò aquell anellet ab el qual se poria fer sortir a qualsevol hora un bon dinar, yago fresca y bon vi; y llavò tenia aquell fabiolet ab el qual feya ballar tothom que li estava davant; y sobre tot tenia aquell capell que desparava bombes, y ab això poria defensar es seu reynat y esveir es seus contraris.

Per això la senyora princesa allargà es coll a casarse ab ell, se casaren, y venguen unes bones nosses y un ball ben vitench y sarau per llarch.

Y visqueren anys y més anys, y encara deuen esser vius si no se són morts. Y al cel mos vegem tots plegats. Amèn.

Recollida per ANTONI M.ª ALCOVER, prev. *(Mallorca.)*

GEOGRAFIA FOLKLÒRICA

Albi. — Caragols. Llegenda : Una vegada la gent d'Albi van veure que el solideu del campanar lluïa com si fos d'argent. Varen escalar-lo i trobaren que eren les babes d'un caragol.

Aleixar. — Naps.

Alió. —

«Gent d'Alió
no fan bona processó.
Més s'estimen un fart d'olla
que l'anâ a sentî un sermó.»

Belltall. — Moros.

Forés. —

«Forés, l'olla bull i no hi ha res.»
«A la bassa de Forés
hi cantava una calàndria:
"A l'home que no té res
de què li faràs demanda?"»

Cervià. — Esquirols.

Glorieta. — Catxaps.

Maspujols. — Caragols.

Montblanc. — Budellers.

«A l'Espluga, les arugues;
a Montblanc són budellers;
a Vilavert, toquen l'arpa,
i a la Riba, paperers.»

Omells. —

«Als Omells,
no et fiïs d'ells;
i si aneu per un barranc,
deixeu-los passà al davant.»

Passanant. — Carraus.

Pobla de Cèrvoles. — Mosquits.

«A la Pobla
quan la tenen prima la volen dobla.»

Poboleda. — Bufons.*

«A Poboleda, els bufons;
a la Morera, les gralles;
a Cornudella, els cornuts
que al portal treuen les banyes;
a Ciurana, els roquerols
que van per les roques altes.»

Reus. — Ganxets.

«Reus, París i Londres, i el carrer de Monterols.»

Rocallaura. — Fumats.

Rocafort de Nalec. — Cogullades.

* El poble és emplaçat a la vall del riu Ciurana.

© Biblioteca Nacional de España

Boixos de la col·lecció de mossèn Lambert Botey

1. FIGURA DE CAPÇALERA. 2. UNA DE LES CAPÇALERES AMB QUÈ S'HA VINGUT IMPRIMINT EL ROMANSO «SEBASTIANA DEL CASTILLO».

Rocafort de Queralt. — Safraners.
Sarreal. — Jueus.
Savella. —[1]

«A Sant Pere de Savella[2]
i a Sant Blasi del Fonoll
no hi busqueu altres banderes
que les branques de reboll.»

Selva del Camp. — Tupiners.
Solivella. — Caragols.
Tarragona. — Pelacanyes.

«A Tarragona manxen i a Reus enganxen.»

«Tarragona, la brivona;
Constantí, el bon fadrí.
Vilaseca l'han cremada
i els de Reus volen fugí.»

Tarrés. —

«A Tarrés n'hi ha una font
que li diuen la Font freda,
no cou guixes ni cigrons
ni llegums de cap manera.»

Torroja. —

«A Torroja, la gent boja;
a Poboleda, no tant;
a l'Arbolí són los macos,
i Alforja, la flor del Camp.»

Vallclara. — Guineuetes.
Vilaplana. — Teiosos.
Vilosell. — Llops.
Vinaixa. — Nyecos.
Verdú. — Coixos.

«De Verdú a cada poble n'hi ha prou amb u.»

«Gambairots de Guimerà,
ja'n podeu alçar bandera,
perquè els coixos de Verdú
volen prendre la Bovera.»[3]

1. Església romànica romanent del poblat medieval de Savellà de l'Abadiat.
2. Parròquia de Forés.
3. Santuari de Guimerà.

Montroig. —

«De Montroig,
ni home ni dona no et faci goig;
i si res bo hi va,
no el deixen tornâ.»

Nalec. — Bufons. Sembla que aquest renom li ve del riu Corb, el qual queda eixut davant de Nalec, com ho nota un poeta segarrenc en aquella estrofa de les cobles de l'esmentat riu:

«Quan és a la carretera
que de Targa va a Montblanc,
clou de sobte sa carrera
deixant eixut el barranc.»
«Queda sec
per no veure ni pintura de Nalec.»

A la guerra dels carlins, per tal que els voluntaris aprenguessin ben prompte els tocs militars, hi adaptaven una lletra apegadissa. Una lletra d'aquelles era composada per una lletania de pobles de la ribera del riu Corb, la qual corresponia al toc de *llamada*. Cantaven:

«Ciutadilla, Rocafort i Nalec;
Sant Martí, Belianes i el Vilet.»

Tramès per SANÇ CAPDEVILA.

*

«De Torms a Soleràs
en temps de les figues
no hi patiràs.»

Es diu perquè des de molt antic la vall Major que va des de la Llena al Segre, que comprèn, entre altres, els dos pobles mencionats, està poblada de moltes i riques figueres que caracteritzen aquest bocí de vall.

Tramès per JOAN BENET I PETIT.

© Biblioteca Nacional de España

PAREMIOLOGIA

A la taula d'en Bernat qui no hi és no hi és comptat.
Allà on vagis dels teus hi hagi.
A sants i minyons no els prometis si no els dons.
Amb ceba i pa a Judes van desmamâ.
A bodes em convides.
Amor de senyor, aigua en cistell.
Aigua, Senyor, que de vi ja en venen.
A l'estiu tota cuca viu.
A casa no hi porten res.
Al pagès dóna-li cols.
Amb el teu senyor no hi vulguis partir peres.
A la taula i al llit, al primer crit.
Allí on va el cos va l'ànima.
Al cor de les persones ningú no hi entra.
Al cul del sac es troben les engrunes.
Qui li piqui, que rasqui.
Amb palla i temps maduren les nespleres.
El bou per la banya, i l'home per la paraula.
A la plaça no donen res de franc.
Anirà del llit al cel.
A la terra dels cecs el borni és rei.
Allí on mengen tres, mengen quatre.
Afarta'm i diga'm moro.
Al pot petit hi ha la bona confitura.
A qui hagis de donar sopar no li planyis el berenar.
A so de tabals no s'agafen llebres.
Al cel ningú no hi va per força.
A tu t'ho dic, Pere, perquè m'entenguis, Pau.
A casa s'està molt bé.
A estudi, que el mestre es fa vell!
Alaba't, ruc, que a fira et duc.
A arbre caigut tothom hi fa llenya.
A veure si hi aniràs i tornaràs demà.
Ahir pastor i avui senyor.
Amb bona mar tothom és bon mariner.
Advocats i procuradors, a l'infern de dos en dos.
Amb Déu no s'hi juga.
A boca tancada no hi entren mosques.
Allarga més el peu que la sabata.
Allarga més la mànega que el braç.
A la casa pobre el gos hi sobra.
Al cel no s'hi va amb cotxe.
Als rucs, bastó.
Allí on fica la banya no hi ha qui li tregui.
Aquest món és un món de mones.
A mal temps donar-li passada.
Amb la mort tot s'acaba.
Aigua d'abril cada gota en val mil.
Abril mullat, bo pel blat.
A la vinya del padrí prendre i fugî.
A la casa dels altres fa de mal ficar.
Ara va bé, que la mare pega al pare!
Amb raó o sense raó vagi el pobre a la presó.
Ai, boca pecadora!
Al temps se li ha de donar el que és seu.
Aviat l'hauran de treure amb un cabasset al sol.
Agafa el rave per les fulles.
A qui no vulgui *caldo*, dues taces.
Asseguts, els coixos no es coneixen.
Amb l'excusa d'en Pau, en Pere s'escalfa.
Al llit, que demà hi ha matines.
A l'agost bat el peresós.
A Montserrat vés-hi fadrí i torna casat.
Aviat no se'n cantarà gall ni gallina.
Ai, Senyô, molta roba i poc sabó!
A la taula i al joc es coneix la persona.
Alt i prim tant me l'estim.
Al sant que no tinguis devoció no li facis oració.
A l'abril no et llevis fil.
Amb aigua de malves es cura.
A la casa on de tot hi ha, aviat s'arregla el sopà.
A les deu, ves-te'n al llit, si et lleu.
Arri, ruc, que vas a casa.
Amb ell, ni al cel.
A cada casa donessin tant!
A qui no agradi que no en prengui tant.
Avall, que vol dir baixada.
Amb els veïns val més estar-hi bé que malament.
Ara que n'hi ha mengem-ne.
A les penes, punyalades.
A prendre mal sempre s'hi és a temps.

Tramès per JOSEP PONT, prev.

© Biblioteca Nacional de España

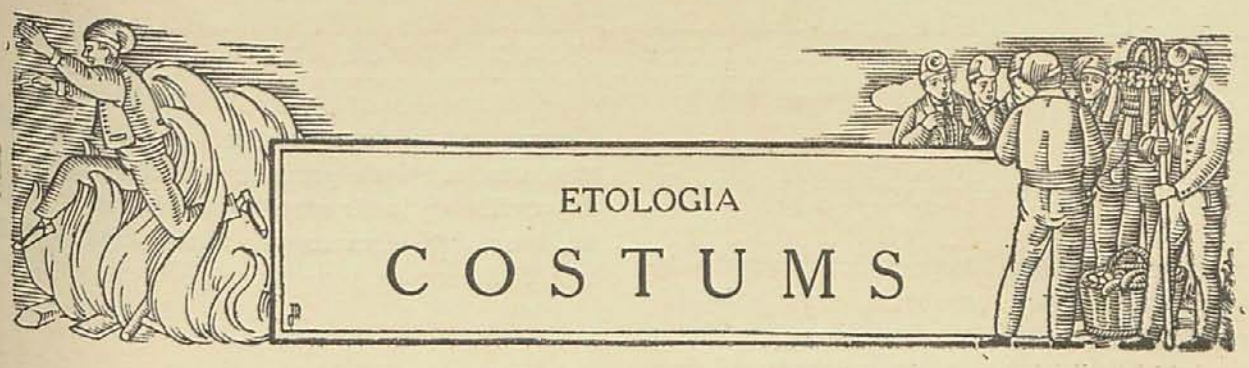

JUEGOS Y COSTUMBRES INFANTILES DEL VALLE DE ARÁN

Nos limitamos, en esta sencilla aportación, a aumentar, en un grano tan sólo, el tesoro folklórico de que es depositaria esta querida revista, describiendo algunos de los juegos de los niños araneses, de esta comarca que, si los geógrafos consideran enteramente francesa, para el etnógrafo, en presencia de los fenómenos etiológicos y lingüísticos, es, asimismo, una prolongación del midi francés.

Ninguna observación preliminar nos interesa hacer, ya que ella tendrá su cabida en las generalidades que sobre este país, en el aspecto que nos ocupa, incluiremos en el próximo fascículo, manifestando tan sólo ser Viella el lugar de nuestra recolección, y la de respetar, en lo posible, el dialecto aranés, rama del plural árbol gascón, empleado en tales manifestaciones del espíritu popular.

I

NADAU TIDUN

El crudo invierno de la tierra aranesa congrega a la familia, que aquí acentúa sus afanes patriarcales de conservación y perpetuación, en torno del lar, en el que arde continuamente el ramaje; mas, llegada la Nochebuena, se aporta al fuego el mayor de los troncos existentes en la leñera (dos y tres metros de largo por treinta o más centímetros de grueso), y, avanzada que es noche tan señalada, y quemado el tronco en parte, se cubre éste con una tela, retirándose los niños — de ambos sexos, claro és — a una habitación contigua, en donde rezan una oración cualquiera, volviendo, luego de acabada, a la cocina, provistos de un palo, con el que golpean, por tres veces consecutivas, al «tronco de Navidad» — *nadau tidun* en lenguaje aranés —, al mismo tiempo que dicen:

«—Nadau tidun,
caga tidun,
se nu vos cagá
te daré un cop de bastun.»

Es levantada luego la tela que cubre al *tidun*, y hallan pasteles, caramelos y juguetes, que el tronco les ha proporcionado, previa colocación por los familiares de los niños, que han aprovechado el momento de haberse éstos retirado a rezar.

Existe una variante en la última estrofa, por substitución de *bastun* por *ballun*.

II

MADAMETA, MADAMETA...

El día 22 de enero, fiesta de san Vicente, salían los chicos por las calles y acudían a las puertas de las casas cantando; dándoles, en pago, comestibles, y principalmente tocino y arroz. La canción era:

«Madameta, madameta,
vallatme *ua* rusteta,
que quand turnaré de Sent-Biat
vus vallare era sentat.»*

Tal costumbre se practicaba todavía a fines del siglo pasado, hallándose hoy extinguida, según mis noticias. Nótese en ella por la alusión al pueblo francés fronterizo de Saint-Beat, la influencia del país vecino, de donde es seguro proceda y por donde tal vez se extienda.

* La *u* debe pronunciarse como *u* francesa.

© Biblioteca Nacional de España

III

LA SARNALLA

Cuando los niños, después de perseguir a una lagartija *(sarnalla)*, consiguen cortarle la cola, creen que ésta, con sus movimientos, maldice al que cometió el hecho, y por eso dicen, mientras que duran las contorsiones de la cauda del animal:

«—Nu renegues ta ju, renega tat diable.»*

Con la variante:

«—Nu renegues ta Diu, renega tat diable.»

IV

EL JUEGO DE MANETA MORTA

Consiste en sorprender un niño a otro cogiéndole la mano y diciéndole la deje muerta, sacudiéndosela entonces, al tiempo que recita:

«—Maneta morta, maneta morta,
pica en a porta!»

y da al camarada, con su propia mano. Se acompaña la dicción con una melopea rápida al final, en consonancia con la acción, para que el interesado no se dé cuenta de la burla. Es juego que tiene paralelos en otras regiones.

V

EL JUEGO DE SA MARETA

Se juega entre niñas. Una de ellas es designada por las demás con el nombre de *Sa mareta* (su madrecita), la cual marcha delante, seguida de todas, que le preguntan:

«—Ta un vas, Sa mareta?
—En ta era gleiseta.
—Mei vulets?
—Nu, nu, que petarías.
—Nu petarán, nu petarán! Mus y vulets?
—E, dun, venguets.»

Se dirigen la *Sa mareta* y las otras hacia la iglesia, yendo aquélla delante siempre, y, llegado que han al exterior de la misma, se arrodillan y dicen:

«—Pare noste desde Cuqueret,
puja ena escala e hé un pet.»

* La *j* tiene pronunciación francesa.

e imitan, con la boca, el sonido a que alude el recitado, que, sin duda por lo irreverente, provoca la persecución de la *Sa mareta* tras las acompañantas, hasta que logra coger a una de ellas, la cual hace de *Sa mareta*, y comienza de nuevo el juego.

VI

TROU, TROU DERA CASEROLA

Corresponde este juego exactamente, sin más variantes que las que anotaremos, al muy conocido en toda la península de «La víbora, víbora del amor...», por el cual, dos niñas — pues no es juego de varones — que se ponen dos nombres, ignorados del resto de las que intervienen, cogiéndose de las manos, hacen pasar a las demás por en medio, al tiempo que cantan:

«Trou, trou, la caserola,
la gariera, la gariera;
trou, trou la caserola,
la gariera tromperola.»

A las que van pasando se las examina separadamente, invitándolas, sin que se entere el resto, a escoger entre los dos nombres que previamente se han adjudicado, y, según sea, se coge a la cintura de una o de otra, de modo que al final forman dos grupos enlazados, que, con tirones, buscan el triunfo arrastrando al contrario hacia sí.

VII

JUEGO DE ECHAR SUERTES

«Arri, arri ta era sau,
que deman será Nadau,
tu mureu pera neu,
tu murana pera plana,
tu rusin pet camin,
supetes tan vin!»

VIII

INVOCACIÓN A LA LLUVIA

«Ploy, ploy, San Eloy,
aigua, aigua en a basa,
vin en a tasa;
peira bermella
en a tua aurella,
pet de curvás
en ton nasás.»

© Biblioteca Nacional de España

Esto cantaban los niños al tiempo que mojaban en agua bendita una estampa existente en la puerta de la iglesia parroquial. Hoy se han perdido la ceremonia y la estampa, permaneciendo tan sólo el canto.

IX

PER AQUIU PASE LA PURSERETA...

Se juega tomando la mano de un niño, haciendo la señal de la cruz sobre la palma al empezar el recitado, apretando después cada uno de los dedos, a partir del grueso o pulgar y acabando con la agitación del meñique:

«Per aquiu pase era pursereta,
per aquiu se enturne tuta suleta;
agues et pare, agues era mare,
agues et hill, aquet he es supes
e agues se les minje tutes,
agues güin, güin de San Martín.»

X

LAS CAMPANAS DE CASAU

Cuando los niños oyen las campanas de este pueblecito inmediato a Viella, cantan, con monótono ritmo onomatopéyico:

«Nadau capdau,
ni chicha ni pau,
tres pas que auen
cuate que en deuen.»

XI

CACARACÀ, CANTA PUCHET...

«—Cacaracá, canta, puchet.
—So mort de eiret.
—Vete a cauá
a so de ta mairia.
—Que te ha panat?
—En saquet de blat.
—A un le has purtat?
—At dejous det pont de Sant-Beat.
—Que en vos he?
—Coques e cuquillús ta tuti es mainajús.»

Este diálogo entre el gallo y los niños no sabemos a qué juego, tal vez perdido, hace referencia. Parece importado de Francia, en donde, sin duda, se conservará su finalidad y se conocerá su origen, a juzgar por la mención del pueblo a que en otro lugar también nos referimos.

XII

SISCU, MURISCU...

A los que se llaman Francisco, les cantan los niños, con burlas:

«Siscu, muriscu,
palla de muriscu,
pet de bedet
cum un purset.»

F. Bouza Brey

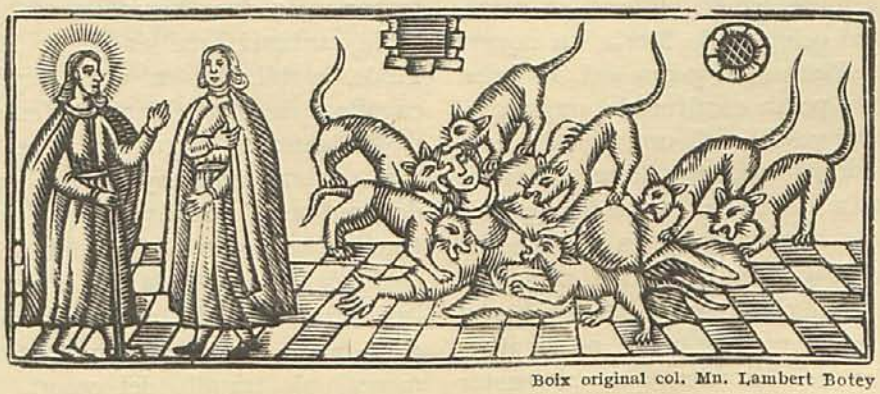

Boix original col. Mn. Lambert Botey

Capçalera del romanso on es conta la conversa entre Nostre Senyor i un sacerdot, i la desastrosa fi que tingué la criada d'aquest

© Biblioteca Nacional de España

Boixos originals de la col·lecció de Josep Colominas

CAPÇALERES DE ROMANSO

FIRES, MERCATS I APLECS DE LA SEGARRA ALTA

Compresa entre les ciutats de Cervera i Solsona, de sud a nord, i les viles de Prats de Rei i Pons, d'est a oest, hi ha una comarca segarrenca, que podríem anomenar-la «Segarra alta», per a diferenciar-la de l'altra comarca també segarrenca situada al sud i oest de Cervera, que anomenem «Segarra baixa».

La Segarra alta de què anem ara a parlar, té força de belleses per al folklorista i l'historiaire; car no li falten devots santuaris i artístics monestirs auriolats de tradicions boniques i de llegendes ben interessants, ni tampoc viles força històriques, amb fires, mercats i aplecs ben típics, que donen fisonomia particular a la comarca.

Començant pel monestir benedictí de la Mare de Déu del Miracle de Riner, edificat en recordança de l'aparició celestial de Maria, en aquest monestir trobem «l'home de pedra del Miracle». És una estàtua de pedra esculturada, que representa un geni mig vestit amb una pell de fera, a tall de gladiador romà, que abraça davant el pit una amosta de fruites variades (podria ésser el símbol de l'agricultura); és el pom del començament del balustre de l'escala principal, força artística, d'estil plateresc, de la casa-hostal del monestir. Però, segons el poble, no és altre, «l'home de pedra del Miracle», que un pastor de bens lladregot de fruites dels camps, castigat de Déu a ésser convertit en estàtua de pedra que porta fruites a les mans, i servir de pom d'escala de la casa de la Mare de Déu.

Mitja horeta lluny del santuari del Miracle, a la banda de sud-oest, es troba la masia «l'Empelt», a les eres de la qual masia, a la diada de Sant Lluc evangelista, se celebra la fira comarcal de bestiar de tota mena; els negociants concerten i clouen els seus tractes asseguts a les bodegues fumejants, que són tions rebassuts de roure o alzinera encesos al mig d'un prat d'herba, els quals fregeixen grans paellades de fesols, cansalada i butifarra tendra per a aliment dels firatans qui enrotllen el foc asseguts damunt pedres que fan de seients.

Anant del santuari de Riner, cap a mitjorn, trobarem, a dues hores i mitja, un altre memorable santuari, que és de la Mare de Déu de Pinós, residència en altre temps dels monjos cavallers de Sant Joan de Jerusalem.

La gent de la contrada, amb les dues fires que celebra cada any a la plaça i als voltants del santuari de Pinós vol que presideixi els seus tractes i contractes la Mare de Déu. Al santuari de Pinós, pel dia de la fira es donen cita els pares i parents del fadrí i la donzella qui s'han promesa paraula de casament, per a entrevistar-se i començar els tràmits del casori. A la plaça del santuari de Pinós, el dia de la fira surten, com per encantament, botigues de peces de roba,

© Biblioteca Nacional de España

Boix original col. H. Vda. Pla

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

de guarniments per a cavalleries, de quincalla, etcètera, posat tot damunt prestatges fets de barres i llates lligades amb cordes, o bé damunt taulells de banquets i posts, que lloga l'administrador del santuari per a més comoditat dels venedors. Altres venedors arreglen la seva taverna o la parada de fruites dins un carro amb vela o a l'ombra d'un arbre. Una abundant exposició d'objectes convenients a les cases queda parada ja a mig matí, mentre van afluint al santuari, per tots els camins i corriols que hi menen, corrues de gent animada qui pugen a la fira. Encara més; als prats del voltant del santuari estan acampades ramades de bestiar de tota mena, les quals miren i remiren per tots indrets els compradors; i cap comprador ajusta el tracte sobre un animal gros fins després d'haver provat que cap tara el desmereix; l'agafa pel ronsal i el fa córrer, en diferents direccions i velocitats, una llarga estoneta. Les pagues de la compra són fetes dins l'hostal del santuari, damunt la taula del qual els compradors aboquen les unces d'or o monedes d'argent guardades a la bossa feta de cuiro o teixida de punt de mitja amb fil verd i vermell, que porten amagada entre els plecs de la faixa, o treuen els bitllets de banc de la cartera de pell que porten guardada a l'infern de l'armilla. I tot això ho presideix la Mare de Déu quan surt del temple a saludar un per un els firatans per mitjà de les seves dues priores, les quals, amb la bacina d'argent al braç, segueixen una per una les parades i un per un els grups de gent, tot acaptant almoines per al culte de la Mare de Déu.

Dues hores i mitja a la banda nord de la ciutat de Cervera trobarem el santuari de Sant Ramon de Portell reliquiari de les despulles mortals del fill més il·lustre de la Segarra : sant Ramon Nonat. Nasqué al segle XIII, al poble de Portell, de pares nobles i pietosos, emparentats amb la gran casa vescomtal de Cardona.

Un bonic costum es practica al Santuari de Sant Ramon de Portell.

Cada any, al dia 31 d'agost, festa del sant, tots els mossos de mula de la Segarra, asseguts damunt les selles clavetejades i repuntades de llurs cavalcadures, donen tres tombs al voltant del santuari de Sant Ramon, al compàs d'una airosa banda de música; mentre els altres devots volten reverends tres vegades l'altar del cambril que guarda el Cos sant. Açò és fet en recordança del miraculós designi de posseir Portell les mortals despulles del seu fill il·lustre, la qual cosa conta la tradició d'aquesta manera:

Després de mort el pare mercedari i cardenal de la S. R. Església, Ramon de Portell, haurien volgut posseir el cos del gran taumaturg : els frares de la Mercè, del Convent de Barcelona, llurs germans de religió; el Vescomte de Cardona, que li havia atorgat hostatge més d'una vegada, i els nadius de Portell.

I com que cap de les tres parts litigants cedia en el seu propòsit de fer-se seves les santes relíquies, el senyor vescomte tingué la bona pensada de confiar a la Providència divina el fall del litigi, i la portà a la pràctica d'aquesta manera : Mana el vescomte que una mula cega i vella, amb el cadàver del sant carregat a bast, sigui deixada anar, tirat el ronsal al coll, a seguir la ruta que li dictés el seu instint; i en el lloc on pel cansament o la vellesa caigués morta la mula, allí fos edificat el sepulcre del Cos sant de tots cobdiciat. La mula, carregada amb tan santa càrrega, se-

Boix orig. col. J. Roca, de Manresa

FIGURA DE CAPÇALERA DE ROMANSO

© Biblioteca Nacional de España

guida d'una multitud de persones curioses i devotes, seguí l'endreç sud de la vila de Cardona, i en arribar a la distància de dotze quilòmetres de la vila, en el terme del lloc de Bergús, donà un tomb sobre si mateixa i caigué a terra, retuda de cansament. Passats uns moments, s'aixeca i emprèn de nou el viatge cap a la vila de Torà, a vint-i-cinc quilòmetres de distància, amb la mateixa direcció sud. Ací el cansament l'obliga a caure de nou, després de donats dos tombs sobre si mateixa; però, reanimada, segueix la seva ruta cap a Portell, poble natal de sant Ramon, situat a tretze quilòmetres de Torà, a la banda sud. Arribada ací, després de donats tres tombs sobre si mateixa, cau a terra i mor. La Providència divina havia triat per a sepultura del seu sant el lloc mateix del seu bressol. I els fidels comarcans, en recordança d'un viatge tan prodigiós, aixecaren, al terme de Bergús, un pilar remuntat d'una capelleta dedicada a la Mare de Déu; a la vila de Torà, una creu de terme, i a Portell, el santuari de la Mercè.

Amb el nom d'Aplec de Sant Ramon se celebrava abans en aquest santuari una fira d'objectes que durava tota la setmana anterior a la festa de Sant Ramon Nonat, el dia 31 d'agost. Era molt concorreguda, perquè hi anaven a proveir tota la gent de la comarca, i no hi havia casament projectat que no esperés comprar les joies i les robes a Sant Ramon, els dies de l'aplec. Durant aquells vuit dies instal·laven les seves botigues a Sant Ramon els sabaters de Guissona; els botiguers de robes d'Igualada i de Manresa; els venedors de cànem de Balaguer; els de verdures i fruites del Camp de Tarragona; els sedassaires de més avall de Lleida; i de Sant Llorenç dels Morunys els teixidors hi baixaven llur drap piteu per fer capes i peücs, i els culleraires llurs culleres de fusta de boix, llurs barrals (sellons de fusta de pi) per posar aigua i llurs portadores per a posar els raïms durant les veremes; de Solsona, els calderers hi baixaven llurs objectes d'aram i llurs llums de ganxo; els ganiveters, llurs ganivets amb mànec de banya, tan anomenats. S'hi trobava de tot, a l'aplec de Sant Ramon.

Al bisbat de Solsona, a set hores lluny de la capital diocesana, per la banda de sud-oest es troba la petita vila d'Ivorra, i a un quilòmetre més avall, en la direcció mateixa, s'aixeca el seu santuari, sota l'advocació de la Mare de Déu, el qual visiten sovint corrues de fidels, per haver estat santificat el seu altar amb un prodigi eucarístic a primeries del segle XI.*

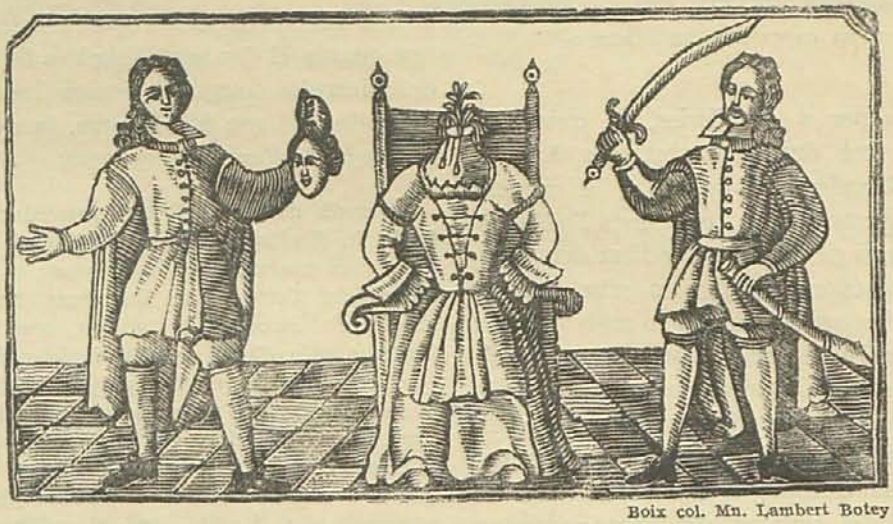

Boix col. Mn. Lambert Botey

CAPÇALERA D'UN ROMANSO QUE CONTA LES MALVESTATS COMESES PER LORENZO DE TEXADO, EL QUAL MATÀ LA SEVA DONA I QUATRE FILLS

* Diu la tradició que un sacerdot, de nom Bernat Oliver, natural del lloc de l'Aguda de Torà, mentre celebrava el sant sacrifici de la missa a l'altar d'aquest santuari, al moment d'haver consagrat el calze, dubtà de l'existència real del Cos i Sang de N. S. Jesucrist sots les espècies consagrades; i, de sobte, es posa a créixer el *Sanguis* dins el calze, fins a vessar per damunt l'altar i per terra, a presència dels escolanets, dels fidels oients i d'una multitud del poble que acudí a veure el miracle; dels qui tot seguit n'hi hagué que es donaren pressa a xopar borres i draps de la sang miraculosament vessada. Aquestes borres i draps xops són les relíquies del Sant-Dubte, venerades encara avui dia a l'església parroquial d'Ivorra. Diu la tradició que sant Ermenegild, bisbe d'Urgell (Ivorra pertanyia llavors al bisbat d'Urgell), mogut d'una inspiració divina, sortí de Guissona cap a Ivorra, on arribà en el moment precís del vessament miraculós, el qual cessà de seguida en posar el senyor bisbe la seva mà damunt el cap del sacerdot dubtant.

© Biblioteca Nacional de España

Boix orig. col. J Roca, de Manresa

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

Molts són els aplecs o reunions de gent que s'hi fan en diades determinades de l'any a l'ombra dels grossos xiprers que enrotllen aquest santuari; però recordarem solament el que s'hi fa el diumenge de Pasqüetes, amb motiu de pujar la processó parroquial de Torà a visitar la Mare de Déu que es venera a la dita població. Després del cant de la missa i dels goigs, fet el besamans i altres cerimònies religioses, els assistents s'asseuen a colles per l'herbei que creix als voltants de les fonts abundoses de Sant Protasi i de la Mare de Déu, a menjar-se l'esmorzar, el qual, indefectiblement, en totes les colles consisteix en una o més truites amb talladetes rodones de la butifarra prima, que en alguns indrets anomenen «fuet» o «espetec»; en altres indrets, «llonganissa del vistaire», i a Torà, «butifarra d'Ivorra», perquè és menjada el dia d'anar la processó a Ivorra.

Té la vila de Calaf gran anomenada pels seus mercats, de tal manera, que ha quedat en el nostre llenguatge una dita proverbial aplicada a tota reunió de persones entre les quals regna alguna confusió.[1] Però aquest no és sol a la Segarra alta.

També en té de tan antics com el mercat de Torà,[2] al qual a les set del matí ja fan cap corrues de dones, menant rucs amb sàrria, algunes vingudes de tres i quatre hores lluny, a vendre els conills, la faram i els ous que porten a les cistelles als arramassadors (compradors d'aviram per a enviar-la a la capital), i se'n tornen a migdia als seus pobles, carregades de queviures i d'objectes convenients a la casa, comprats al mercat. Com que Torà està situada entre dues comarques de productes ben diferents, la comarca de Solsona i la de Segarra, al mercat de Torà es fa l'intercanvi d'aquests productes; i de la comarca alta baixen, el divendres, dia de mercat, a Torà, els animals carregats a bast amb canastres plenes de porcells (les canastres són dues cistelles grans amb tapes de vímets, posades a banda i banda del bast). Els porcaters de Torà (negociants de porcs) es cuiden, amb el carro, de portar a vendre aquests porcells mamellons als pagesos de la terra baixa, els quals, després d'un any d'haver-los engreixat bé, els maten per al proveïment del rebost de la casa.

Quant a fires, en té la Segarra de tanta durada com les de la vila de Verdú. No hi ha pagès ni pageset de la Segarra alta que un any o altre no hagi anat a fira a Verdú. Un folklorista en parla amb aquestes paraules:

«Des del dia 18 fins al 25 d'abril, es veuen creuar tots els camins carreters d'Urgell i de la Segarra que van a Verdú, per gran nombre de pagesos que van a fer-hi llurs compres de bestiar de peu rodó. La famosa fira de Verdú, no obstant ésser el fort el dia 25, degut a tenir-hi els ramblers quadres ben proveïdes de mulates, és grossa en tots aquests dies que li precedeixen, però més ho era antigament, que es començava deu o dotze dies abans. Si recordem que el dia

Boix orig. col. J. Roca, de Manresa

FIGURA DE CAPÇALERA DE ROMANSO

1. Això ve que, segons la llegenda, un dia d'hivern cru i de boira gebradora, anaven quedant les paraules eixides de boca dels contractants gelades i sostingudes en l'aire, fins que un raig de sol colat per un esquinç de la boira, les desgelà i féu que, en caure desgelades les paraules, se sentís una gran confusió de veus; d'ací prové la dita popular «això sembla un mercat de Calaf».

2. Fundat per Alfons III d'Aragó, a instàncies de Ramon Folch de Cardona, senyor temporal de Torà, el dia 10 de juny de l'any 1333.

© Biblioteca Nacional de España

10 de setembre de 1378, el Rei en Pere d'Aragó concedí privilegi per celebrar-la, la qual concessió fou confirmada amb posteriors privilegis, tindrem idea de la seva antiguitat i no ens estranyarà la importància que ha conquerit en la nostra història quan guanya a anterioritat de prop d'una centúria a la de Medina del Campo, la més anomenada de les que se celebraven a Castella a l'Edat mitjana.

La fira de Verdú influí fins ara fa poc en els nostres costums mercantils d'un mode ben remarcable. Comprats els animals de treball quasi sempre a fiar, ja se sabia que una de les pagues queia per la fira de Verdú, lloc el més important de contractació en tota mena d'especulacions, car allí acudien teixidors, ganiveters, forcaires, argenters, cadiraires, ferrers de tall, sellers, sabaters, clavetaires, calderers, quincallaires, espardenyers, cerers i tota mena de comerciants, que no deixen així mateix d'acudir-hi ara. Els qui no hi acuden en tan nombre són els compradors, que, com que sovintegen les fires, que se celebren en diferents indrets de la comarca, no deixen com abans totes llurs compres per a la fira de Verdú. Duren fins a la tarda del dia 25 les transaccions de mules, únic bestiar que hi ha tingut entrada des del començament de la fira; a la tarda es permet l'entrada dels bous, que han de constituir el motiu de la contractació del següent dia, pel que toca als animals. Canviada la decoració, han anat desembarassant-se les quadres de mules, i pobla, el día 26, el firal de Verdú tot el bestiar boví que hi aporten pagesos i vivanders. Tocades les dotze de la nit del 26 d'abril, es dóna avís, amb la campana grossa, que poden entrar al firal de Verdú els ramats de bestiar de llana que acampaven fora terme tot esperant la senyal durant el dia o dies anteriors.»*

* VALERI SERRA I BOLDÚ, en el seu *Calendari Folklòric d'Urgell*, pàgs. 116 i 117. Seix i Barral germans. Barcelona, 1915.

Boix original col. Pau Andreu

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

Boix original col. Pau Andreu

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

Com a fires d'anomenada cal consignar també les de la ciutat de Solsona, que en celebra tot sovint durant l'any, i totes força concorregudes, no solament de parades de marxants, sinó de ramades de bestiar de tota mena; perquè hi compareixen molts dels de la brusa negra llarga i que empunyen bastó de ganxo, que són els tractants de bestiar, qui tan abunden pels alous de Solsona; i els ramblers hi porten aquella raça indígena de mules tan bones per a les feines agrícoles, que és coneguda arreu per «mules de raça solsonina». Tan antigues com la de la vila de Sanahuja, anterior a l'any 1493, a la qual compareixen molts marxants.

La diada de Sant Pere apòstol, 29 de juny, la vila de Pons fa una fira que podria ésser anomenada *la fira de les forques*; perquè estant els pagesos en vigílies de batre els cereals, els forcaires d'Alentorn, poble situat a vint quilòmetres de Pons, porten a la fira carretades de forques grosses i petites.

El dia de Sant Joan evangelista, 27 de desembre, celebra la vila de Guissona la típica fira de mossos, a la qual compareixen, amb el paquetet de roba de la mudada penjat al coll, tots els fadrins i xavals de la contrada qui busquen amo, i els amos qui busquen algun mosso o mosset, per a ajustar tracte a cel ras a la plaça major de la vila.

© Biblioteca Nacional de España

«Allí és de veure — diu l'esmentat Valeri Serra i Boldú* — aquella singular fira de carn humana, com se l'anomena, única a la comarca que no té cap de les característiques de les fires comercials. No hi ha cap dona, no hi ha cap bèstia, no hi ha parades; no hi ha més que rotllos i rengleres de mossos que ofereixen llurs serveis i amos que els sol·liciten. A tots els pobles d'Urgell, tot aquell necessitat de mossos de mules, qui necessita amo o qui ha de llogar mosso, se les arregla individualment; en aquell indret de terra segriana, no: és tradicional de celebrar-hi la fira dels mossos, i allí es fan tractes de mossos, mossets i mossos mitjans, segons la grossària o sang del parell i la importància de la casa de pagès.»

«—Firatans, què ens portau de fira?:
Un escambell i una cadira?
Què ens portau del Bancal?:
Un timbal?»

Fins a un mateix dia de l'any se celebra fira a dues poblacions de la Segarra, com ho retreu la dita:

«Per Sant Macià
fira a Cervera
i fira a Torà.»

D'aplecs se'n celebren a la Segarra en diferents dies assenyalats, podem dir que a cada

Boix col. Mn. Lambert Botey

CAPÇALERA DEL ROMANSO DE «D. CLAUDIO Y DOÑA MARGARITA»

El dia 21 de setembre, a una hora lluny de la ciutat de Solsona, per la banda de sol ponent, se celebra una fira de bestiar de tota mena, a plena obaga de pins del terme de la masia La Torregassa, i sota el brancam d'una grossa pinassa (pi centenari), que amb el seu ramatge ombreja un planellet i pot cobricelar a cents els caps de bestiar.

Una fira de porcells només, se celebra el dia de Sant Antoni Abat en el lloc de Sant Cerni del Bosc, entre Torà i Ardèvol, durant la qual el prior de Sant Antoni passa amb la bacina d'argent a la mà a acaptar almoines entre els firatans per al culte de la capella que el sant té a l'església de Sant Cerni.

Junt al mas El Bancal, prop de la vila de Sanahuja, se celebra una fira de bestiar sol, als assistents de la qual, quan de tornada passaven per Sanahuja, els cridaven els nens i nenes sanahujans:

ermita i a cada santuari, dels molts que s'aixequen escampats per la comarca. La parròquia de Vallferosa, bisbat de Solsona, en celebra un, d'aplec, el diumenge, sobre el dia 15 d'agost, diada de l'Assumpció de la Mare de Déu, a la seva ermita de Santa Maria, situada a mitja horeta de la parroquial. El terreny de Vallferosa és escabrós i abundant en perdius, conills de bosc i llebres; també els valferosans són hàbils i bons caçadors. Per això anys enrera, que la llei nacional de caça donava per acabat el temps de veda el dia 15 d'agost, a l'aplec de Santa Maria de Vallcerosa no acudia home que no portés l'escopeta de caçar al coll i el sarró ple de perdius i conills. Les cuineres de l'hostal, tal dia com aquell, no cuinaven res més sinó caça per als convidats qui s'asseien a les taules; i el dia de l'aplec, els hostalers, pel preu d'una pesseta, deixaven fer un tip de perdius al més gran golafre qui és presentés a demanar-lo.

L'aplec més important de la Segarra, però,

* *Op. cit.*, pàg. 338.

© Biblioteca Nacional de España

és, sens dubte, el del santuari de Sant Pelegrí, a la vila de Biosca, el dilluns de Pasqua florida. La parròquia de Biosca, bisbat de Solsona, té, a mitja horeta lluny, per la banda de sud-oest un santuari dedicat a la Mare de Déu del Pla. No obstant, d'ençà que a mitjans del segle passat, per motiu de les guerres civils, fou enderrocada una ermita situada també al terme de Biosca, dedicada a sant Pelegrí, la imatge del qual fou col·locada a la veneració en el santuari del Pla (el santuari de la Mare de Déu del Pla es més conegut del poble amb el nom del santuari de Sant Pelegrí). Doncs bé, a aquest santuari baixa, el dilluns de Pasqua florida, la processó de Biosca, i hi fan cap, també, totes les colles de caramellaires que en els pobles veïns de Torà, Lloberola, Sanahuja, Massoteres, Taltahull i Palau hagin sortit el dia de Pasqua a cantar les festes de Resurrecció a les seves respectives poblacions. L'assistència de les colles de caramellaires a l'aplec de Sant Pelegrí està regulada per un cerimonial de tradició : En primer lloc, amb anterioritat de temps, un de la colla ha de demanar permís al senyor batlle de Biosca per assistir els caramellaires a l'aplec de Sant Pelegrí, el dilluns de Pasqua. El senyor batlle sempre el dóna gustós; i avisa tot seguit als fadrins bioscans, que assistiran una o més colles de caramellaires a l'aplec. Llavors, els fadrins acorden de llogar una banda de música per al dilluns de Pasqua, i, guiats d'una bandera, surten en colla de dos en dos a rebre les colles de caramellaires que assisteixen a l'aplec de Sant Pelegrí.

Som al dilluns de Pasqua; quan ja ha entrat la processó parroquial de Biosca al recinte del santuari, la colla de fadrins bioscans surt precedida de la bandera, i al compàs de la banda de música, a donar entrada al recinte del santuari a la colla de caramellaires primera a demanar el permís, i fan besar les banderes l'una amb l'altra en senyal d'amistat de les colles; seguidament acompanyen la colla entrada al saló on estan reunides les autoritats locals de la vila de Biosca. La colla de caramellaires a l'arribada saluden les autoritats amb el cant d'una peça del seu repertori. Si hi ha altres colles de caramellaires per entrar, es repeteix la cerimònia; si no, tothom entra al temple a dir l'ofici i el cant dels goigs de la Mare de Déu del Pla, la tonada dels quals té un caient popular força interessant. En sortir de missa, les colles de caramellaires alegren el públic de l'aplec amb la interpretació dels seus cants d'al·leluia. Després són obsequiades totes les colles per les autoritats de Biosca, amb llaminadures i begudes refrescants; i a l'hora del comiat, quan van els caramellaires a possessionar-se una altra vegada dels paners i cistelles que tenien guardats en el saló de les autoritats, els troben curulls de les ofrenes amb què han volgut correspondre els dignes representants de la vila de Biosca als obsequis tributats pels caramellaires forasters.

Indubtablement és treta d'un caramellaire assistent a l'aplec de Sant Pelegrí de Biosca, el dilluns de Pasqua florida, aquesta corranda, força coneguda a la Segarra:

«De Sant Pelegrí em despedeixo,
i de la Mare de Déu del Pla,
i de tots els sants de Biosca.
Que amb salut poguem tornar!»

XAVIER BOSCH, prev.

ALBADAS

En gran parte de los pueblos de la provincia de Teruel, como, asimismo, en algunos del resto de Aragón, existe la costumbre de reunirse los hombres, principalmente jóvenes, durante la noche de la víspera y en la madrugada del día en que se celebran las fiestas de los santos patronos de dichos pueblos, o también de alguno de sus barrios y hasta de ciertas cofradías, para realzarlas y animarlas con cantos especiales, propios exclusivamente de esas ocasiones, como lo son también muchas de las coplas con que ellos se ejecutan.

Estos cantos son conocidos por el nombre de *albadas*, y aunque, según acabo de indicar, ordinariamente sólo intervienen los hombres en su ejecución, también hay algunos pueblos, como Cañizar y Fonfría, donde, en determinadas ocasiones, son ejecutados únicamente por las mu-

© Biblioteca Nacional de España

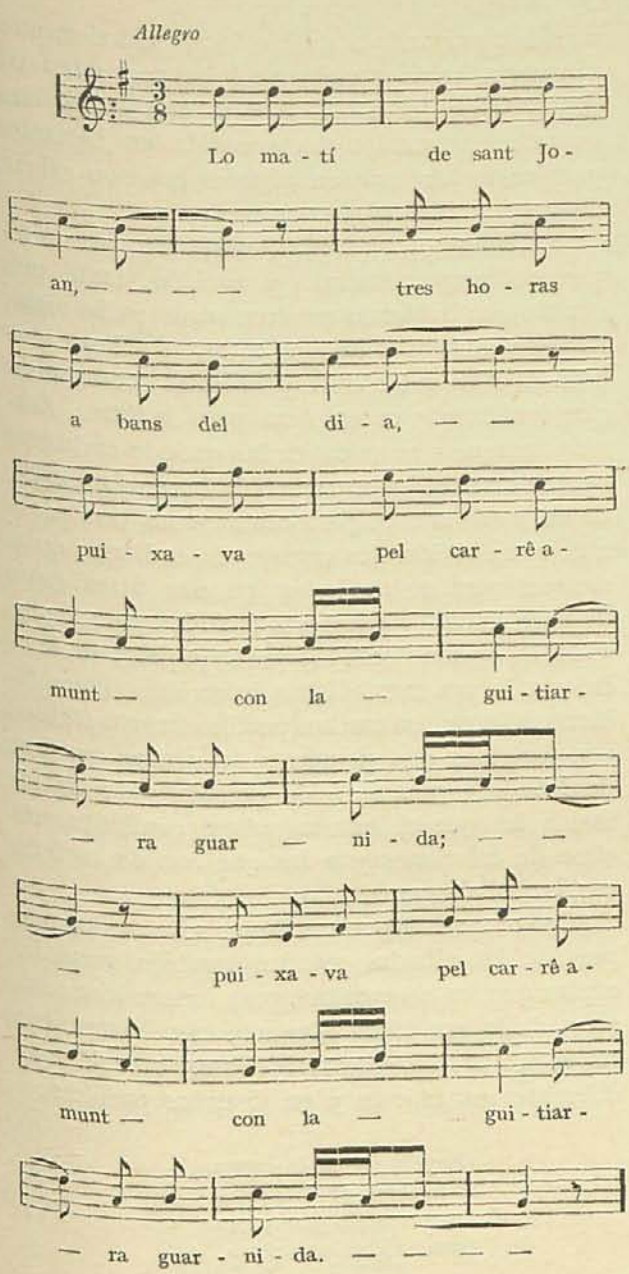

Albada de Belmonte de Alcañiz, que se canta durante las noches del 25 al 26 y del 26 al 27 de septiembre, con motivo de celebrarse, el 26, una fiesta a san José, y, el 27, la de los patronos santos Cosme y Damián.

jeres, quienes, para ello, suelen formar dos grupos, uno de casadas y otro de mozas, teniendo cada grupo sus correspondientes cantos y días de ejecución.

Con los cantos de las albadas suelen obsequiar, los hombres primeramente, al santo cuya fiesta se celebra y a otros de su devoción, ante la puerta de la iglesia parroquial, y después, ante sus respectivas casas, a las autoridades y demás personas de prestigio, a los mayorales — *clavarios* les llaman en los partidos de Teruel y Albarracín — que sufragan los gastos de la fiesta, a las familias y novias de los mismos cantadores, y casi siempre también a todas las muchachas solteras que hay en el pueblo.

Según puede ser comprobado, entre los santos cuya fiesta es más generalmente celebrada, y por cuyo motivo se cantan las albadas en mayor número de pueblos, figuran, en primer término, san Antonio Abad, san Sebastián, mártir, y san Valero, obispo y patrón de Zaragoza. Y esa tan extendida devoción hacia estos santos se explica, con respecto a san Antonio Abad, por la justificada confianza que los pueblos tienen en su intercesión, para ver, por ella, libres de todo daño, a las caballerías y otros animales propios; por lo que afecta a san Sebastián, porque lo consideran como abogado e intercesor especial para con Dios, en las enfermedades contagiosas, y por lo que se refiere a san Valero, porque son muchos los pueblos que lo tienen por patrono, a causa de haberse detenido en ellos, según la tradición, al regresar de Valencia, marchando hacia el destierro a que le condenó el cruel Daciano.

Los cantos propios de las albadas forman un crecido número, siendo en su mayor parte homófonos, aunque también se ejecutan algunos a dúo; en conjunto comprenden muy diversas cualidades, pues si unos aparecen con melodía trivial y quizá demasiado pobre, otros, en cambio, resultan altamente interesantes, por su fuerza expresiva, por su agradable y tierna delicadeza, por su libertad rítmica o por algo inesperado que a veces aparece en su tonalidad. Con respecto a

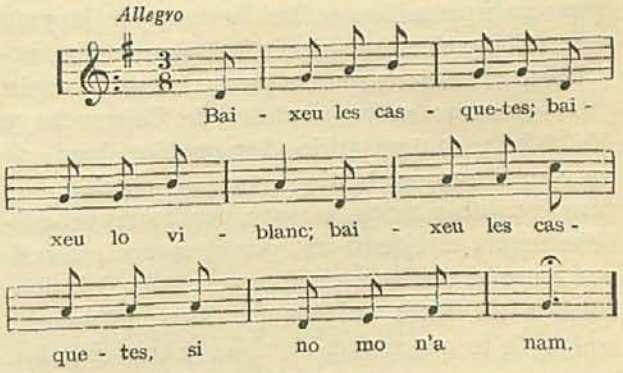

Estribillo de Calaceite, que suele ejecutarse cuando después de cantar las albadas ante alguna casa, ven los cantores que sus habitantes no se apresuran a obsequiarles.

Las albadas se cantan en este pueblo en las madrugadas del lunes de Pascua de Pentecostés, por la fiesta de la Santa Espina, del día de Corpus, y de los días 15, 16 y 17 de agosto, por las respectivas fiestas de la Asunción, san Roque y los patronos santa Plácida y san Reparato, mártires.

© Biblioteca Nacional de España

Boix original col. Hereus Vda. Pla

CAPÇALERA DEL «ROMANSO FAMOSO EN QUE SE REFIEREN LAS GRANDES HAZAÑAS DEL VALIENTE NEGRO EN FLANDES...»

su origen, si bien nada concreto puede asegurarse, muchos demuestran fundamento bastante para creer que su antigüedad sea relativamente corta, a juzgar por su conjunto melódico y por ciertos giros que en ellos suelen aparecer, los cuales son de absoluta impropiedad con relación a los cantos antiguos; otros, por el contrario, deben alcanzar bastantes años de existencia, según parecen indicarlo ciertos detalles referentes a su tonalidad o a su ritmo, y hasta a su misma estructura. En unos pueblos se ejecutan estos cantos entonando las coplas uno o dos cantadores *a solo* y de dos en dos versos, que inmediatamente son repetidos *a coro* por todos cuantos forman el grupo, y en otros, cantando toda la copla seguida los solistas, sin repetir los acompañantes más que el último verso. Y bien sabido es el refuerzo con que contribuyen a esa ejecución la dulzaina y el tamboril, elementos que hacen siempre las delicias de la clase popular y a los cuales ésta juzga, con razón, como indispensables en las fiestas, por la gran animación y el especial lucimiento que a ellas imprimen. Por cierto que, a pesar de esto, y según pude observar en los partidos de Calamocha y Montalbán, son ya varios los pueblos donde se va substituyendo la dulzaina por el clarinete; pero esa substitución, aunque resulte muy beneficiosa para el ejecutante, por el menor esfuerzo que exige el clarinete con respecto a la dulzaina, quita a los actos en que ésta debe intervenir, mucho de lo que tenían de típico y tradicionales. Por otra parte, tampoco faltan pueblos, entre los de mayor vecindario, que, o bien contratan para sus fiestas alguna banda de música, además del dulzainero y tamborilero, quedando entonces éstos poco menos que obscurecidos, o bien actúa solamente dicha banda en todo, con lo cual, además de ir privando al pueblo de aquellos elementos tan suyos, se va contribuyendo no poco a la total desaparición de las albadas y otras costumbres populares, como ya ha sucedido en bastantes pueblos, sobre todo en algunos que son cabeza de partido judicial.

En cuanto a las coplas, existe también un repertorio muy numeroso y variado, tanto más cuanto que habiendo muchas, según ya he dicho, que son exclusivas de esos actos, se aplican también en ellos, a los correspondientes cantos, otras que igualmente se emplean para la jota. Además, aunque a no pocas de las que son exclusivas de tales actos, suelen también hacérselas servir, *de un modo u otro*, para aludir a las personas a que van dirigidos los cantos; sin embargo, como siempre acostumbra haber en esos actos gente de buen humor y con cierta facilidad para improvisarlas, no son pocas las que se improvisan, dándoles a la vez marcadísima intención. Estas últimas, a las que en muchos pueblos llaman *picones*, van dirigidas casi siempre a las mozas que han desdeñado alguna petición de relaciones amorosas, a las que se han negado a continuar esta clase de relaciones y a las que son de carácter esquivo o altanero.

Como al ser expuestos después los cantos propios de las albadas, pueden también verse las coplas que les acompañan, para formar idea completa de lo que todas ellas son, creo bastan, con las indicadas, las pocas siguientes, recogidas de diferentes cantadores y en distintos pueblos:

«Angela va en la carroza,
toda llena de brillantes;
va formando una cadena
para sujetar amantes.»

«María es la que merece
corona, palma y laurel;
pues venció de amor batallas
y supo librarse de él.»

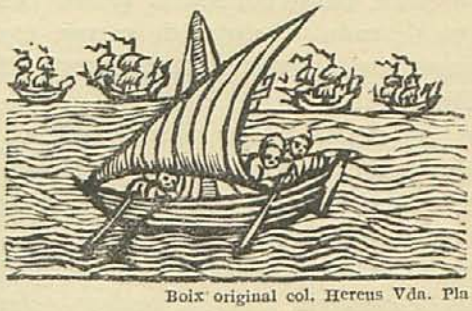

Boix original col. Hereus Vda. Pla

DE LA CAPÇALERA D'UN ROMANSO

© Biblioteca Nacional de España

«Rosa se vistió de luto,
pues supo, por un criado,
que acompaña su galán
a otra dama de más garbo.»

«De los bienes de este mundo,
si me dieran a escoger,
todos los despreciaría
por escoger a Isabel.»

«Yo te quisiera querer,
y tu madre no me deja.
¡En todo se ha de meter
el demonio de la vieja!»

Hay pueblos — uno de ellos Belmonte de Alcañiz — donde también es costumbre cantar las albadas, en los correspondientes días, a las muchachas de quienes se saben han comenzado sus relaciones amorosas, sirviendo entonces ese canto de algo así como de asentimiento general a dichas relaciones. En tales casos, lo mismo la moza a quien se cantan, que el mozo que con ella tiene esas relaciones, están obligados a obsequiar, con relativa esplendidez, a los cantores.

Con respecto al origen de las albadas, se cree, por los pueblos, proviene del tiempo en que los moros dominaron la región valenciana, y que de esta región les fué importada tal costumbre, en aquella época. Aunque nadà puede asegurarse, no es improbable que su introducción, en la provincia de Teruel, provenga de dicha región, ya porque parece dar de ello algún indicio la siguiente copla que se oye en pueblos del partido de Castellote:

«Si quieres que te cantemos
las albadas valencianas,
saca primero las tortas
y después las avellanas.»

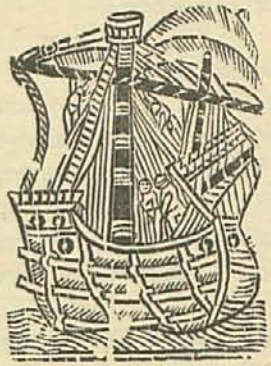

Boix original col. H. Vda. Pla

CAPÇALERA DEL ROMANSO QUE DESCRIU «LA ISLA MÁS RICA Y ABUNDANTE DE TODO CUANTO HAY EN EL MUNDO»

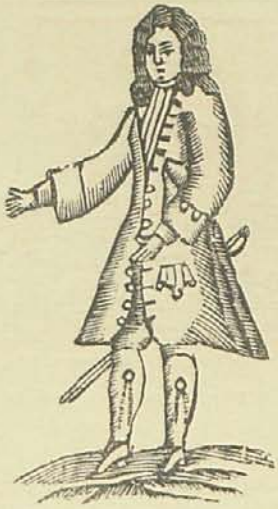

Boix original col. J. Colominas

ya también porque la mayor parte de la provincia turolense, según es sabido y en ella misma probablemente se asegura, ha tenido, desde tiempo inmemorial, mucha mayor comunicación con la expresada región valenciana que con el resto de Aragón, y sabido es la gran influencia que ejerce en las costumbres de un pueblo su trato constante con otro. Mas la opinión vulgar que atribuye a los árabes el origen de las albadas y el haberlas importado a la provincia de Teruel, creo carece de sólido fundamento, y como yo no veo en ellas más que una nueva repetición del hecho tantas veces comprobado en nuestro pueblo, de atribuir a los moros el origen de todo aquello que le es desconocido, para mí esa opinión no tiene valor.

Además, tenemos sobre este asunto el parecer, que yo considero muy respetable, del ilustre literato aragonés don Rafael Pamplona Escudero, quien, en su hermosa novela *Los pueblos dormidos*, se expresa de este modo:

«Helénico es su origen — de las albadas —, sin género de duda. El griego Ateneo nos habla del *Chiladonisma*, o canto de la golondrina, aire popular en Grecia para la fiesta de la golondrina, en la que los chicos y las mujeres atenienses corrían por las calles con una grosera figura de esta ave atada sobre un molinillo que hacían girar, y, parándose en las puertas de las casas principales, cantaban el Chelidón:

"La golondrina viene de la blanca mar, *etc.*"

Y que estas costumbres provienen de los griegos mejor que de los árabes, lo confirman el que también

© Biblioteca Nacional de España

Boix original col. Hereus Vda. Pla

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

encontramos en Italia canciones populares semejantes, como las *mayolinas*, cantadas asimismo bajo el balcón de los señores:

"Ora e di maggio e fiorito e il limone;
Noi salutiamo di casa il padrone..."»

Hasta aquí el citado literato. Mas como esta costumbre pudieron emplearla igualmente los griegos en nuestras costas levantinas, y aun extender y conseguir también su arraigo, mientras en ellas se hallaron establecidos, y como, por otra parte, el hecho de abarcar bastante extensión en la provincia de Teruel la llamada *vía romana*, que partía de Valencia y de la cual aún se conservan vestigios, ya pudiera haber sido causa de que el preferente trato de dicha provincia con la región valenciana existiese antes de la denominación de los árabes, bien pudo haber ocurrido que, al sobrevenir esta dominación, estuviese ya la expresada costumbre no sólo introducida en dicha provincia de Teruel, sino quizá hasta modificada.

La ejecución de las albadas ofrece, en muchos pueblos, detalles curiosos, siquiera algunos no sean muy cultos. En Codoñera, si el dulzainero, desconocedor de las tonadas que ha de acompañar, no las aprende pronto y bien, como castigo, y a la vez para no deslucir la ejecución, se le impide tocarlas dentro del pueblo, y sólo se le consiente hacerlo por las afueras; en Cañizar, cada uno de los ejecutantes va provisto de su correspondiente arma de fuego, buena o mala y de cualquier clase, las cuales cargan todos ellos mientras cantan, para disparar, en cuanto terminan, y armando gran algarabía, hacia la puerta de la casa ante la cual acaban de cantar, sobre todo si en esas casas viven muchachas jóvenes y agraciadas; en otros pueblos no llevan armas, pero sí sendos garrotes, para dar con ellos en las puertas de las casas, al acabar el canto; en otros, en vez de esto, tiznan dichas puertas con teas o las ensucian cuanto pueden con materias de que suelen ir provistos, y en otros, por último, se contentan con alborotar a su antojo, después de cada canto, dando fuertes gritos y estridentes chillidos. A pesar de todo, las personas a quienes se han dedicado canciones, están obligadas a obsequiar a los ejecutantes, quienes, o aceptan inmediatamente el obsequio, o lo hacen al terminar por completo la ejecución de las albadas, que casi siempre suele ser bastante después de la hora en que sale el sol, recogiendo entonces en sacos o capazos los regalos, consistentes en dinero, tortas, roscones, botellas de licores, etc. Así, suelen oirse en la ejecución de esos cantos, coplas como la ya dicha:

«Si quieres que te cantemos
las albadas valencianas,
saca primero las tortas
y después las avellanas.»

O como las siguientes:

«No nos dejes descontentos
a los que aquí te cantamos;
danos buen vino y las tortas
y en seguida nos marchamos.»

«Me despido de tu puerta
y también de tu balcón,
hasta mañana a las ocho,
que vendremos *pol* roscón.»

«*Bajar tortetas,*
bajar tortetas
de aquellas que se esconden
por las *tabletas*.»

«*Bajar* roscones,
bajar roscones
de aquellos que se esconden
por los *rincones*.»

Por último, como terminación de cuanto se refiere a las albadas, réstame decir que, si bien son ejecutadas, entre los muchos pueblos en que el acto tiene lugar, bastantes cantos de formas completamente distintas, también se oyen otros, que aun siendo entre sí de gran parecido en cuanto al fondo melódico, algunos comprenden muy diferente ritmo, lo cual no deberá extrañar, si se tiene en cuenta lo ya indicado, respecto a las causas que contribuyen a la modificación de los cantos populares.

MIGUEL ARNAUDAS, pbro.

© Biblioteca Nacional de España

COSTUMS MONACALS

L'ENTERRAMENT DE LA MONJA AL MONESTIR DE VALLBONA

La cerimònia de l'enterrament d'una religiosa en el monestir de Vallbona és senzillament imponent. Sembla que hom es trobi traslladat al temps d'aquells antics anacoretes i cenobites d'Egipte, tot recordant el que ens refereix la història eclesiàstica d'aquells ritus i cerimonials que usà sant Antoni Abat, durant l'enterrament de sant Pau, primer ermità. Així que comença l'ofici de sepultura, les monges, amb llur blanca cogulla, des dels seients del cor, presidides per l'abadessa, ornada amb bàcul, símbol de l'autoritat que ostenta, canten, amb to solemnial i propi de l'orde, els tres responsoris *Veniu en son auxili, sants de Déu, Recorda't de mi, Senyor*, i *Lliureu-me, Senyor, dels camins de l'infern*, mentre el sacerdot i ministres cercolen per tres vegades el llit de mort i van aspergint i encensant el cos de la difunta, quan les campanes deixen oir llurs planys i condol, durant l'interval del *Pater noster*.

La típica processó vers el lloc de la sepultura és ordenada; les religioses, unes amb els rituals, altres conduint el llit blanc i florejat de la difunta, canten, d'octau to, set salms, que dins les voltes del claustre, ennegrides per l'antigor, tenen un caient elegíac, que commou els cors més forts. El sacerdot arribat al peu de la fossana, desgrana catorze oracions plenes de simbolisme, després de signar la sepultura amb el fust de la creu processonal i aspergint i encensant, per última vegada, aquell cos, que guardarà la terra com una llavor preada d'immortalitat. «Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.» *(I Cor.*, 15-44.)

La religiosa cerimònia de l'enterrament toca ja al seu terme, i no resta altre afer que la deposició del cos al fons de la sepultura, on és baixat amb gran respecte i sol·licitud. L'acte finalitza amb la típica cerimònia d'escampar sobre el cadàver dos palades de terra en forma de creu, abocades pel sacerdot i la senyora abadessa, mentre les campanes apaguen llur últim so i les monges, en actitud humil, pegats llurs fronts a la terra, repeteixen tres vegades aquelles paraules de clemència i perdó, dirigides al Jutge suprem: «Domine, miserere super peccatrice.»

FRANCESC BERGADÀ, prev.
Capellà del Monestir

"LA MORISCA"

Entre les més formoses de les danses que té Catalunya, figura, sens dubte en primer terme, la famosa *Morisca*, que es balla al poble de Gerri de la Sal.

És considera com a una ramificació de la dominació mora, que quedà arrelada a Catalunya; versió la qual pot considerar-se lògica, tota vegada que, a més que el seu nom ho indica i que contribueixen les seves figures d'estètica i finor admirables, ho corrobora l'acte que en una part determinada de la dansa es llancin escopetades, vulgarment anomenat «galear», que acompanyen la música i balladors; detall importantíssim el qual determina la possibilitat de la tal versió.

La fantasia popular, basant-se en aquests detalls i que en una de les seves figures la balladora fuig del ballador repetides vegades, mentre aquest procura cercar-la, sempre marcant al final un cop amb el peu i fent-li, al mateix temps, un acatament, admet la possibilitat d'una noia cristiana que es veu assetjada i cortejada per un moro, a qui no correspon en amor, per tenir una distinta religió.

De difícil execució i extraordinària lleugeresa, cal tota la gràcia i entusiasme que hi posen els naturals de Gerri, per a fer-nos comprendre més clarament l'harmoniositat dels seus bells moviments. És evident llur orgull de posseir tan

© Biblioteca Nacional de España

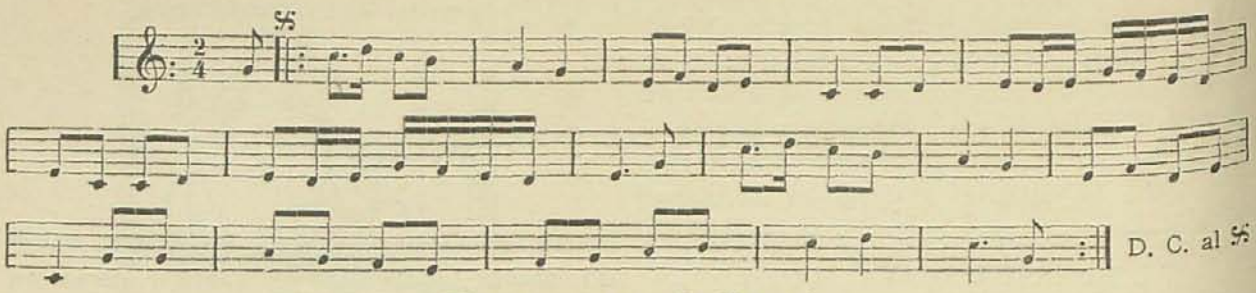

MÚSICA POPULAR DE "LA MORISCA"

típica dansa, i fan ressaltar el goig que experimenten en interpretar-la.

Perquè *La Morisca*, reconeguda com a dansa antiquíssima, té la particularitat que únicament ha estat ballada a Gerri de la Sal, sense que es conegui cap més punt on puguin disputar-li el seu origen; fet veritablement curiós, si tenim en compte que existeixen altres pobles de molta més importància vora seu, que, per tant, sembla que haurien pogut adoptar-la.

L'últim dia de la festa major, aflueixen forasters de tota la comarca per gaudir de tan bell espectacle, que té per marc la plaça de la vila. Una cobla, disposada a l'efecte, interpreta típiques tonades, mentre aflueixen a la plaça els balladors, que, per parelles, rivalitzaran en la més perfecta interpretació de la dansa, jutjada pel nombrós públic que els rodeja.

Començada la festa, una parella encanta una *Morisca*, mitjançant una quantitat ja estipulada, que lliurarà a la cobla, i seguidament romp aquesta les primeres notes, les quals són dansades pels balladors. Es forma un grup de públic al voltant seu, els primers llocs del qual ocupen els mossos amb les escopetes preparades, i tan bon punt la balladora fuig del seu ballador, i aquest es tomba ràpidament per cercar-la, es tiren un bon nombre de trets, mentre l'entusiasme es propaga per tot el públic, que encoratja els balladors amb crits, durant tota la resta de la dansa; i després es comenta favorablement la mestria de l'execució.

Una nova parella substitueix a la primera, i torna novament a encantar-se la *Morisca*. Tota la dansa es balla entre l'entusiasme del públic i balladors, que fan elogis de cada parella que ha pres part a la festa, que s'acaba després de tota una tarda de solament ballar *Morisques*.

Tota parella pot dansar tantes *Morisques* com vulgui, sempre que per cada una aboni a la cobla la quantitat que estipulin. Hi ha qui ha arribat a ballar cinc o sis *Morisques* durant la festa, la qual cosa demostra la gran resistència i lleugeresa que posseeixen, puix que cal tenir en compte que és una dansa de difícil execució.

Gràcies a l'amabilitat dels senyors Ramon Vidal i Gonçal Orteu, naturals de Gerri de la Sal, i als qui devem el conèixer la part tècnica de la *Morisca*, podrà propagar-se arreu de Catalunya per mitjà dels esbarts constituïts o associacions propagadores de les danses típiques catalanes.

Feia alguns anys que coneixíem una *Morisca*, variant de la veritable, i a la qual s'ha afegit algunes figures que hi donen un caire artístic, però que li treuen la gràcia de la popularitat.

La *Morisca* de Gerri de la Sal la balla tan sols una parella, que hi fa un passeig abans de començar la dansa. En començar novament la tonada, la balladora fa un giravolt a l'esquerra, i agafats per les mans, gira el ballador sobre si mateix cap a la dreta, tot fent un punt senzill dels anomenats de ballet, mentre la balladora el segueix de cara durant tota la volta, i marquen tots dos un punt de taló i punta, amb el peu dret, a terra, que coincideix amb l'últim compàs. Per tres vegades és repeteix això, i seguidament fuig la balladora, i se situa al darrera el ballador, mentre aquest fa uns punteigs saltats, fins que es tomba ràpidament per cercar la balladora; novament aquesta fuig, per la dreta i torna a col·locar-se al darrera d'ell; com abans, el ballador, després de puntejats els compassos corresponents, es gira ràpidament vers la balladora. En finalitzar la tercera repetició, s'ajunten els balladors i, tot dansant, fan novament les tres voltes primeres de dansa. I així acaba.

Ara un prec als amants de les coses nostrades, puix que han de sentir el goig de les danses populars: que vulguin engrossir les entitats, que, per dissort, ben poques n'existeixen, perquè amb llur cooperació sigui ben fructífera la tasca que realitzen.

RAMONA ESTORCH
De l'Esbart Folklore de Catalunya

© Biblioteca Nacional de España

CUINA POPULAR...

FÓRMULES DE RATAFIA

(En donar a conèixer unes receptes clàssiques d'aquest licor, ens piau de fer-les precedir de les paraules que li dedica el nostre gran poeta mossèn Jacinto Verdaguer, qui tan excel·lent folklorista era.)

RATAFIA

Si no sabeu de què li ve el nom a aquesta estranya i gustosa bevenda tan catalana i pagesívola, jo us ho diré prou. Però, abans d'esbadiar el nom, parlem de la cosa. Què és ratafia? És un aiguardent adobat amb un tros de pell de llimona, quatre o cinc clavells, una nou moscada, una pell de nou verda partida a tallets i un bocí de canyella d'Holanda, a la qual alguns afegeixen un brot de menta i de marialluïsa, segons els graus d'aroma que se li vulguin donar. Tot això es posa uns quants dies a sol i serena. Així, mica ençà mica enllà, car en això, com en totes les coses, cada terra fa sa guerra, així ho fan els pagesos de Catalunya, únic país que és coneguda la ratafia.

Ara veiam de què li ve aqueix nom, tan estrany com el licor mateix.

Diu que una vegada, en una masia de la nostra terra, es trobaren tres dels seus bisbes: el de Vic, el de Barcelona i l'arquebisbe de Tarragona, els quals esbrinaven i escatien algun assumpte en petit concili territorial.

Quan, després d'enraonar-ho bé, estigueren entesos i hagueren signat la composta, demanaren al masover alguna cosa per a fer-se passar la set. Ell, com a gran requisit, els tragué una ampla ampolla de ratafia, que els serví en tres gots de cristall, els quals presentà en una sotacopa.

La beguda era nova per ells, i els agradà, com sol agradar a tots els qui la tasten.

—Quina beguda és aqueixa, tan bona? — li preguntaren —. Com se'n diu?

—És una beguda que nosaltres ens fem — respongué el masover.

—I no té nom? — replicà un dels bisbes.

—Jo no n'hi sé cap — respongué el pagès.

—Doncs, ja que ningú no li ha donat nom encara, donem-li nosaltres — digué el bisbe —. Quin li posarem? Si en trobéssim un que fos com el segell del tractat que acabem de fer, aqueix verament seria el millor.

Els tres senyors bisbes pensaren una mica, fins que un d'ells es donà un cop de mà al front i digué:

—*Rata fiat!* (Queda firmat!)

Amb l'aprovació dels altres dos bisbes, qui celebraren l'acudit, aqueix licor català, que és el més català de tots, quedà batejat amb un nom llatí, i amb aquest nom és conegut a totes bandes.

JACINTO VERDAGUER

RATAFIA DE CODONY

(RECEPTA CLÀSSICA)

Es pelen els codonys i se'n fan ratlladures. Es posen en un drap i s'espremen. Del suc que en surt, es pren igual quantitat d'aiguardent, i tot junt es pesa, i s'hi posa igual de pes de sucre.

Es pren una mica de nou moscada, una mica de canyella i dos *quartos* de saliàndria; es pica un xic i es barreja tot plegat.

Cal posar l'ampolla, on s'hauran tirat tots aquests ingredients, nou dies a sol i serena, i donar-li una remenada de tant en tant.

Després d'això ja es pot colar quan es vulgui.

RATAFIA DE MENTA

(RECEPTA CLÀSSICA)

Per un quarteró d'aiguardent se'n posa mig de sucre, un bon manat de menta, quatre *quartos* de canyella, un parell de nous moscades i ja està feta la ratafia.

Trameses per NÚRIA ROQUER DE VILARRASA.

(Ripoll.)

© Biblioteca Nacional de España

ARTS I OFICIS

© Biblioteca Nacional de España

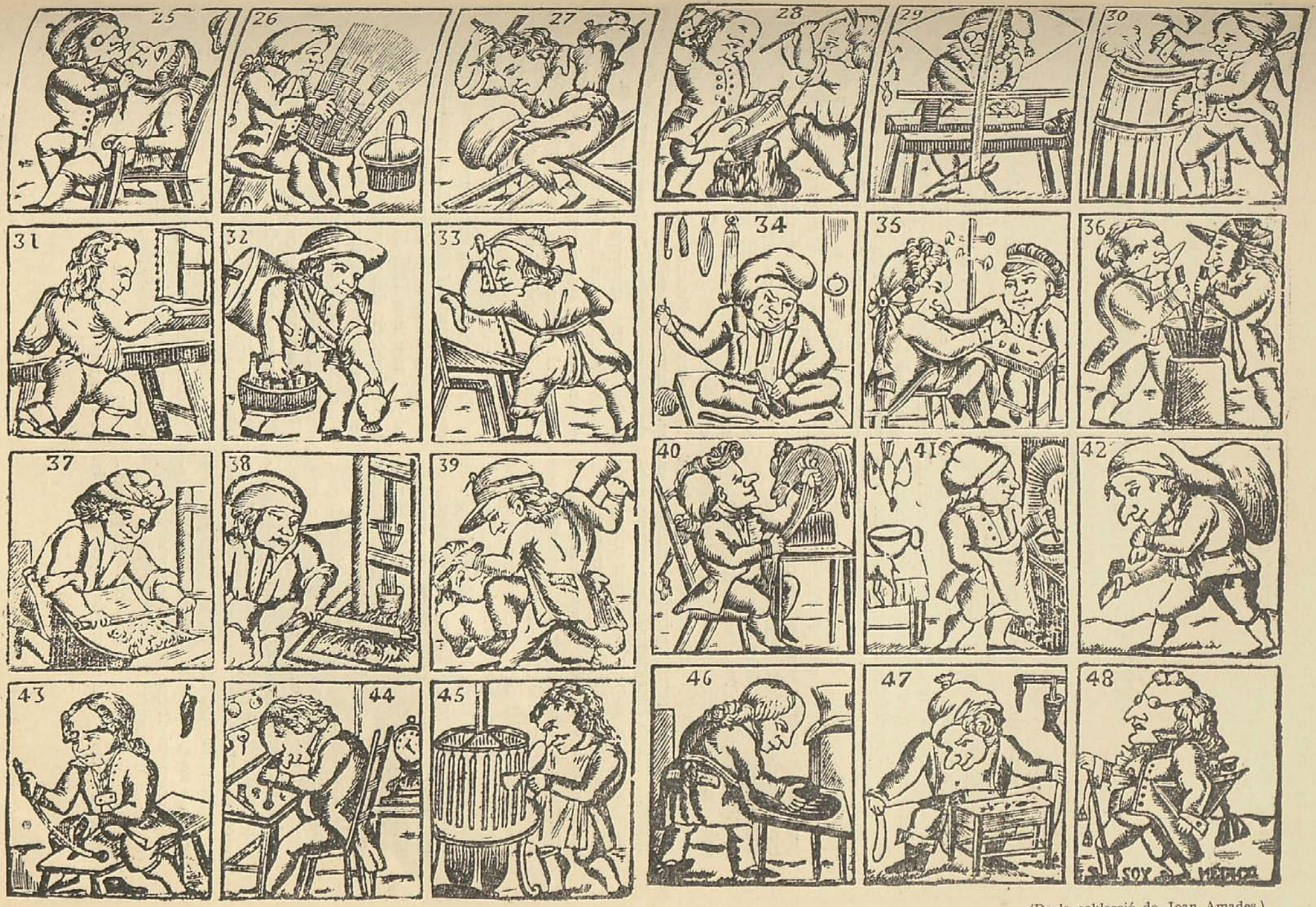

(De la col·lecció de Joan Amades.)

© Biblioteca Nacional de España

COM ES POT CONSTRUIR UN PESSEBRE

(Continuació)

Un cop formats així els accidents del terreny, és bo de recobrir-ho amb una capa de guix, ço que es fa abocant-n'hi de pastat ben clar, el qual en escórrer-se, ensems que dissimula arrugues i altres defectes, dóna una major realitat. A les parts on es vol posar major gruix, el fa estenent-lo amb les mans; això permet d'esculturar-hi les formes que desitgem, tals com la imitació de roques o de timbes desgastades per l'escolament d'aigües, etc. Això és especialment necessari als primers termes, on cal fer ressaltar les accidències del terreny, mentre que els últims termes poden ésser llisos.

Hi ha encara altres formes de treballar el guix, car tant aquest element com tots els altres, en la construcció del pessebre cada qual els té d'usar segons les seves aptituds o mitjans que disposi. Citarem, per exemple, que volguts companys, en pastar el guix hi barregen una part de sorra i una altra d'argila, d'aquesta manera la pasta tarda a endurir-se, ja que la sorra fa que conservi la humitat, i, per tant, pot treballar-se amb més calma; a més, l'argila dóna colorit terrós a la pasta, i és així més fàcil de pintar pels qui no tenen coneixements de pintura. Altres, pasten el guix després d'afegir-hi una dilució de cola de conill, i de la següent forma : Prèviament, en una galleda d'aigua es dilueixen un parell de penques de cola, de conill, i per a pastar el guix es fa amb la meitat de la dita preparació, un xic tèbia, i l'altra part d'aigua; d'aquesta manera tarda una vintena de minuts a endurir-se el guix, i pot treballar-se amb relativa calma, i, a més, queda del tot preparat per al moment de pintar-ho, i llavors no cal donar cap capa preparatòria amb cola, com veurem més endavant que és convenient fer.

D'altres, en lloc d'usar el guix empren sols l'argila o fang, però si bé fa de bon treballar, trobem l'inconvenient que en secar-se s'esberla arreu, ço que és un gran mal.

Alguns pessebristes no usen cap dels procediments indicats i se serveixen de paper, per a la plàstica de llurs pessebres, i obtenen també excel·lents resultats. Per a fer-ho així, entre altres maneres, es banyen trossos de paper amb pasta de midó, i en aquest estat es col·loquen damunt la carcassa, que haurem preparat amb objectes qualsevol i en la forma que havem indicat en parlar de la xarpellera en l'apartat referent al guix. El paper que dona millor resultat és el de diari. Un cop sec, i per tal de ferlo més consistent, i que ensems quedi preparat per a pintar-lo, és bo de donar-li una capa de cola.

Trobem molt recomanable l'ús del paper per als darrers termes, però per als primers creiem preferible el guix, car el podrem enriquir amb més detalls.

És de molt d'interès, per tal de donar realitat al paisatge, de cuidar els detalls al primer i segon termes, esmerçar-hi l'enginy per tal d'imitar els diversos accidents de la natura; en canvi als últims termes han d'ésser imperceptibles els accidents, ja que si contemplem un paisatge al natural veurem que a mesura que augmenta la distància, disminueix la percepció de detalls, i aquesta sensació del natural és la que havem de procurar de donar a les nostres construccions.

És convenient tenir cura que les muntanyes es vegin separades de l'horitzó, car produeix mal efecte de veure-les que descansen damunt el celatge, i treu tota idea de naturalitat, ja que en la contemplació del natural no veurem mai que les muntanyes siguin enganxades al firmament, i, per contra, veurem sempre com es destaca ben definida llur silueta.

Així mateix, cal procurar que hi hagi contrast d'uns termes amb els altres, aprofitar els accidents del paisatge per a separar-los, car això contribuirà a allunyar-los i engrandirà la visió del conjunt, ja que si no es nota aquest contrast i la composició es desenrotlla en un sol terme, per gran que sigui un pessebre donarà sensació de petit.

El paisatge és de bon efecte començar-lo a poca alçada i, segons sigui el tema que es des-

© Biblioteca Nacional de España

enrotlli, pujar-lo o baixar-lo, però tenint sempre ben present que l'horitzó ha de quedar sempre a l'alçada de la vista; recordem-nos que quan contemplem la naturalesa el fons del paisatge en arribar a l'horitzó sempre es veu a l'alçada de la vista, de tal manera, que inclús el mar puja al nivell de la nostra vista si el contemplem des del cim d'una muntanya, i per alta que sigui. Així, doncs, si a l'últim terme volem representar a l'horitzó una planúria, un llac o bé el mar, no haurem de col·locar-los plans, o, millor dit, horizontalment, sinó que haurem de fer-ho en forma d'un pla inclinat, de manera que el final arribi a l'alçada de la vista i en baixada suau vers l'observador, havent de quedar aquests accidents un xic separats del celatge, i obtindrem així la sensació que el paisatge es perd a l'infinit.

L'escenografia aplicada al pessebre no dóna resultat, ja que per a produir efecte de realitat cal contemplar-la a distància, i els pessebres es miren, generalment, quasi a tocar, i, per tant, havem de preferir la forma plàstica i reproduir el paisatge com una reducció diminuta del natural, bo i valent-nos de trucs com els apuntats i altres que indicarem.

ARBRAT

Els arbres juguen un paper molt important en un pessebre, però exigeix certa cura llur col·locació. Ben combinat, l'arbrat presta molt bon servei per a allunyar uns termes d'altres, car si mentre col·loquem un o diversos arbres de soca grossa a primer terme en posem d'altres de petits a segon terme, serveix això per a allunyar el paisatge i contribueix a produir contrast entre un i altre terme. Pel bon efecte del conjunt és suficient de posar arbres a primer i segon termes, però segons sigui la composició que es desenrotlla, també en podrem posar a tercer, però en aquest cas hauran d'ésser arbres molt petitons o senzillament simples siluetes d'arbres.

Són tan extensos els recursos per a la formació d'arbrat, que la seva explicació, i encara en quedarien molts d'inèdits, podria ésser tema abundós per a una conferència especial i de llarga

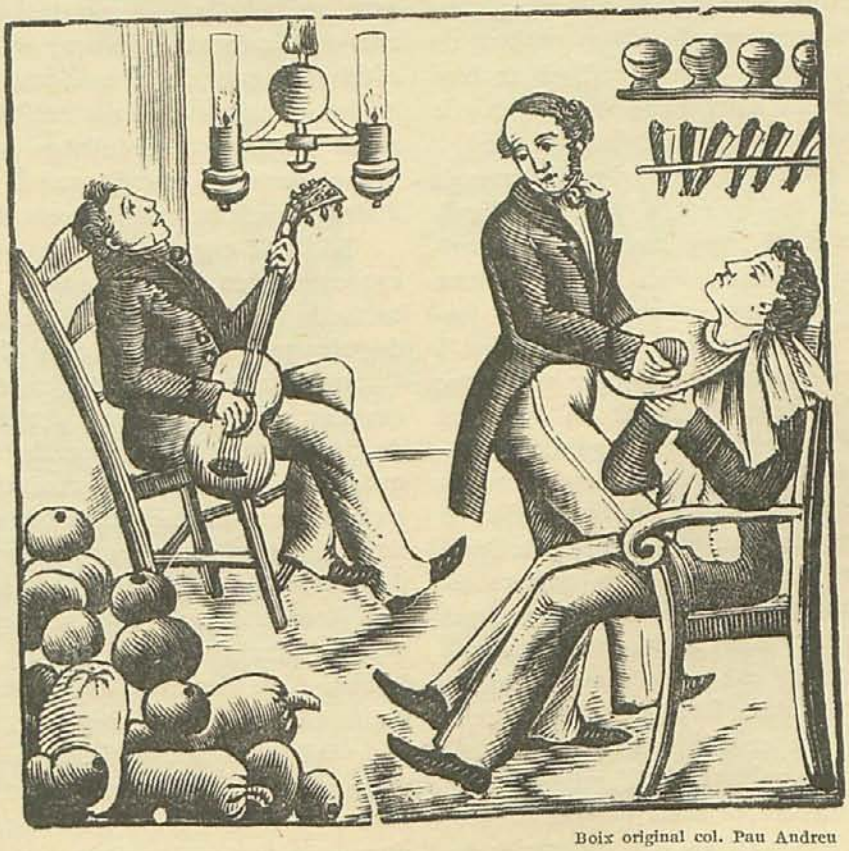

Boix original col. Pau Andreu

CAPÇALERA DEL VENTALL «LA VIDA DE LOS BARBEROS»

© Biblioteca Nacional de España

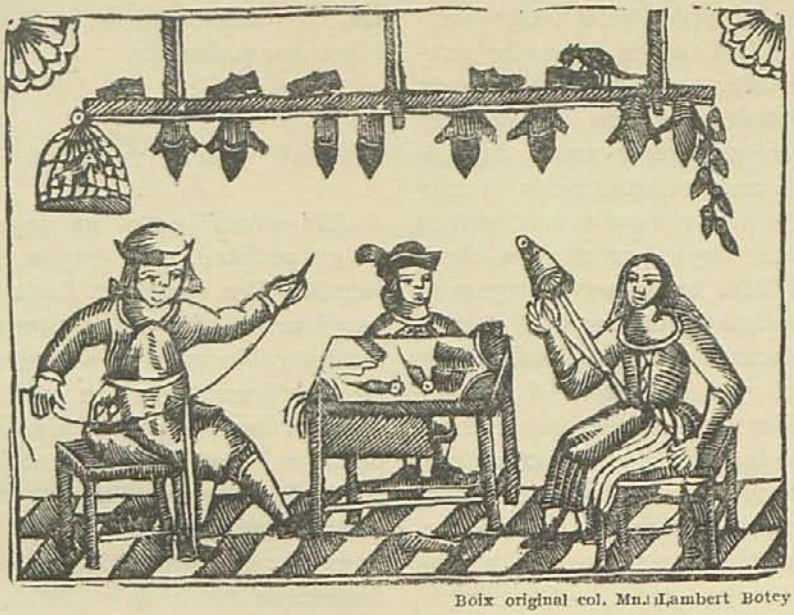

Boix original col. Mn. Lambert Botey

CAPÇALERA D'UN ROMANSO EN EL QUAL UN ATACONADOR FA L'ELOGI DEL MATRIMONI PER HAVER-HO ENSOPEGAT

durada; per tant, doncs, ens limitarem a indicar-ne uns poquets, per a donar-ne una idea general.

Els arbres petits són fàcils de preparar, puix que en una senzilla farigola, en un romaní (especialment els de soca cargolada), en un brot de bruc, o en altres arbustos per l'istil, els trobem ja fets i sols havem d'arreglar-los amb un xic de traça perquè produeixin molt bon efecte.

Els de soca grossa per al primer terme, ja són de construcció més delicada, però no dificultosa; poden fer-se de diferents maneres, però considerem un bon procediment de fer-los juntant diferents trossos de branques, que relligades formen una bona soca i corresponent brancatge, i així es poden formar de la grossor que es desitgi; per a juntar els trossos i acabar de donar-los forma en un sol, es pot fer amb guix, però té l'inconvenient que es trenca fàcilment i no és quasi possible de traslladar-los o bé de guardar-los d'un any per altre; per tant, creiem més pràctic de fer-ho amb paper i aiguacuit, de la manera següent : un cop aplegats els diferents trossos que han de formar la soca d'un arbre, es lliguen amb un cordill o filferro, i es pasten tires o trossos de paper (de preferència fort) en aiguacuit, un xic clar, i quan el paper està ben empapat, s'enrotlla o s'aplica al voltant de l'arbre, com si féssim un embenament, i com que en aquest estat d'humitat el paper és del tot maleable, podem donar-li les formes que volguem per a simular les sinuositats d'una soca; feta aquesta operació, deixarem que se sequi (millor a l'aire), i un cop sec quedarà com d'una sola peça i amb gran resistència; es completa l'arbre posant-hi el ramatge o fullatge, ço que es fa, senzillament, afegint als caps de les branques brots de farigola, de bruc o altres de fulla petita; si l'arbre és de grans proporcions, el fullatge pot formar-se amb branquillons de coscoll, que li donarà l'aspecte d'alzines petites, o amb brots de ginebró.

Cal tenir cura de no posar mai fulles grans, car resultarien més grans que les figures, i en tots els detalls havem de cuidar de guardar les degudes proporcions, pel bon efecte del conjunt.

Produeix també molt d'efecte de posar unes quantes palmeres en un pessebre, però havem de cuidar que siguin proporcionades al terme en què les col·loquem; dissortadament se'n venen en el mercat de molt defectuoses, com les fetes amb plomes d'ocell, que no donen cap sensació de realitat, si bé aquests últims anys n'havem vist ja en venda de bastant acceptables. No és tampoc difícil de construir-se bones palmeres fent la soca d'un tros recte de branca de pi i el fullatge amb paper de l'anomenat de seda, o amb tela verda, retallant les fulles una per una en forma adequada, essent convenient d'armar-les amb filferro, a fi de donar-les consistència i la forma que desitgem; així preparades, es lliguen aplegades a l'alt de la soca, en el qual punt es pot

© Biblioteca Nacional de España

col·locar un xic de pèl de coco, que serveix per a donar-hi força idea de realitat.

A part dels arbres pròpiament dits i proporcionats, podem posar-ne d'altres, com figueres de moro, joncs i arbustos, que simularem per mitjà de trucs; així, per exemple, obtindrem figueres de moro, que donaran força idea de realitat i guardaran bones proporcions, si les fem amb grana seca de carabassa enfilades unes amb altres amb agulles o un filferro, i pintades de verd; si al voltant d'un riuet o al peu d'una font volem posar joncs, els podrem simular senzillament amb unes quantes fulles de pi clavades a terra i dretes; etc., etc.

També produeix bon efecte d'estendre per terra, i en grups, fulles soltes de bruc, que tenen l'avantatge de conservar-se verdes, per a simular l'herba; etc.

Són també senzillíssims de fer, arbres petitons o siluetes per a posar als últims termes; basta col·locar trossets de suro sobre tronquets i pintar-los de verd, i així ens donaran la silueta d'un pi; si tan petitons els volem, poden fer-se enrotllant una desfila de cotó fluix o una boleta de paper sobre el cap d'una agulla i pintar-lo també de verd. Igualment poden obtenir-se aquestes petites siluetes amb caps de flor d'espígol, o amb caps d'esparraguera.

La silueta d'un arbret, encara que sembli petita o quasi invisible en tenir-la a la mà, posada en el seu lloc en terme llunyà s'acreix i dóna sensació de gran, ço que és molt convenient de tenir present.

CONSTRUCCIONS

En aquest apartat abans de tot havem d'ocupar-nos del lloc del Naixement, que creiem preferible que sigui una cova millor que un edifici, puix que així ho aconsella la veritat històrica,

Boix original col. Pau Andreu

CAPÇALERA DEL VENTALL «REQUIEBROS ENTRE UN JOVE ENAMORAT I UNA HERMOSA CIGARRERA»

© Biblioteca Nacional de España

que ens diu que a les portes de Betlem hi havia en aquella època, com encara ara en moltes ciutats de Síria, el «khan», o parador destinat als forasters; però com sigui que en arribar-hi Josep i Maria, en compliment de l'edicte imperial, l'omplien ja gran nombre de jueus com ells compresos en la llei del cens, no tingueren altra recurs, donada llur pobresa, que cercar asil per a passar la nit en una de les grutes del turó, semblant a altres moltes que encara existeixen pels voltants, les quals servien de refugi al bestiar a l'estació rigurosa. Josep portà allí la somereta que havia servit de cavalcadura a la Verge, qui amb dolor els anà seguint, i poques hores després es realitzà el prodigi i es donà al món la bona nova amb aquelles paraules dels àngels : «Glòria a Déu a les altures i pau als homes de bona voluntat!» I la història encara ens precisa que era una cova natural, de dotze metres de fondària per quatre d'ample, i poc més de dos d'alçada; del fons era més estreta i era escassa la llum del dia que hi arribava. Per altra part, és més senzill de construir una cova que no un edifici, la qual podem fer amb trossos de suro, guix, paper, etc., emprant-los en forma semblant a la indicada en parlar d'aquests elements en la construcció del paisatge.

Com sigui que creiem recomanable que l'istil del pessebre s'adapti al de l'època que hi volem commemorar i al del país on tingué lloc l'Adveniment del Diví Infant, havem de tenir cura de no posar a les cases teulades del caient de la nostra època i país, car les cases de Judea eren (i encara allí hi dominen) llises, de poca alçada, amb cúpula rodona unes, i altres sense, i amb terrats plans; les portes bastant baixes, ja que en moltes havien d'acotar el cap llurs habitants per a entrar-hi; la majoria amb poques finestres, i sense guardar igualtat unes amb altres; moltes cases amb escales exteriors de pedra i baranes de troncs, sense pulimentar, etc. Com deia el ja esmentat senyor Badia en el discurs ja anteriorment al·ludit «a totes les cases domina la senzillesa o, millor dit, la pobresa de construcció, ben a l'invers de quan es tracta d'edificis com temples, palaus, muralles, on tot és monumental i esplendorós, els quals són construïts amb grans blocs de pedra, grans columnes, grans arcades, etc.»

És bo de tenir també present que en aquella època a Judea les cases no estaven isolades com les nostres masies, sinó que eren agrupades en grans o petits nuclis, rodejats de muralles.

Amb això dit no volem pas afirmar que cal fer un pessebre bíblic, encara que ho creiem preferible; es pot fer un magnífic pessebre reproduint paisatges i costums de la nostra terra, el que cal és que tot sigui ben ordenat i que guardi les degudes proporcions.

En col·locar les construccions havem de tenir sempre present la perspectiva, car una casa o bé un poble gran a primer terme i altres de petits a l'últim, allunyen el paisatge, i, així mateix, havem de tenir cura que guardin proporció amb les figures, els arbres i altres elements que les rodegin; insistirem sobre aquest punt en parlar de les figures. Creiem també bo de fer observar que en un pessebre és preferible de posar-hi poques cases, car redueixen molt l'espai i priven el desenrotllament del paisatge, sobre tot les cases grans.

Havem, així mateix, de tenir especial cura en la perfecta col·locació dels edificis en els llocs on els destinem, i fer que tinguin perfecte assentament; així evitarem ço que havem observat massa sovint, que les cases no tenen base de sustentació i veiem que els fonaments estan en l'aire i s'aguanten com per miracle; això succeeix moltes vegades per voler col·locar els edificis un cop enllestit el paisatge, i llavors es dóna el cas, per exemple, que dalt d'una muntanya, el cim de la qual és quasi en punta, es vol posar un edifici, i es té de sostenir amb penes i treballs tot apuntalant-lo amb molsa, i llavors el veiem com si fos una atalaia, sense camí possible per arribar-hi i forçosament en desproporció amb la muntanya que l'aguanta. Per a evitar aquests inconvenients recomanem que en planejar l'execució del pessebre es determini ja el lloc on havem de situar els edificis que hi volguem posar, els quals posarem sobre la carcassa del paisatge, abans de l'operació de construir-ne els accidents; un cop així col·locats és quan podem construir les muntanyes i tot allò altre, que en aquesta forma s'aniran unint uns edificis amb altres per les diferents accidències, i tindran assentament més perfecte.

Havem, també, de fixar-nos en la construcció dels camins, que llur traçat don sensació de realitat, i abandonar el costum dels que per a dotar de camí a una casa que està dalt un cim, surten del pas posant un cartó o un llistó amb sorra enganxada a unes pendents inversemblants, o el fan anar d'una muntanya a altra com si fos un pont; fem, per contra, els camins

© Biblioteca Nacional de España

que marquin pujades suaus, que, ben assentats, serpentegin per les muntanyes sense deixar-ne trossos que s'aguantin en l'aire com per encant.

Si bé és sensible que en el mercat domina la venda d'edificis, especialment cases, de gust molt detestable, també en trobem d'altres de bon gust i ben apropiats per a posar en un bon pessebre; i si no es troba ço que es desitja, es pot encarregar o fer-se'ls un mateix, que no ofereixen grans dificultats.

Els edificis poden construir-se de cartó, de fusta, de suro, de guix, etc. Per a fer-ho amb suro es compra planxa d'aquest, la qual es talla en la forma que es desitja, formant les parets, les quals s'ajunten unes amb altres amb aiguacuit, i per a decorar-les o simular-hi les formes de les pedres i altres, es fa amb l'ajuda de llimes, serretes, ganivets o altres eines de tall; encara que el suro ja té un color bastant apropiat, és bo de pintar-lo per a donar-li major realitat i diferents tons, segons es destini a uns termes o altres.

Per a construir els edificis amb guix haurem, de primer antuvi, de fer planxes d'aquest material, ço que es fa, senzillament, de la forma següent : Damunt una taula o tauler s'estén un full de paper de diari i s'emmarca amb llistons de fusta o cartons l'espai que volem que tingui la planxa; podem també donar a aquest emmarcat la forma que desitgem, i si la planxa a produir ha de tenir obertures, com per exemple si es tracta de la façana d'un edifici, podem emmarcar-ne la forma sobre el paper i amb tires de paper fort o cartó enganxat amb cola o senzilles xinxetes. Feta aquesta operació, tenim ja preparat el motllo; llavors pastem el guix, que en aquest cas és recomanable que sigui fi (el conegut amb el nom de «guix fort d'emmotllar», o també «escaiola»); posarem primer l'aigua al recipient i seguirem l'operació com indicàrem en parlar de la construcció del paisatge; deixarem que quedi claret i, en aquest estat, l'abocarem en el motllo preparat, bo i donant-li el gruix que volguem, encara que per poc que sigui és suficient. Al cap de pocs minuts la pasta és seca, i ja tenim la planxa feta, i es pot retirar del motllo.

Si la planxa és un xic gran, és bo de reforçar-la sobretot en les obertures, ço que es pot fer senzillament col·locant en el motllo tires de

Boix original col. Pau Audreu

CAPÇALERA DEL ROMANSO DE LA SERIE «MUNDO AL REVÉS»

© Biblioteca Nacional de España

filferro o llistons de canya en ambdós sentits, i que queden a l'interior de la planxa en abocar-hi el guix. També es pot fer preparant un tros de xarpellera de la grandària i forma del motllo, la qual s'introdueix a la pasta clara fent que s'empapi bé, i en aquest estat s'estén en el motllo, i damunt s'aboca la pasta del guix, la qual s'hi adhereix fortament. És d'advertir que no s'ha de sobreposar mai una capa de guix a altra, encara que es faci seguidament, car no s'adhereixen.

El guix no havem d'aplicar-lo mai sobre fusta, car com que amb la humitat aquesta s'infla, en secar-se s'esberlaria, però sí pot fer-se sobre suro. Dóna també molt bon resultat d'aplicar-lo damunt tela metàl·lica, però amb xarpellera és suficient.

Un cop preparades les planxes, per a juntar unes amb altres per a la formació d'edificis, es fa senzillament per l'interior, remullant-les prèviament, i s'aplica guix als angles. Aquest guix es pot armar amb desfiles de xarpellera o senzills trossets d'espart o d'estopa. Si les planxes o edificis es volen muntar sobre fusta, és convenient clavar-hi clauets perquè s'hi adhereixi el guix.

Si després de preparada una planxa o bé construït un edifici se'ns trenca, no cal amoïnar-s'hi, car és fàcil d'enganxar-ho aplicant a la part posterior una mica de guix, i si els trossos fossin ja completament secs, també es poden enganxar senzillament amb aiguacuit.

Per a decorar el guix es pot fer amb qualsevol objecte amb punxa, com un senzill clau, però és millor de fer-ho amb uns ferros especials, coneguts per «ferros d'escatar» i «ferros de daurador», que es venen a alguns establiments de materials per a escultura i dibuix; n'hi ha de mides i models diferents, segons els treballs que es desitgin fer o els gruixos que es volen aprofondir. Per a marcar la rusticitat de les pedres hi ha l'eina dita «gardina». També és de molta utilitat tenir l'eina «espàtula», que presta molt bon serveis, sobretot per a treballar petites porcions de guix, que no pot fer-se amb paletí; n'hi ha de diferents mides i formes.

Si desitgem construir un poblet per a posar als últims termes, la qual cosa és un bon recurs per a donar sensació de llunyanía, es pot fer senzillament enganxant petits retalls de suro o cartó, o trossets de planxa de guix, drets els uns al costat dels altres, i de lluny donen la idea d'un poblet, màxim si la petita construcció s'ha fet sobre un pla inclinat.

En fer les construccions i decorar-les, tinguem sempre ben present la perspectiva; així, per exemple, si construïm una muralla havem de tenir cura que vagi disminuint a mesura que s'allunya de l'observador, i si els blocs de pedra són grans al començament, han d'anar disminuint de grandària també a mesura que s'allunyen; si construïm un carrer, les cases han d'ésser més petites a mesura que s'aparten, i, així mateix, l'amplada del carrer s'ha d'anar estrenyent; en la construcció de carrers produeix gran efecte de perspectiva col·locar-hi arcades, ço que està molt en consonància amb l'istil de les poblacions de Judea, i col·locar-les de manera que es vegin per l'interior de la primera totes les altres en disminució.

Per a donar perspectiva a una arcada o al portal d'un edifici i més si aquests es troben a terme llunyà, no hi col·loquem mai un fons obscur, puix que això dóna la sensació de final de l'espai; si, per contra, hi col·loquem qualsevol fons clar, la distància sembla augmentar.

En aquest apartat de les construccions havem de cridar l'atenció sobre l'abús que es fa de les ruïnes més o menys encertadament construïdes, car veiem ruïnes amb pedres que no poden aguantar-se, arcs sostinguts en l'aire, capitells sense columna, etc., etc. És indubtable que dinou centúries enrera, que és quant s'esdevingué el Naixement del Diví Infant, l'escena del qual rememorem en el pessebre, els edificis que avui contemplem en ruïna a les postals i il·lustracions d'aquella terra santa, es trobaven llavors en perfecte estat de conservació i en el seu màxim esplendor; havem, doncs, de recomanar que es restringeixi en tot allò possible aquest costum.

FIGURES

Les figures juguen un paper molt important en el pessebre, serveixen per a donar-li vida i completar-lo, i són una bona ajuda per a la diferenciació dels termes.

En llur elecció i col·locació cal tenir especial compte; cal que siguin proporcionades al paisatge i construccions; per exemple, que puguin passar per les portes de les cases que tinguin al costat, que no siguin més altes que els arbres, etcètera, etc. Una figura gran col·locada davant un arbre n'augmenta la grandària, i, per contra, la mateixa figura col·locada darrera el mateix arbre l'enxiqueix; si al costat d'un arbre petit, com els propis de segon terme, col·loquem

© Biblioteca Nacional de España

una figura gran, aquell arbre donarà la impressió d'una mata d'herba, i si, per contra, al costat del mateix arbrat col·loquem, com correspon, una figureta petita, ambdós ens donaran la seva justa proporció; així mateix, una figura gran al costat d'una caseta petita està fora de lloc, puix que és inversemblant que una persona sigui més alta que una casa, o bé que un animalet, com un gos o un gat, no puguin passar per la porta; havem, doncs, de situar les figures grans a primer terme, que és on havem dit que hi ha tots els elements de majors proporcions, com les cases i els arbres grans, i s'aniran col·locant en disminució de grandària a mesura que s'allunyen de l'observador.

Quant al nombre de figures a posar en un pessebre, no depèn pas de la quantitat l'èxit d'aquest, car val molt més posar-hi poques figures, però que siguin proporcionades i ben col·locades, que no un enfarfec fora de lloc i sense proporcions. Amb les soles figures del Naixement i pastors d'adoració pot haver-n'hi prou per a fer un bon pessebre.

Havem de tenir cura també que les ocupacions a què es dediquen unes figures no sigui un contrasentit d'allò que fan les altres; per exemple : si el pessebre representa una escena d'hivern estarà fora de lloc figures que seguin el blat o bé que el batin; així com també si el pessebre és a claror de lluna, no serà propi que hi hagi figures que llaurin o cavin la terra, ni que a les altes hores de la nit la bona filosa estigui al peu del portal filant; són tot detalls que cal tenir en compte per a ben reexir un pessebre.

Molt de compte també amb la barreja d'istils, car si el pessebre s'adapta al de l'època que volem rememorar, no havem de posar-hi figures que representin costums o amb indumentària del temps actual, o a l'invers, en pessebres amb construccions modernes (del caire dels quals no som partidaris) no s'han de posar figures d'altres èpoques o diferents països.

A la tria de les figures procurem que siguin tan ben fetes com sigui possible, puix que, encara que senzilles, havem de desitjar que tinguin cara i ulls, com vulgarment es diu, car val més tenir poquetes figures i que siguin acceptables, que no moltes de les que no tenen marcada cap facció.

I, sobretot, no posem mai en els nostres pessebres aquelles figurotes que el mal gust ha estés dissortadament pel mercat, de posicions indecoroses, i que tota persona de bons sentiments i de mitjana educació ha de rebutjar. Sortosament cap bon pessebrista les posa en el seu pessebre.

Llevat casos especials, és millor no posar en un pessebre figures massa grans, car enxiqueixen els termes; serà de bon efecte que les figures del primer terme no tinguin més d'uns dotze centímetres o quinze a tot estirar.

En la col·locació de les figures, així com també de les construccions, sobretot les petites d'últims termes, cal esmerar-se en què quedin ben aplomades, puix que per poc decantades que quedin donen la impressió de caure, defecte que sembla més gran com més llunyà l'observem.

Tant amb les figures com amb els edificis havem de parar atenció a no produir anacronismes, com, per exemple : en un pessebre bíblic no s'han de posar esglésies, ni creus, ni capellans, etc., car en l'època que rememorem no existien encara; tampoc existien llavors armes de foc, i, per tant, està fora de lloc posar-hi caçadors amb escopeta. No cal pas dir que encara menys s'han de posar en els pessebres altres avenços moderns, com trens, vapors, aeroplans, etcètera.

BOCA DEL PESSEBRE

És de recomanar que un pessebre sigui tancat i tingui un punt d'observació determinat, puix que així podrem treure molt més partit de les perspectives, que són molt difícils de produir en un pessebre obert.

La boca del pessebre, o punt d'observació, pot ésser feta de múltiples formes, però ha d'ésser calculada de manera que l'observador tingui de dirigir la vista precisament als llocs que el constructor desitgi fer observar. Per un general la part inferior de la boca del pessebre ha d'estar al nivell on comença el paisatge, i la part alta, més baixa que l'alçada de la vista, a fi que l'observador la dirigeixi vers el paisatge i no vegi el punt on s'acaba el fons o celatge, i no pugui, per tant, veure el sostre de l'habitació; per a evitar aquest inconvenient, l'interior de la boca es pot fer en forma de visera, amb inclinació de dalt a baix, vers l'interior del pessebre, i, per poc ampla que aquesta sigui, es priva l'observació de les parts altes, que no convé que siguin vistes, pel bon efecte del paisatge.

JOSEP MARIA PUIG I ROIG

(Acabarà.)

© Biblioteca Nacional de España

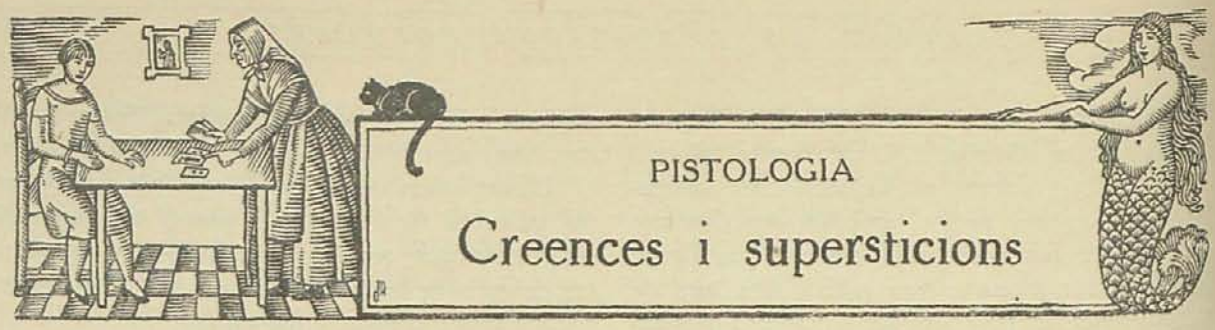

ORACIONS

EN ANAR-SE'N AL LLIT

Déu mos do bona nit i bona hora;
bona part al paraís quan sigui l'hora.
Déu del cel nos encomanem, i a santa Coloma
mos vulgui guardar de mala persona,
de mal de morir i viure en pecat mortal.
Amén.

Tramesa per MERCÈ VENTOSA.

(Recollida a Balaguer.)

EN FICAR-SE AL LLIT

En aquest llit me poso,
set àngels hi trobo:
tres als peus, quatre al cap;
la Maria Verge al costat.
Ella me diu : « — Dorm, reposa,
no tingues por de cap mala cosa;
si algú et vol inquitejar,
la Verge Maria t'ajudarà.»
A Déu prenc per pare,
a Maria Santíssima per mare,
a sant Josep per companyó...
Bona nit que Déu nos do.

Tramesa per VICENS BOSCH, prev.
(Fonz.)

(Recollida a Talarn.)

AL CHITAR-SE

Este llit té quatre cantons;
quatre cantons, quatre varons:
Lluc, Marc, Chuan i Mateu;
estos quatre evanchelistes
són del nostre Señor Déu.
En este llit me chité;
set anchels trobé:
tres als peus, quatre al capçal,
la Verche Maria al meu costat,
i em diu:
— Fillet, dorm i reposa,
i no tinguis por
a ninguna mala cosa,
i si la mala cosa ve
ací estic jo que et defensaré.

Tramesa per MARIA BALDÓ DE TORRES.

(Recollida a Alcoy.)

PARENOSTRE DEL PETIT

Parenostre del petit,
Déu l'ha fet i Déu l'ha dit.
Nostre Senyor es va llevar;
amb la mà dreta es va senyar;
amb la mà esquerra es va calçar.
Nou altars va visitar;
Nou Maries hi va trobar.
— Nou Maries, què en feu aquí?
— Bategem al Fill de Déu.
— Quin nom li posareu?
— Nom sobre nom :
Salvador de tot el món.
— Corretgeta d'or dorada
qui li ha posada?
— La Mare de Déu.
— Qui li ha cordada?
— Sant Bartomeu.

Tramesa per ADELAIDA FERRÉ DE RUIZ NARVÀEZ.

(Recollida a Sant Climent de Llobregat, de Lionor Mestres.)

© Biblioteca Nacional de España

LES BRUIXES D'ALTAFULLA

Quan era petit havia sentit contar que Altafulla era terra de bruixes, i fins que eren bruixes totes les dones d'Altafulla.

No fa molts anys, trobant-me a Torredembarra, i enraonant amb la dona d'un pescador, que resultà ésser filla d'Altafulla, aquella antiga creença va venir-me a la memòria i vaig preguntar a la bona dona sobre el que hi havia de cert en tan arrelada preocupació. Va arronçar-se d'espatlles i es posà a riure bo i dient : « — Coses dels vells!» Però com que vaig insistir per evocar-li records d'infància, heus ací el que, sense deixar de fer xanxa, va contar-me:

— A Altafulla hi havia tres dones que eren bruixes. Cada nit sortien de llur casa, es reunien a la platja, muntaven en un gusi i desapareixien.

Havent-ho observat el marit d'una d'elles, va tenir la curiositat de saber on anaven a passar la nit, i, a l'efecte, sortí de casa molt abans que la seva dona i va amagar-se en el gusi ben arraulit, ben quietó.

A mitja nit arriben les tres bruixes, hi salten a dins, i una d'elles crida al gusi : « — Vara per tres!» Però el gusi no es mou. «—Vara per tres!», torna a cridar-li; però el gusi no vara. A la tercera vegada de cridar-li, i després de veure que no dóna senyal d'obeir, ella que fa : « — Quina en fóra que una de nosaltres estigués embarassada sense saber-ho?» « — També podría ésser», respon una altra. Aleshores ella que crida: « — Vara per quatre!» I tot seguit el gusi es llança al mar i se'n va mar endins brunzent com una bala.

Entretant, el pobre home s'estava ben arraulit en el seu amagatall, que ni gosava a respirar.

En un obrir i tancar d'ulls el gusi va ésser a l'altra banda del mar, aneu a saber on! Les bruixes van saltar en terra i van anar-se'n... podeu pensar que a fer malifetes de les seves.

Abans no claregés, van tornar a saltar un altre cop al gusi, i li criden : « — Vara per quatre!» I el gusi arrenca a córrer com un llamp, i abans de fer-se dia ja tornava a ésser a Altafulla.

Les tres bruixes, com qui no ha fet res, van entornar-se'n cadascuna a casa seva; però quan el bon pescador va arribar-hi, va agarrar a la seva dona i va apallissar-la de tal manera, que va treure-li per sempre més les ganes d'embarcar-se per anar pel món a fer maleses.

APELES MESTRES

DE MONTGRONY [1]

En una de les meves hivernals excursions per les serralades del Montgrony, em contaren que alguna nit que devia, com sempre, córrer per aquelles carenes l'ànima del condemnat,[2] deixà estampades, per eterna i tètrica recordança, en la roca viva, la seva mà de foc i la potada del seu cavall, com per fer memòria als segles futurs, que un jorn ell passà per aquells deserts.

* * *

La Mare de Déu, quan fou trobada pel bou, volgué deixar un testimoni ben dolç de la seva estança en la soletat de les obagues. És arran mateix del camí que ve de Castellar de n'Huc, al lloc conegut per la Bauma de l'Esquerp, que es veu encara a la roca la marca del peu diví de la Verge, on sempre hi ha florits alguns brins d'una herba que té flors color de cel. La potada del bou també és allà no pas molt lluny.

Tramès per JOSEP MARIA VILARNAU.

1. Contades per un servent del devot Santuari, l'any 1927.
2. Es refereix al Comte l'Arnau.

© Biblioteca Nacional de España

SANT CRISTÒFOR D'ALCORA

A Alcora se fa la festa de sant Cristòfor, que està situat a una muntanyeta al costat del poble, i s'hi pucha en processó els infants del poble i de les parts d'on es vullguen portar.

Hi duen els infants durant set anys seguits des que naixen, perquè si mai cauen a l'àuvia (riu, pou, bassa, etc.), l'àuvia abans d'ofegar-los els puche set vegaes dalt demunt de tot.

Quan són petits i no poden caminar els ha de portar a braç el pare, o chermans, té d'ésser hòmens, perquè dones no poden entrar allí.

Es conta que una volta van vestir una chiqueta de xic i no va poder entrar la processó hasta que es va descobrir.

CARMEN MIRALLES

MEDICINA POPULAR

MEDICINA POPULAR

CONTRA EL RAQUITISME

Guisar dos gossos nats de poc, i donar-los al malalt. Continuar el tractament fins a obtenir el total restabliment.

CONTRA LES VERRUGUES

Enterreu al fem, fins que es podreixi, una rameta verda de qualsevol arbre, i una vegada aconseguit, toqueu-vos les verrugues d'una en una fins que desapareguin.

CONTRA EL REUMATISME INFLAMATORI

Agafeu nou grills, i torreu-los vius, i polvoritzeu-los. Amb aquesta pols, feu un infús amb aigua calenta, i preneu-ho de la següent manera:

Primer dia.....	2 grills
Segons dia.....	3 grills
Tercer dia.....	2 grills
Quart dia.....	2 grills

Durant quatre dies, i feu-ne altres tants de descans.

CONTRA L'HEMIPLEXIA REBEL

Durant nou dies beveu, en dejú, un got de sang de porc acabat de matar, i darrera, mig vaset de vi ranci. Descanseu quinze dies, i torneu a començar un altra novena, fins a obtenir la curació completa.

Tramès per PERE MEDINA.
(Barcelona)

* * *

No es pot beure, mentre es té un llum encès a la mà, perquè es beu l'enteniment.

L'enyorament es cura senyant al pacient i fent-li menjar anissos. També es cura veient aigua corrent, d'un riu, per exemple. Tirar pedres a l'aigua, també el cura. Així mateix el cura menjar guixes.

Les cremades es curen si es posa damunt la cremada un tall de patata crua. També si es tapen amb pell de ceba. I untant-les amb tinta.

El refredat es cura i evita portant a la butxaca una llimona seca.

El dolor es cura si es roba una patata, però cal procurar no ésser vist. Si algú veu el robador en el moment de fer el rapte, la cura no té efecte.

Menjar-se el primer ou post per una gallina negra, allarga considerablement la vida.

© Biblioteca Nacional de España

Beure aigua en dejú, allarga la vida.

Tenir polls, és indici de bona salut.

Portar una castanya borda a la butxaca, evita el mal de queixal, però ha d'ésser a la butxaca de la banda contrària del queixal adolorit. Tenir un queixal de gos negre a casa, també l'evita, el mal de queixal. Si es tallen les ungles en dilluns, també s'evita. Així com, també, per a evitar-lo, de tant en tant s'ha de mossegar ferro.

El mal de queixal es cura posant dintre d'una bosseta tres grans de sal, tres grans d'all, tres brotets de ruda i 3 cèntims de safrà; la bosseta es porta uns quants dies penjada al coll. Pot curar-se també si es lliga a la cama esquerra una beta negra amb set nusos. Igualment pot curar-se i evitar-se si es calça i es descalça sempre el mitjó, mitja i sabata del peu esquerre primer que el del peu dret.

Pasar-se pels ulls un ou encara calent de la posta, aclareix la vista.

Quan surt sang del nas, pot estroncar-se aplicant al clatell una moneda. També pot estroncar-se posant a l'esquena dues claus amb canó, encreuades. Si es lliga la part alta del braç amb una beta o cinta, tan fort com es pugui, igualment s'estronca. Així mateix per a estroncar la sang del nas han de lligar-se els dits mig i anular de la mà esquerra tan fort com es pugui.

Tramès per JOAN AMADES.

DE FOLKLORE ARAGONÉS

El amplio criterio que informa la Redacción de esta Revista es ya de por sí un aliciente para colaborar en ella; y si la tentación va sazonada con el amable requerimiento personal de su director, el compromiso resulta ineludible. Aportemos, pues, tal cual nota, vista, oída o leída, del folklore aragonés, hoy en mantillas, por no alcanzar aún la cultura aragonesa el alto nivel de popularidad y proteccionismo de la catalana, con creciente y merecido prestigio para su región y patriotas cultivadores.

BENABARRE:

Superstición pastoril. — Visitando las ruinas del renombrado monasterio de Linares, hoy convertido en aprisco y casa de campo, cerca de la antigua capital ribagorzana, llamónos la atención el cicerone sobre tres piedras ovoideas, ensartadas en un alambre, pendientes en la puerta del corral ganadero.

— ¿Sabe usted qué es eso?

— No, señor.

— Pues, según los pastores, un amuleto contra el mal loco del ganado (lanar y cabrío, allí presente), consistente en un vértigo rotatorio que termina con la muerte fulminante de la pobre bestia. Los pastores buscan, por el monte, piedras como estas, horadadas, naturalmente, y las ponen dónde, cómo y para lo que le digo.

— Lo de la virtud atribuída al número 3 — contestamos —, no es extraño; pertenece al folklore universal. El horadamiento natural se nos resiste (bien examinadas las piedras); y en cuanto a la creencia pastoril de su virtud, cae de lleno en la inclinación tan humana de la impotencia del hombre e intuitiva objetivación de su defensa contra desconocidos maleficios.

La clave de nuestra duda hallámosla visitando el Museo del Parque de Barcelona y en una pila de proyectiles de ballesta (de la época romana) idénticos a las del aprisco de Benabarre.

A la espontaneidad imaginativa de los pastores ribagorzanos le ha sido mucho más hacedero horadar su cerebro incrustando en él tamaña tradición, totalmente gratuita, que a los infelices esclavos romanos taladrar, no sabemos cómo, las peladillas de arroyo (*palets de riera*, en catalán) para convertirlos en proyectiles de ballesta.

NACHÁ:

Tradición supersticiosa nupcial. — La vetustez de este lugar, agregado de Baells, en el partido judicial de Tamarite de Litera (ya en la baja Ribagorza), se delata por su nombre.

Encortar es voz usual del léxico altoaragonés, que significa estropear la combinación a los no-

© Biblioteca Nacional de España

vios en aquel día, que, hipérbole manifiesta, dijo un poeta que deja el recuerdo más grande de la vida.

Comentábase la tradición popular para preservarse del maleficio consistente en colocarse la novia con todo sigilo (a lo sumo da conocimiento a una de sus íntimas amigas), una monedita de plata en la planta del pie.

Es costumbre entre gente del pueblo nada más.

Hay en el hecho folklórico : 1.°, temor de no lograr lo que muy ardientemente se ansía; 2.°, fe en la virtualidad del dinero; 3.°, secreto en el uso del amuleto.

La tradición mantiénese viva en el antiquísimo lugarejo, a juzgar por el testimonio rotundo de una joven de Camporrells (cercano a Nachá), que citó nombre de una *nachanesa* que hizo la prueba.

SAGANTA:

El diablo tentador de san José de Calasanz. — En la falda de San Quilez (Quilis, en el país) y a medio kilómetro de la carretera de Tamarite a Benabarre, vegeta el caserío de Saganta, rodeado de pomposas y gigantescas encinas, alguna de ellas tan copuda que le llaman el *garaje de Camporrells.*

Saganta es agregado de Estopiñan, y tiene sólo tres casas. En la llamada de Bartomeu dicen que se conserva la piedra sillar a que fué encadenado el demonio que desde la rama de un olivo del camino de las Salinas de Peralta de la Sal tentó al santo fundador de la Escuela Pía. No se dice por quién, ni por cuánto tiempo estuvo cautivo Satanás en Saganta; mas la tradición subsiste.

ALMOGÁVAR

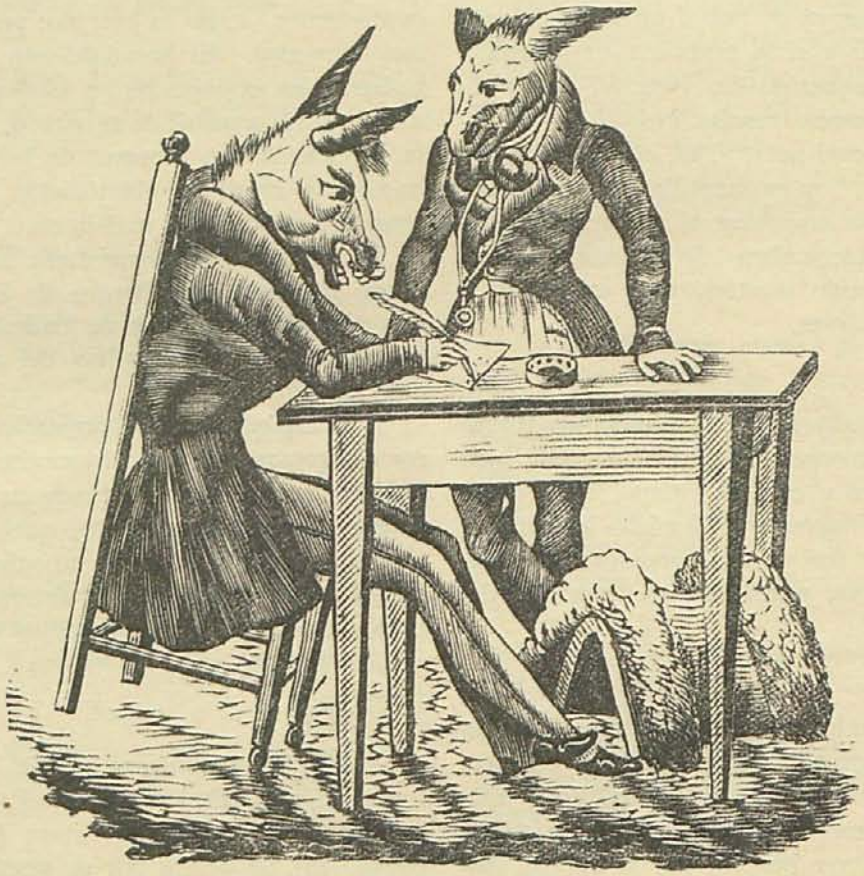

Boix original col. Pau Andreu

CAPÇALERA D'UN VENTALL

© Biblioteca Nacional de España

NOTICIARI

Bibliografia folklòrica. — *Refraner valencià* : Col·lecció de refranys populars, recopilats per n'Estanislau Alberola i en Manuel Peris, mestres en Gai Saber. València.

Veus ací un bell esplet folklòric de dos ardits conreadors de la llengua vulgar valenciana.

El camp de què es tracta no és pas del tot erm i incult; però cal reconèixer que demana encara molts treballadors bons feiners i per molts jornals complets.

No es pot dir que aquest llibre del *Refraner valencià* sigui obra definitiva ni perfecta; no és de creure que els seus autors mateixos s'ho pensin. Tanmateix — cal dir-ho sense entretocs ni retocs — és un llibre valuós, una arreplega de més de dotze mil refertes i dites filles del poble, encara que se'ns presentin amb l'enunciat només, sense cap glossa ni altra dada, per molt que algunes en freturin per aclarir-ne el sentit i àdhuc per corregir-ne alguna errada de transcripció.

Fins certs adagis i mots, que algú entrat de nou dins d'aquest conreu potser trobi sobrers, les comparances i les ironies i tot, hi són d'agrair als dos mestres en Gai Saber que les hi han encabides. El seu índex paremiològic, ho repetim, és valuós i honra els qui l'han bastit. És d'esperar que les glosses i dades que hom troba a enyor, ells mateixos les trobaran a faltar. Tots hi hem passat per aquest camí, un xic llarg, però que paga bé i amb esplendidesa l'esforç de passar-lo.

Treballem, doncs, i no ens preocupem massa de com s'ha d'anomenar la llengua que morta i enterrada i tot, ofereix ja avui un tan bell cabal de paremies vivents, i això que encara resten molts jornals a fer per a tornar a la llum del dia aquest tresor lingüístic digne d'un gran imperi. Treballi cadascú el seu agre nadiu, perquè és molt preferible la cosa al nom : aquest canvia i la cosa resta. Què en queda d'allò *de la llengua llemosina* del començ de la renaixença? La realitat és ben vistent : el nom, que semblava tan bonic, qui sap on para! — SEBASTIÀ FARNÉS.

— *Jocs d'infants*, per Francesc Maspons i Labrós. Barcelona.

La «Col·lecció Popular Barcino» ha publicat els *Jocs de la infància*, d'en Francesc Maspons i Labrós, amb el títol *Jocs d'infants*.

En Maspons i Labrós fou un dels precursors del folklorisme a Catalunya, i ensems fou un gran folklorista. Dotat d'una vasta cultura i de molt fines dots d'observació, produí algunes obres que duren i duraran, com és ara *Lo Rondallari* que es disposa a reestampar el mateix editor en la col·lecció «Els nostres clàssics», a la seva secció «Antologia», amb la qual cosa prestarà un gran servei a la cultura, a la vegada que retrà un homenatge al seu autor, no solament per ésser una obra d'interès general, sinó per ésser la de més entitat d'en Maspons.

No es pot dir el mateix d'aquesta reedició, encara que en unes paraules editorials s'hagi escrit que aquest llibre, «malgrat l'avenç que s'ha fet a Catalunya en els estudis folklòrics, no ha estat superat en frescor i vivacitat».

Anem a pams. Des de la publicació de *Jocs de la infància*, l'any 1874, no s'ha publicat res més de jocs infantils, i per això, i comprenent l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, la manca que hi havia d'un llibre d'aqueixa naturalesa, no es decidí pas a reeditar-lo, perquè, malgrat la «frescor i la vivacitat», que li troba l'editor, no és més que un inventari de formuletes de literatura oral, de jocs, de costums i de ballets, informement amuntegats, de manera que en Maspons i Labrós, a les primeres pàgines del seu llibre, no pròleg, com posa l'editor, no els dóna el valor sinó de cosa íntima.

Indubtablement que és l'obra folklòrica més fluixa de l'autor, ell que tanta ciència va posar en *El rondallari*, per això la Protectora, com abans indicàvem, en lloc d'estampar de nou aquest llibre de jocs, convocà un concurs, que va donar per resultat l'aplega de materials per a fer-ne deu o dotze, almenys, com aquest que presenta la «Col·lecció Popular Barcino», amb l'avantatge que s'hi enclouen tots els altres elements que es presenten amb els jocs infantils.

Si s'hagués posat en aquesta edició la música popular amb què es canten totes les cançonetes o formuletes que s'hi inclouen, hauria guanyat molt, com ha guanyat quelcom amb les poques il·lustracions de l'«Apa», si bé que alguna, com la del «Cavall fort», no és exacte, com veurà el qui recordi haver-lo jugat o vist jugar, o llegeixi l'explicació que li va al davant. Allò d'«un que passa i un que salta», es refereix a bàndols, no a nois.

— *Folklore valencià*, per F. Martínez i Martínez.

La Societat Valenciana de Publicacions ve editant una meritíssima «Biblioteca Popular», el volum quart de la qual és degut a la ploma de l'il·lustre folklorista Francesc Martínez i Martínez.

Es tracta d'una arreplega de llegendes, tradicions i costums valencians, contats amb traça extraordinària.

No podia ésser altrament, tractant-se del senyor Martínez i Martínez, que té ben fonamentada la fama de folklorista amb obres anteriors, com és ara *Coses de la meua terra (La marina)*, una primera tanda que en publicà l'any 1912, i una segona tanda l'any 1920, llibres en els quals s'hi inclouen costums variadíssims, així com tota mena de literatura oral i creences i pràctiques supersticioses.

Un altre model de monografies folklòriques devem al senyor Martínez i Martínez, que és *El Derecho consuetudinario de Altea*, pel qual pot apreciar-se el que és la vida activa d'un poble de la marina valenciana.

Sense comptar aquestes obres, en té d'altres, el seu autor, que palesen la seva erudició, ço que vol dir el gust amb què es llegeix tot el que brolla de la ploma del que, amb justícia, fou president del primer concurs del Llegendari popular català.

© Biblioteca Nacional de España

Tan saborós com el contingut del llibret *Folklore valencià*, que ens ocupa, ho és el pròleg que l'encapçala, on el seu autor disserta sobre el folklore de la regió germana i els seus conreadors.

Donarem un fragment del llibre premiat als Jocs Florals de Lo Rat Penat, en una altra edició, per tal que es puguin conèixer les galanes dots de narrador del senyor Martínez i Martínez.

— *Institut de Folklore de Catalunya.* Memòria presentada a la Reunió general del 24 d'abril de 1927, pel secretari senyor Manuel Basses.

Dóna compte de la tasca profitosa de l'Institut descabdellada durant l'any, i anota el seu personal directiu : President, Joaquim Degollada; vice-president, Josep Duró i Gili; secretari, Manuel Basses; vice-secretari, Francesc Parella; tresorer, Josep Fíguls; bibliotecari, Francesc d'A. Alavedra; vocals, Josep Bello i Josep Pradell. Director general, J. Rigall i Casajuana.

— *Colección de Cantos populares de la Provincia de Teruel*, por Miguel Arnaudas, pbro.

És una delícia aquest llibre, a més que per la quantitat de cançons i de melodies que l'integren, per les explicacions del moment en què es canten les cançons.

Van agrupades en dues grans branques, l'una *religioses* i l'altra *profanes*. Entre les primeres han de comptar-se les que es canten a l'església, o fora d'ella, però amb fi pietós, com és ara els goigs, les aurores, cants quaresmals; les profanes es destrien en aquelles que quan es canten donen lloc a descabdellar algun costum, com *albadas, mayos*, etc., o les que s'acompanyen fent feines pageses, com el collir olives, etc.

Com a mostra d'aquest llibre, ens plaurà de donar a conèixer als nostres lectors el costum de les *albadas*, en el qual interca'arem la música d'alguns cants, que porten lletra dialectal catalana.

Els folkloristes que perdem. — ARXIU DE TRADICIONS POPULARS es fa un deure de donar compte detallat de la intensa activitat folklòrica d'en Rossend Serra i Pagès, traspassat a primers d'enguany.

El senyor Serra i Pagès era un bon amic de la nostra publicació. En idear-la i comunicar-li els nostres propòsits s'entusiasmà amb el projecte i ens digué senzillament que li manéssim tasca, que sempre el trobaríem disposat a agafar la ploma per col·laborar-hi. Així ho va complir, i no sols ens escrigué articles i gasetilles, sinó que ens ajudà amb el seu valuós consell en totes aquelles ocasions que l'hi demanàrem.

Resta escrit un total elogi de la seva tasca de folklorista, degut a la seva deixebla, senyora Sara Llorens de Serra, fet amb motiu de l'homenatge que les seves deixebles li adreçaren l'any 1926, en ocasió d'haverse complert cinquanta anys del seu professorat. Encapçala el llibre homenatge *Alguns escrits*, que li fou ofrenat, el qual no ens sabem estar de copiar-lo en ço que es refereix al seu mestratge sobre el saber popular, per estar admirablement condensada la tasca duta a cap pel senyor Serra i Pagès.

«*El folklorista.* — Al ple de la virilitat, quan la intel·ligència d'en Serra i Pagès, suficientment nodrida, rica d'intuïció i potent d'energia generadora, estava al bo de produir, va inclinar-se amb especial predilecció cap a l'estudi del folklore.

El ciutadà culte i refinat s'ajupia a collir la planta rural, i aparentment humil, del *saber popular*; l'home d'esperit modern es lliurava a la ciència folklòrica, la que entranya "la tradició vivent que ha perpetuat l'esperit de la raça a través dels segles", la que estudia "els elements tradicionals dels pobles per explicar-se'n la transformació i supervivències a través de les civilitzacions i deduir-ne les característiques d'ordre moral".

I s'hi va lliurar amb tot l'amor i amb tota la potencialitat de la seva privilegiada intel·ligència. Recollia, analitzava, classificava, estudiava, comparava; i la seva ment clarivident no sols descobria, no sols pressentia, sinó que inventava. Perquè ell va començar les seves investigacions *de laboratori* (gairebé simultàniament amb les de recull oral) sense conèixer molts dels importants treballs de conclusions realitzats el darrer quart del passat segle pels folkloristes europeus.

Com a derivació del moviment folklòric, iniciat a Barcelona cap al 1875, i intensificat alguns anys més tard, havien tractat, i competentment, de la nova ciència, homes il·lustres com en Milà i Fontanals, l'Aguiló, en F. Pelai Briz, en Maspons i Labrós i en Bertran i Bros. Ell, arribat més tard al camp d'exploració, va abastar d'un cop d'ull el valor intrínsec del material recollit, va afegir noves deduccions a les apuntades pels seus predecessors, va realitzar ràpidament, ajudat per la seva vasta cultura, un intens treball comparatiu, i recollint totes les nebuloses que fluctuaven, va cohesionar-les i les elevà a la categoria de cos organitzat.

Comprenent aleshores el molt que hi havia per recollir a la nostra terra, i el que urgia de fer-ho si no es volia passar el risc de perdre-ho per sempre, tot escrivint un tractat (el primer de Catalunya) de Folklore — base del programa a explicar — obria, el 1.r d'octubre de 1901, a l'Escola d'Institutrius i altres carreres per a la Dona, un curs de folklore.

Aviat va comprendre que no anava errat a l'esperançar de la dona bona col·laboració. Les deixebles, que havien començat el curs meravellades d'una ciència tan vella i tan nova alhora, se'n varen compenetrar aviat, i, finides les vacances de Nadal, posaven ja en mans del mestre un gran bagatge de material recollit en mants indrets de Catalunya... Amb aquest estímul va repetir el curs l'any següent. I l'ha anat repetint posteriorment a la mateixa Escola, fins a l'any 1917, i a casa de la professora n'Agnès de Vaudrey, un cop tancada l'Escola.

Propagandista incansable, va obrir també càtedra de folklore a altres entitats, com a la Societat de Ciències Naturals de Barcelona (Club Muntanyenc), on ha donat, des del 1914, cursos sobre "Folklore general i especial de Catalunya", "Tractat de les tradicions i costums, seguint el calendari" i "Història de la novel·lística"; i a l'Institut de Cultura per a la Dona, on va donar un curset al 1915.

De l'any 1906 al 1911 va donar, al Centre Excursionista de Catalunya, una sèrie de conferències que constituïren un curs ampliat. Alternades amb aquestes, en donava d'altres, de caràcter folklòric també, però desintegrades del curs, com, per exemple : "La vida dels pastors", "Les cançons d'en Serrallonga", "La llegenda del Comte l'Arnau", "Viatge al país de les tradicions (Suïssa)", "Els viatges a l'infern", etc.

© Biblioteca Nacional de España

A més, ha donat conferències, tractant del saber popular, a Blanes, a Tossa, a Ripoll, a Tarragona, a Campdevànol, a Das (Cerdanya), a València, a Manresa, a Terrassa, a Olot, a Gavà, a Sant Miquel del Fai, a Sabadell i a Barcelona (a les societats Centre Autonomista de Dependents, Ateneu Barcelonès, Ateneu Enciclopèdic Popular, Club Barcelonetí, Club Muntanyenc, A. E. Júpiter, etc.).

Ell va tornar a fundar la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya, on desenrotllà una tal activitat, que no sols va fer reviure la Secció — de la qual va ésser nomenat president —, sinó que va ajudar a realçar la vida general del Centre.

També és president de la Secció d'Arqueologia, folklore i filologia de la Societat de Ciències Naturals de Barcelona, i de l'Esbart Folklore, societat per a propagar els balls típics, així com també de la Secció folklòrica del Centre Català, de Santiago de Cuba, n'és president honorari. Era corresponsal de l'extingida Société des Traditions populaires, de París. És membre de la Directiva de l'Associació Catalana d'Antropologia, etnologia i prehistòria.

A tot arreu la seva tasca d'home de fe i d'esforç ha deixat petja. Nuclis d'estudiosos han sorgit al seu voltant i l'han pres per eix i guia. I mentre alliçona i dirigeix als de Barcelona des de la tribuna pública, des de la càtedra o en senzilla conversa amistosa, no oblida els nuclis dels pobles, ni els aficionats solitaris d'allà on no ha pogut formar organització, i hi està en constant relació per mitjà de la correspondència escrita. Alguns d'aquests darrers nuclis mereixen especial menció per llur treball intel·ligent i intens; tals són el de Manresa (integrat pels folkloristes Esteve, Miró i Borràs, Sarret, etc.) i el de Ripoll (per Raguer, Vilarrasa, Mirapeix, etc.).

És incalculable el material que ha anat recollint i que li ha permès d'emprendre estudis globals d'importància, tals com són els de les obres que té entre mans : *Oracioner català, Corística de Catalunya, Cançoner del Ripollès, Novellística popular, Les característiques del poble català, Enigmística, Pedística* i *Llegendari català*. L'Orfeó Català li ha confiat la *Història de la Cançó popular*, per al *Cançoner de Catalunya*, que està preparant.

Ha tingut un gust especial a dirigir-se als infants. Per a ells ha estat una conferència, tractant d'"Els jocs", donada a Terrassa; dues altres, sobre "El Nadal i el pessebre", donades a l'escola de la intel·ligent professora Maria Baldó de Torres, i una sèrie sobre "Les rondalles", donades, amb projeccions lluminoses, a la Cultura Musical Popular, que dirigeix l'eminent Narcisa Freixes. A l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'any 1910, va donar-ne una, sobre "Importància dels jocs tradicionals per a l'educació de les criatures". L'any 1904 va presidir el Concurs folklòric per a les nenes catalanes, organitzat per la Unió Recreativa Gracienca. I el 1914, essent individu de la Comissió de premis de la primera Exposició de Joguines, celebrada al Foment del Treball Nacional, de la qual va fer-ne el dictamen, va donar una conferència sobre "La missió educativa de les joguines populars i mitjans per a fomentar llur indústria a Barcelona".

Ha contribuït a la formació i actuació de l'Arxiu d'Etnografia i folklore de Catalunya, que va fundar i dirigeix el catedràtic d'Ètica de la Universitat de Barcelona, doctor Carreres i Artau.

Però la seva obra principal, aquella en la qual ha esmerçat més amor i entusiasme, és la *Llegenda del Comte l'Arnau*. La llegenda que fins ara, i segons el parer d'escriptors de vàlua, havia estat creguda com a una de tantes, sense altre transcendència que la derivada de les passions i poder d'un senyor feudal del segle XIV, en el limitat radi del seu domini, és la llegenda èpica de la iniciació de la Reconquesta de Catalunya. El Comte l'Arnau — romànic, doncs, i no gòtic — n'és l'heroi.

En Serra i Pagès, després de trenta anys d'investigacions resseguint el Ripollès per tots indrets, anant de masia en masia, tot fent coneixença amb tots els vells de l'encontrada, i tot examinant les runes de les seves muntanyes, reconstrueix tradicionalment el fet polític més transcendental del començ de la nostra història : el del punt d'arrencada de les primitives gestes catalanes. Catalunya no tenia epopeia; ara la tindrà gràcies a ell, l'erudit folklorista.

En l'obra *Noticia histórica del folklore*, el culte escriptor Guichot i Sierra, en parlar del moviment folklorista català diu, a la pàg. 222 : "El profesor y escritor don Rosendo Serra y Pagés es ejemplo de actividad y de amor folkloristas, constituyendo sus trabajos un núcleo de importante propaganda catalana, que podemos reunir en siete grupos o clases : 1.° Publicaciones. 2.° Conferencias. 3.° Enseñanza. Explicación de un curso de folklore en la Escuela de Institutrices, hasta 1907, en que se cerró la Escuela, cuyo programa, compuesto de quince lecciones, dando diversas designaciones inventadas por el autor, comprendía: Origen y concepto del folklore, Medios de expresión, Novelística y Sistemas de interpretación, Paremiología, Enigmística, Cancionística, Pedística (los juegos), Eucologística (las oraciones), Corística (los bailes), Etología, Calendario, Pistología (creencias, supersticiones, presentimientos, augurios, lo sobrenatural, espíritus, influencias). Varias discípulas del señor Serra se aficionaron a los estudios folklóricos y publicaban colecciones y artículos en los periódicos. 4.° Propaganda. 5.° Biblioteca. Ha reunido, el señor Serra, una particular importante, quizá la mejor que hay entre las particulares de los folkloristas, de todos los géneros catalana, castellana y extranjera. 6.° Museo. Ha comenzado a formar uno particular : de juguetes infantiles, colecciones de papel, tela, cartón, barro, porcelana, madera, y notable la de plomo; de alhajas populares tradicionales; de objetos usuales, antiguos y modernos; de amuletos y preservativos contra maleficios. 7.° Materiales orales : colecciones de todos los géneros clasificadas en carpetas, en cantidades notables."

Com que no hi ha museu folklòric a Catalunya, és de gran importància aquesta col·lecció de joguines populars a què fa referència en Guichot. Hi ha pilotes, baldufes, bales, putxinel·lis, *micos*, fireta, instruments de música (flabiol de canya, per exemple), cavalls, tartanes, vaixells, figures i casetes de pessebre, fones, agulles amb cap de vidre, ocells voladors, capses de sorpresa, virolets, soldats i capellans d'estany, etc., etc. Aquesta col·lecció d'estany és la més important : subdividida en civil (la més difícil d'aplegar), militar i religiosa, que omple tres vitrines. Avui és de tot punt impossible recollir material per a fer-ne una d'igual. La de nines és també curiosa : nines de cartó amb sorra a dins, pepes, articulades de fusta (dites de Cadaqués), de roba, etc. N'hi ha de bastant velles — un segle — i molt interessants.

A més, té tota mena de coses pròpies per a un museu

© Biblioteca Nacional de España

de folklore : joies, parament de cuina, vaixella, amulets, objectes emprats en pràctiques curatives i de culte, d'altres relacionats amb supersticions, etc., etc. Té, també, auques, estampes, goigs, romansos, llibrets populars, etc.

Com hem vist, l'intel·ligent escriptor sevillà esmenta la biblioteca folklòrica d'en Serra i Pagès en termes laudatoris, i la suposa la millor que hi ha entre les particulars de tot Espanya. Podem afegir-hi que és superior també a les públiques de Catalunya.

El folklore català hi és molt complet, amb fulletets interessantíssims i introbables.

Ès tal la importància d'aquesta biblioteca, que en Guichot i Sierra (pàg. 238), en indicar a l'Estat espanyol i als científics la necessitat de crear un institut general per a evitar la pèrdua del folklore recollit i estudiat, en proposa la compra, així com la del museu que l'acompanya.

Les seves deixebles han publicat, sota la seva direcció, a les planes de les revistes, *Una vegada...*, *De tots colors*, *Catalunya*, *Art jove* i *Catalana*, de Barcelona; a *La Veu comarcal*, *El Puigmal* i *El Catllar*, de Ripoll, i a *Pàtria*, de Tarragona, nombrós material folklòric i alguns interessants estudis, com "Valor pedagògic del Folklore" (Maria Baldó), "Les mil i una nit i la rondallística catalana" (Joana Vidal) i "Idea de l'epopeia finlandesa 'El Kalewala' i analogies que presenta amb la rondallística catalana" (Manuela Fina). N'Adelaida Ferrer i Gomis, en el volum XVIII de *Lectura popular* (Biblioteca d'Autors catalans), pàgs. 105-128, n'ha publicats tres : "A propòsit d'una pràctica curativa", "Coteig de les rondalles de Perrault" i "El símbol a Barcelona". I na Mercè Ventosa, en un bell volum (Barcelona, L'Avenç, any 1910), va publicar *Ulisses i Polifem en la rondallística catalana*.

Algunes d'elles han pres part a congressos excursionistes (Vidal, Baldó, Ferrer, etc.), i han donat conferències a diverses entitats de Catalunya (Ferrer, Fina, Baldó, Vidal, Llorens, etc.).

En Serra i Pagès ha iniciat, a més, i secundat la publicació de biblioteques folklòriques, com la de *Publicacions de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona, L'Avenç), començada al 1906; i *Biblioteca folklòrica catalana*, dirigida per Miquel i Planes i Serra i Pagès, i començada a Barcelona, el 1909, amb la publicació d'*El rondallari català*, de Bertran i Bros.

En definitiva : és enorme la tasca realitzada per aquest folklorista, el primer de Catalunya; i les pròpies iniciatives, sumades a les que ell ha despertat en deixebles i amics, han aportat, en tot el que va de segle, al camp del folklore català, gran expandiment, assaonada collita, estudis específics i noves i esperançadores perspectives.»

El temps esmerçat en l'activa obra que tan admirablement parla la senyora Sara Llorens, és molt de doldre que li privés d'escriure obres doctrinals que tan bé sentia i per a la qual cosa tan ben preparat estava. No obstant, són i sempre seran consultades amb profit: *Novel·lística popular; La Festa del bisbeió a Montserrat, i orígens d'aquesta; El Cançoner musical popular català*, i, sobre tot, el seu discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, sobre *Les llegendes catalanes*. Els seus treballs dispersos i els que venia elaborant esperen una mà amorosa que els reculli i doni a llum. Es altament interessant un estudi sobre *Enigmística*, publicat en quinze articles a *La Veu comarcal*, de Ripoll, per no citar-ne sinó un dels més notables, que són en abundor.

Assenyalem les seves dots de geògraf i de mestre, estudiades amb tota competència també per la senyora Llorens, amb la qual cosa resta amb un relleu extraordinari la figura de l'amic i mestre Rossend Serra i Pagès. Que Déu el tingui al cel i la seva obra exemplar ens alliçoni amb el seu alt mestratge.

— La família folklòrica ha tingut també una altra pèrdua ben sensible amb la mort del doctor Francesc Camps i Mercadal (Francesc d'Albranca).

El doctor Camps i Mercadal era el *genius loci* de Menorca, la seva pàtria, on exercità la seva noble professió mèdica, amb aquell zel i amb aquella caritat que fan del metge un ésser per tots volgut i per tots venerat.

Al costat d'això, tenia el doctor Camps unes dots d'investigador que li permetien d'escorcollar els més recòndits plecs de l'ànima del poble, i recollí molts i molts interessants treballs.

En un concurs celebrat per l'Ateneu de Mahó, l'any 1911, sobre el tema general de Folklore menorquí, s'atorgà justament el primer premi al doctor Camps, per una valuosíssima compilació que conté oracions, cançons, endevinalles, jocs infantils, refranys, creences i costums, materials tots avalorats amb notes molt erudites del seu autor, obra d'una valor incalculable per a conèixer l'ànima popular menorquina.

Descansi en pau el doctor Francesc Camps i Mercadal.

Una processó del Corpus de Barcelona en miniatura. — La tasca de l'Associació de Pessebristes, a més de la construcció d'escenes del Naixement del Senyor i Calvaris, ha trobat, per obra del soci senyor Josep Aragonès i Xelma, una altra escaient modalitat : la reproducció de la processó de Corpus de la nostra ciutat.

Ès un gran encert la concepció del senyor Aragonès. Situa l'escena al pas de la processó per la Plaça Nova, i l'espectador està situat a una miranda que se suposa al carrer de la Corríbia, des d'on es veu tot el Palau episcopal i un panorama ben albirador.

Als seus peus va desfilant tot el moviment de la secular processó de Corpus de Barcelona : els gegants, els bastoners, trampes, músiques, escolans, seminaristes, religiosos, rectors, banderes i ganfarons, gremis, associacions, cos de la noblesa, autoritats civils i eclesiàstiques, el tabernacle amb la Custòdia, piquets de tropa i tota altra particularitat.

Totes les agrupacions són presentades amb gran propietat, i l'efecte és excel·lent, car per mitjà d'un mecanisme va desfilant tota la processó, amb el públic que la presencia.

Cal felicitar amb efusió al senyor Aragonès, perquè ha donat plasticitat a un bell costum tradicional barceloní, sense ometre cap detall. Basti dir que hi figuren prop d'un miler de personatges, els quals, són tallats a una mida de 2'5 a 3 centímetres, i amb això es donarà una idea del que representa dotar-los de la indumentària apropiada.

Molt bé, molt bé per la pensada del senyor Aragonès, tan admirablement duta a terme.

© Biblioteca Nacional de España

«La Presó de Lleida» i l'òpera del mestre Pahissa «La Princesa Margarida». — El dia 17 de març, al Centre de Lleida i de les seves comarques, tingué lloc un festival artístic, que podríem dir que fou en exaltació de la cançó popular catalana.

El mestre Jaume Pahissa, inspirant-se en una adaptació escènica que féu n'Adrià Gual de la cançó popular *La Presó de Lleida*, escrigué una òpera, en la qual les melangioses notes de la popularíssima cançó són el llevat que li féu compondre magnífiques pàgines de música. Doncs bé, els autors de la lletra i música tingueren la gentilesa d'obsequiar al Centre de Lleida, i en donaren a conèixer fragments cantats pels excellents artistes Carme Bau Bonaplata i Pere Parcerisses, acompanyats al piano pel propi senyor Pahissa.

La festa, a més a més, tingué altres atractius. El secretari del Centre i cultíssim advocat senyor Pere Borràs i Prim dissertà sobre «La Presó de Lleida». En féu una evocació medieval plena de doctrina, d'erudició i d'eloqüència.

Com havia estat feta l'obra i com s'havia enamorat d'aqueix assumpte i de tants d'altres pervinguts de la cançó popular, ho explicà abastament n'Adrià Gual, en un bell, substanciós i extens parlament, llegit pel secretari senyor Borràs, en la impossibilitat de fer-ho el seu autor.

A en Gual li ve de lluny aquest amor a la cançó tradicional, fins a despertar en el seu esperit un foll anhel de posar a servei del teatre les excel·lències de la cançó popular. Bona prova n'és l'escenificació de *Blancaflor*, feta a l'any 1897. Tot el parlament sucós, de saba popular, és una delícia que feia gran pler d'escoltar. Deia en Gual que «les llegendes populars porten amb elles tal quantitats de saba emotiva, i es fonamenten damunt terres tan sòlides, i tenen tan enfondides les seves arrels, que es fa costós d'esbrinar-ne les seves excel·lències». La seva imaginació de poeta va trobar ample camp en descabdellar l'escena condensada que la cançó presenta, d'un pare que té el deure de penjar un dels presos, malgrat que sigui l'enamorat de la seva filla i malgrat aquesta li'n demani l'alliberament o que la pengi juntament amb el pres.

Total, una festa folklòrica que enamorava de presenciar, perquè el cor hi gaudia extraordinàriament.

La música popular a la Universitat. — A la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta Universitat de Barcelona, s'han donat tres conferències de música popular, a càrrec del docte musicògraf pare Josep Antoni de Donòstia, O. M. C., encarregat de la Secció musical de la Sociedad de Estudios Vascos.

La fama de què aquest pare venia precedit, fou causa que s'omplís de gom a gom l'espaiós local de la Universitat on se celebraren, i es pogué veure que entre la concurrència hi havia distingidíssimes personalitats del nostre món literari.

Féu la presentació el doctor Angel d'Apraiz, catedràtic i director del Seminari d'Art de la Facultat de Filosofia i Lletres, el qual digué, en breus paraules, la raó d'aquestes conferències de música i com havia nascut la idea de convidar a donar-les al pare Josep Antoni de Donòstia, autor, entre altres moltes obres folklòriques, dels estudis següents : *Cancionero vasco, De música popular vasca, Apuntes de Folklore vasco* i tantes obres que li han donat la justa fama de musicògraf i de folklorista que justament gaudeix, no solament ací, sinó també a França i a Amèrica.

El pare Josep Antoni de Donostia desenrotllà, en tres sessions distintes, els següents temes:

Dia 18 d'abril : «Mapa musical popular español : La tradición latina del acento en la música popular española.»

Dia 19 : «El humorismo en la música pura.»

Dia 20 : «La canción vasca popular.»

Totes elles indicaven una forta preparació, i totes foren objecte, no solament de molts d'aplaudiments en acabar la lectura de cada una, sinó que es comentaren molt favorablement, perquè revelaven en el seu autor coneixements molt profunds de la matèria tractada, i tots els presents consideraren que havien estat regalats amb un do molt preat amb les dissertacions del pare Josep Antoni de Donostia.

Els exemples musicals els cantà, com ella sap fer-ho, l'eminent artista Pilar Rufí i un cor universitari compost d'alumnes.

Desitgem vivament tornar-lo a sentir a Barcelona.

Costums populars de Barcelona. — Al Butlletí del Centre Excursionista de Barcelona, des del nombre de gener d'enguany, ve publicant un estudi dels costums barcelonins el nostre amic Joan Amades.

Tractant-se del nostre excel·lent col·laborador, ja no cal dir com està de documentat i quina delectança produeix la seva lectura.

«Diferents aspectes que en el món presenta la cançó popular». — És el títol d'una erudita conferència que va donar al local de l'Orfeó Sallentí l'il·lustre mestre en Josep Barberà, el dia 24 de març d'enguany.

Les mostres donades a conèixer eren procedents de tots els països d'Europa, Àsia i Amèrica, i foren cantades admirablement per la senyoreta Pilar Rufí, i acompanyades al piano per la senyora Guadalupe Riera.

Concurs de Goigs en lloança del Sant Crist d'Igualada. — Uns quants devots d'aquesta miraculosa i històrica imatge de Jesús Crucificat, han tingut l'excel·lent idea de dedicar-li uns goigs, els millors que produeixin els poetes catalans cridats a especial concurs.

Els que hi vulguin concórrer s'hauran de subjectar a les següents bases:

1.ª Serà atorgat un premi de 1,000 pessetes a l'autor de la lletra d'uns Goigs a llaor del Sant Crist d'Igualada, que, a criteri del Jurat, en sigui mereixedora.

2.ª Es destinaran 500 pessetes a un o més accèssits.

3.ª Les composicions, dintre la més pura correcció literària, s'hauran d'ajustar a la forma i al gust popular tradicional, i hauran de constar, almenys, de deu estrofes, aptes a rebre la mateixa música.

4.ª Els poetes queden amb llibertat de conservar o no el responement popular dels goigs que actualment es canten: «Adorem, o Redemptor — vostra imatge d'Igualada.»

5.ª Les composicions seran admeses a concurs fins per tot el dia 15 d'agost propvinent; i hauran d'ésser trameses

© Biblioteca Nacional de España

sense signatura, segons la forma de consuetud, en tres còpies escrites a màquina, o amb lletra ben clara, a la següent adreça : «Concurs de Goigs del Sant Crist. Apartat 11, Igualada.»

6.ª A darreries de juliol serà publicada, si cal, una primera llista de composicions rebudes; i la llista completa, junt amb el veredicte del Jurat, serà donada a la premsa dintre la segona quinzena d'agost.

7.ª Les recompenses seran lliurades a llurs guanyadors en la forma o solemnitat que oportunament s'anunciarà.

8.ª Formen el Jurat del present Concurs els senyors: Joaquim Ruira, president; Lluís Millet i Jaume Raventós, vocals; Josep Forn, prev., secretari.

Que Déu Nostre Senyor doni inspiració als poetes per tal de cantar com es mereixen les glòries del Sant Crist d'Igualada, i la traça deguda a fi que puguin compondre uns goigs que es facin populars ben aviat.

Exposicions iconogràfiques. — Al Centre Excursionista de Catalunya s'ha exhibit, als volts de la festa de la Mare de Déu de Montserrat, una variada exposició de gravats, estampes, goigs i altres fulles populars, que reproduïen la Verge en molt variats aspectes, així com la santa muntanya que estoja la Moreneta. Es referia als tres darrers segles.

— Abans d'aquesta, el llibreter Joan B. Batlle en presentà una, al mateix Centre, de les més triades estampes de la seva col·lecció. Allí hi havia aiguaforts, gravats al boix, negres les unes i colorides les altres.

L'expositor senyor Batlle, amb molta de competència, ocupà la càtedra del Centre i parlà de la devoció dels goigs.

— Molt notable era també la que s'exhibí, al mateix local del Centre Excursionista, sobre l'acte de l'Adoració dels Reis a l'Infant Jesús en el portal de Betlem.

Fou feta amb els materials que ha vingut atresorant després d'una colla d'anys, el dibuixant i poeta Apel·les Mestres, del qual n'és fet tot l'elogi en dir el seu nom.

Féu un parlament d'obertura el propi artista, en el qual ens digué com havia aparegut i havia anat evolucionant la figuració dels reis a través de la història de la pintura i del gravat, fins a arribar als nostres dies, en què els caricaturistes l'han pres per tema dels seus dibuixos satírics.

L'exposició era rica i variada.

Conferències de folklore al Centre Catòlic d'Hospitalet de Llobregat. — A començament de la Quaresma hi parlà el nostre director sobre «Cançons de pandero, Caramelles i altres cants del Roser», i el senyor Aureli Capmany hi explicà, amb aquella gràcia que per tots li és reconeguda, algunes rondalles, bo i amenitzant l'explicació amb oportuns i documentats comentaris.

«Com construirem els arbres del pessebre». — És el tema descabdellat, amb la mestria que li és característica, per en Francesc de P. Badia, a l'Associació de Pessebristes.

Fou una lliçó de tècnica d'un bon professor, que de segur serà ben aprofitada.

«Les nines». — Sota aquest suggestiu títol donà una interessant conferència la senyora Maria Solà de Sellarès, a l'Escola Municipal de Noies La Farigola. En finalitzar escoltà la senyora Solà molts i merescuts ap'audiments.

Difusió dels Goigs. — Es van fent reestampacions i s'editen moltes de fulles populars d'aquesta mena.

Han arribat fins a la redacció d'ARXIU els que a continuació s'esmenten:

La Biblioteca Sabadellenca, dirigida per Joan Costa i Deu, ha continuat la sèrie amb la publicació dels següents:

Goigs de Nostra Dona de Montserrat, que es venera a la parròquia de Sant Feliu de Sabadell. Boix de Marian Ribes. Lletra de mossèn Jacinto Verdaguer.

Planys de les ànimes del Purgatori. Lletra popular. Boix de Ricard Marlet.

Goigs a llaor dels gloriosos metges sant Cosme i sant Damià, que es veneren a la parròquia de Sant Feliu de Sabadell. Lletra de mossèn Josep Montaner i Claret.

Goigs en lloança de santa Llúcia, verge i màrtir, que es venera a la mateixa parròquia.

Goigs del gloriós sant Antoni Abat, que es venera a la mateixa parròquia. Boixos de Ricard Marlet.

Tots cinc han estat estampats pel mestre Joan Sallent.

— El nostre amic en Josep Duran i Llorens, entre molt valuoses col·leccions d'imatgeria popular, és afortunat posseïdor d'una imatge de sant Josep Oriol, atribuïda a l'imaginaire Amadeu, a la qual ha volgut honorar amb una esplèndida edició de goigs. N'ha encarregat la lletra a mossèn Antoni Navarro, mestre en Gai Saber; la música, a mossèn Frederic Muset, i unes paraules proemials, a Evelí Bulbena.

Estampats per l'Altés, es pot dir ben bé que són una edició admirable. S'hi reprodueix, en fotogravat, la imatge de sant Josep que parlàvem al capdamunt d'aquestes ratlles. Tenen quatre pàgines.

— El Santuari de la Mare de Déu de l'Aguda ha encomanat a Els Amics dels Goigs una reedició dels que es canten a la dita esglesiola de Torà.

La lletra i música és la coneguda. S'avaloren amb unes notes històriques degudes a la ploma de l'incansable investigador de les coses de Torà i estimat amic i col·laborador, mossèn Xavier Bosc i Comelles. Han estat impresos a la Casa Provincial de Caritat de Barcelona, i van il·lustrats amb vistes del Santuari, així com amb el retrat de la imatge obsequiada. Tenen quatre pàgines.

— La parròquia de Sant Pau d'aquesta ciutat, ha reproduït, amb totes les seves excel·lències, els goigs dedicats al sant apòstol titular de la parròquia, que, estampats a mitjan segle XVIII, honoren soberanament les col·leccions dels arxivadors d'aquestes fulles.

Mossèn Sentí, organista de la casa, ha escrit música per a aquesta edició, i s'hi dóna la clàssica estampa.

AMB LES DEGUDES LLICÈNCIES

REVISAT PER LA CENSURA GOVERNATIVA

© Biblioteca Nacional de España